

SPECTRUM

VILNIAUS UNIVERSITETO ŽURNALAS 2(9)/2008

**Ar
dėstytojai
nesirengia
palikti
universitetų?**

**Vilniaus universiteto
masonai ir jų
apeiginiai daiktai**

**Literatūros
mokslas –
kaip detektyvas**

**Streikuoti
nemadinga,
streikuoti
negražu?**

Mieli skaitytojai,

Ir vėl ruduo... Baigėsi taip laukti šilti vasaros orai, prinoko obuoliai, rugsėjo pirmoji atėjo vedina naujais studentais ir naujais darbais. Studentai išėjo į gatves, reikalaudami valdžios dėmesio ir aiškios studijų finansavimo politikos, na o mokslininkai ir dėstytojai ir tęsia pradėtus darbus. Teisininkė doc. D. Petrylaitė atskleidžia dar vieną unikalią Lietuvos žmonių savybę. Pasirodo, mes beveik nestreikuojame ir tuo skiriamės nuo kitų Europos valstybių gyventojų. Ar į mūsų sąmonę taip giliai įaugęs paklusnumas?

Psichologai tiria stresus, kuriuos nuolat patiria universitetų dėstytojai, jų didėjančią nepasitenkinimą darbu, nuovargį dėl nesibaigiančių reformų švietimo sistemoje ir smarkiai padidėjusio darbo krūvio. Fizikai neatsilieka nuo laiko ir siūlo naują studijų programą – branduolinę fiziką, kuri gali turėti didelę reikšmę Lietuvos ekonomikai ateityje.

Ar tikrai viską žinome apie augalus, klausia profesorius J. Naujalis. Pasirodo, yra augalų, kurie tarsi išnyksta, o po kiek laiko vėl atsiranda. Ar esate girdėję apie „raganų ratus“ Dzūkijos miškuose? Ar žinote, kad pataisai – vieni archajiškiausių sausumos augalų? Per milijonus egzistavimo Žemėje metų pataisų nesunaikino nei augalėdžiai gyvūnai, nei patogeniniai grybai. Ar išsaugosime juos mes?

Koks socialinio darbo statusas Lietuvoje ir pasaulyje? Ar ši nauja ir populiari specialybė tikrai turi būti dėstoma universitetuose? Apie tai sužinosite perskaitę pokalbį su VU Filosofijos fakulteto socialinių mokslų dr. B. Švedaite-Sakalauske.

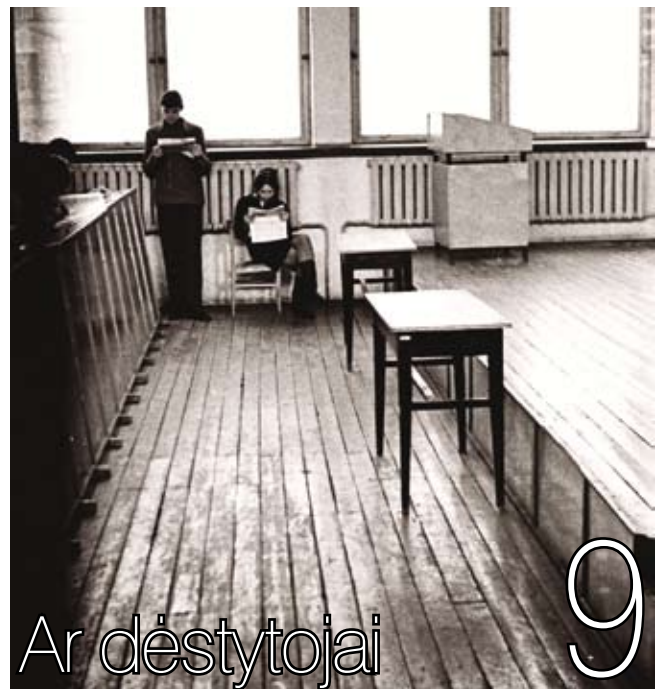
Ar kada nors susimąstėte apie nežinomo faktoriaus, galinčio apversti visą literatūros istoriją, reikšmę? Pasirodo, ir filologo darbas panašus į detektyvo. Apie įdomius ir daug nežinomų faktų atskleidžiančius rusų literatūros Lietuvoje tyrimus pasakoja filologas doc. dr. P. Lavrinecas.

Archeologai aptiko, kad Lietuvoje V–VI amžiuje mirusiesiems kelionei į Anapilį įpildavo midaus. O štai geologas ekspertas prof. habil. dr. Saulius Šliaupa, paklaustas, ar negresia Lietuvai žemės drebėjimai, anaipol nenuramina – ilgas žemės gelmių „tylėjimas“ Lietuvoje daugiau kelia nerimą, nei guodžia. Skaitydami žurnalą, sužinosite ne tik tai, bet ir gėrėsitės arabų pasaulio vaizdais bei masonų palikimu, kuris saugomas VUB Mokslo muziejuje.

Malonaus skaitymo!

„Spectrum“ redakcija

Streikuoti nemadinga, streikuoti negražu?

Ar dėstytojai
nesirengia palikti
universitetų?

SPECTRUM, 2008 SPALIS Nr. 2 (9)

Redakcija **Nijolė Bulotaitė, Liana Binkauskienė, Liudmila Januškevičienė, Birutė Kuklytė, Viktoras Denisenko, Vida Lapinskaitė, Sandra Pikčilingytė, Edita Kirlytė.**

Kalbos redaktorė **Ilma Dunderienė,**
dailininkas maketuotojas **Skaidra Savickas.**

Viršelyje panaudotos Andriaus Bulotos ir Vido Naujiko nuotr.

Adresas: **SPECTRUM, Vilniaus universitetas, Informacijos ir ryšių su visuomene skyrius, Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius**

Tel. (8~5) 268 7001, faks. (8~5) 268 7096

Dėl publikacijų ir reklamos žurnale kreiptis el. paštu

spectrum@cr.vu.lt

Leidinyi platinamas nemokamai. Spausdino UAB „Akritas“, Geležinio Vilko g. 2, Vilnius. Tiražas 1500 egz. ISSN 1822-0347

© VILNIAUS UNIVERSITETAS, 2008

Platinant šio leidinio informaciją nuoroda į SPECTRUM būtina

Vilniaus universiteto masonai ir jų apeiginiai daiktai

29

32

Svečiuose
pas XXI amžiaus
„išrinktuosius“, arba
„Paukščių kalba“
iš arčiau

Universiteto požemių
paslapčių šydą
pravėrus

36

T U R I N Y S

naujienos 2

tyrinėjimai

Doc. Dalia PETRYLAITĖ

Streikuoti nemadinga, streikuoti negražu? 4

Doc. Laima BULOTAITĖ,

doc. Birutė POCIŪTĖ,

doc. Remigijus BLIUMAS

Ar dėstytojai nesirengia palikti universitetų? 9

Prof. Jonas Remigijus NAUJALIS

**Apie kai kuriuos mažai žinomus
augalų gyvenimo reiškinius** 12

Prof. Mykolas MICHELBERTAS

Ir kariavo, ir midų gėrė... 16

žvilgsnis

Prof. Liudvikas KIMTYS,

prof. Vidmantas REMEIKIS

Atomo branduolys: žmonijos priešas ar draugas? 19

Liudmila JANUŠKEVIČIENĖ

Socialinį darbą gali dirbti bet kas? 23

atradimai

Viktoras DENISENKO

Literatūros mokslas – kaip detektyvas 26

paveldas

Vytautas GRICIUS

**Vilniaus universiteto masonai
ir jų apeiginiai daiktai** 29

retos kalbos

Inga NECIUNSKAITĖ

**Svečiuose pas XXI amžiaus „išrinktuosius“,
arba „Paukščių kalba“ iš arčiau** 32

akademinės istorijos

Nijolė BULOTAITĖ

Universiteto požemių paslapčių šydą pravėrus 36

IT erdvė

Aurelijus VALEIŠA

Didžiausias galvos skausmas – slaptažodžiai 38

**Moterims tinklalapiai – pramogoms,
vyrams – dalykiniam bendravimui** 39

alumnai

Birutė KUKLYTĖ

Kompozitorius su istoriko diplomu 40

atsako ekspertai

Dr. Darius RYLIŠKIS

Ar galima Lietuvoje auginti vynuogius?

Prof. Saulius ŠLIAUPA

Ar gresia mums žemės drebėjimai?

Prof. Povilas GYLYS

Ar patirs Lietuva ekonominį nuosmukį? 41

naujos knygos

42

Trumpai

Lietuvos pediatrių draugijos ir Lietuvos vaikų pulmonologų draugijos pirmininkui, VU Vaikų ligų klinikos prof. Arūnui Valiuliui suteiktas garsiausios britų karališkosios įvairių specialybių vaikų gydytojų vienijančios draugijos – „Royal College of Pediatrics and Child Health“ garbės nario vardas. Prof. A. Valiulis yra vienintelis lietuvis ir jauniausias medicinas, kuriam suteiktas toks vardas.

Rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės premija įteikta literatūrologei profesorei Viktorijai Daujotytei-Pakerienei už knygą „Sauganti sąmonė. Literatūra ir patirtis: užrašai“.

Varšuvoje leidžiamame Lenkų kalbos ir kultūros užsieniečiams centro žurnale „Kwartalnik POLONICUM“ pasirodė straipsnis apie tai, kad 2007 m. VU Filologijos fakulteto Polonistikos centras gavo prestižinę tarptautinę Varšuvos universiteto POLONICUM centro apdovanojimą už lenkų kalbos ir kultūros plėtojimą užsienyje.

Balandžio 28 d. Lietuvos Respublikos kultūros ministerijoje buvo pagerbti žmonės, savo gyvenimą paskyrę darbui bibliotekose. Šiemet 2007 metų geriausio bibliotekos vadovo vardas suteiktas VU bibliotekos generalinei direktorei prof. Audronei Glosienei.

Vlodo Jurgučio stipendija šiais mokslo metais paskirta Vilniaus universiteto studentei Kristinai Mikalauskaitei. V. Jurgučio stipendiją Lietuvos bankas įsteigė 1990 m. ir skiria vieneriems mokslo metams geriausiai studijuojantiems dviem Lietuvos universitetų dieninio skyriaus bankininkystės ir finansų specialybės studentams.

Rugpjūčio pradžioje populiarius britų fizikos žurnalas „Physics World“ tarp svarbiausių naujienų pranešė apie vilniečių fizikų ir amerikiečių kolegų bendrą darbą „Šaltieji atomai galėtų padėti sukurti „sukinio“ tranzistorių“ („Cold atoms could help built „spintronics“ transistor“). Kartu su dviem amerikiečiais Lietuvoje idėją kūrė VU Teorinės fizikos ir astronomijos instituto mokslininkai Gediminas Juzeliūnas ir Julius Ruseckas. Gali būti, kad ir naujasis vadinamasis elektronų sukinio tranzistorius, pasak habil. dr. G. Juzeliūno, padės manipuluoti atomais ir atlikti tam tikras operacijas.

Europos Komisija paskelbė Europos mokslinių tyrimų tarybos identifikacinio komiteto sudėtį. Komitetas susideda iš keturių mokslinių tyrimų srityje pasižymėjusių mokslininkų. Viena iš jų – VU Medicinos fakulteto dekanė, Lietuvos mokslų akademijos narė ekspertė, VUL Santariškių klinikų Laboratorinės diagnostikos centro vadovė prof. habil. dr. Zita Aušrelė Kučinskienė.

Profesorė rugsėjo mėnesį taip pat buvo išrinkta Pasaulio sveikatos organizacijos Europos regiono biuro nuolatinio komiteto nare.

Vido Naujiko nuotr.

Birželio 25 d. Vilniaus universitete lankėsi Nyderlandų karalienė Beatričė. Viešnia įteikė VU rektoriui akad. Benediktui Juodkai ir bibliotekos generalinei direktorei prof. dr. Audronei Glosienei savo šalies apdovanojimus – „Commandeur in de Orde van Oranje Nassau“.

Vido Naujiko nuotr.

Rugpjūčio 29 d. VU Ekonomikos fakultete atidaryta moderniai įrengta profesorius ir buvusio VU rektoriaus Jono Bučo auditorija.

Rugsėjo 18 d. VU Filologijos fakultete atidarytas Germanistikos studijų kabinetas. Jame jau rengiami susitikimai su rašytojais, iš Vokietijos ir Austrijos universitetų atvykę profesoriai skaito paskaitas. Kabinete vyksta kiti renginiai, prisidedantys prie Lietuvos ir vokiškai kalbančių šalių kultūros, literatūros ir mokslo ryšių plėtojimo.

Įvertintos labiausiai Lietuvos mokslą ir verslą pasaulyje garsinančios organizacijos bei asmenys, dirbantys medicinos ir gamtos mokslų srityse, – jiems gegužės 28 d. įteikti mokslo ir verslo partnerystės apdovanojimai „Gyvybės medis“. Tokį apdovanojimą už mokslo veiklą, pritaikytą medicininėje praktikoje, pelnė VU rektorius akad. Benediktas Juodka ir VU Medicinos fakulteto dekanė prof. habil. dr. Zita Aušrelė Kučinskienė. Už mokslo pritaikymą versle buvo apdovanotas VU Senato narys, UAB „Sikor Biotech“ generalinis direktorius Vladas Algirdas Bumelis.

Nuotr. iš redakcijos arch.

Didžiosios Britanijos leidykla „Cambridge Scholars Publishing“ šįmet išleido Filologijos fakulteto anglų literatūros profesorės Reginos Rudaitytės knygą anglų kalba „Postmodernism and After. Visions and Revisions“, kurioje bandoma reflektuoti naujausios pastarojo dešimtmečio Vakarų literatūros reiškinius ir tendencijas.

Šiaurės šalių literatūra – Vilniaus universiteto bibliotekai

Šiaurės ministrų tarybos biuras Lietuvoje didžiąją fondų dalį spalio 3 d. dovanojo Vilniaus universiteto bibliotekai. Per 17 metų biblioteka sukaupė apie 3500 vnt. knygų, leidinių bei garso ir vaizdo įrašų.

Sėkmingi 2008 metų Dubingių piliavietės archeologiniai tyrimai

Birželio pabaigoje jungtinė VšĮ Kultūros paveldo akademijos, Vilniaus universiteto ir Lietuvos etnokosmologijos muziejaus archeologų grupė, vadovaujama VU archeologo doc. dr. Albino Kuncevičiaus, Dubingių piliavietėje sėkmingai pratęsė archeologinių tyrimų darbus, pradėtus dar 2003 m.

Molėtų rajone ant vaizdingo Asvejės ežero kranto esanti Dubingių piliavietė yra vienas įdomiausių archeologinių, istorinių ir memorialinių kompleksų Lie-

tuvoje. Šioje vietoje stovėję rūmai buvo galingiausių XVI–XVII a. Lietuvos kunigaikščių Radvilų rezidencija. Šalia buvo įsikūrusi ir evangelikų reformatų bažnyčia, kurios vietoje 2004 m. kasėjimų metu buvo rasti žymiausių Radvilų giminės atstovų – Mikalojaus Radvilos Rudojo ir Mikalojus Radvilos Juodojo – palaikai.

Šiais metais archeologų grupei pavyko atidengti visą rūmų perimetrą, buvo atkasti trijų rūsių fragmentai. Archeologinių tyrimų duomenys, surinkti Dubingių piliavietėje, labai svarbūs, nes iki pat XVII a. antrosios pusės rašytinės medžiagos apie šią piliavietę yra nedaug ir ji labai fragmentiška.

Nacionalinė mokslo pažangos premija įteikta fizikams

Gegužės 19 d. VU Teatro salėje Nacionalinė 2008 m. mokslo pažangos premija įteikta akademikui Jurui Poželai, Lietuvos puslaidininkių fizikos instituto įkūrėjui, buvusiam ilgamečiam Lietuvos mokslų akademijos vadovui, ir VU Medžiagotyros ir taikomųjų mokslų instituto direktoriui profesoriui Artūriui Žukauskui. Premija šiems mokslininkams skirta už svarų indėlį plėtojant puslaidininkių fiziką Lietuvoje.

Įvertinti aukštojo mokslo vadovėlių rengėjai

Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministras paskyrė premijas aukštojo mokslo vadovėlių rengėjams.

Pirmoji premija skirta dviejų vadovėlių rengėjams – VU mokslininkams: už vadovėlį „Europos pinigai“, išleistą 2005 m., įvertinti doc. dr. Stasys Kropas ir doc. dr. Rūta Kropienė, už vadovėlį „Knygotyra“, išleistą 2006 m., – prof. habil. dr. Domas Kaunas, doc. dr. Remigijus Misiūnas, doc. dr. Aušra Navickienė, dr. Vanda Stonienė.

Antrosios premijos skirtos už tris VU mokslininkų rengtus vadovėlius. Įvertintas autorių kolektyvas, 2006 m. išleidęs vadovėlį „XX a. literatūros teorijos“. Dauguma autorių kolektyvo – VU Filologijos fakulteto mokslininkai – doc. dr. Dalia Čiočytė, dr. Nijolė Keršytė, doc. dr. Irina Melnikova, prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka, doc. dr. Paulius Subačius, dr. Brigita Speičytė, doc. dr. Birutė Meržvinskytė.

Už vadovėlį „Viešieji finansai“, išleistą 2006 m., antroji premija skirta doc. dr. Eugenijai Buškevičiūtei.

Doc. dr. Gediminas Motuza įvertintas už vadovėlį „Magminių ir metamorfinių uolienų petrologija“, išleistą 2006 m.

Trečioji premija skirta prof. habil. dr. Remigijui Čiegiui, parengusiam vadovėlį „Ekonominių teorijų istorija“, kuris išleistas 2006 m.

Paskatinamoji premija atiteko doc. dr. Antanui Suslavičiui už vadovėlį „Socialinė psichologija“, išleistą 2006 m.

Streikuoti nemadinga,

Doc. Daiva PETRYLAITĖ

Ar pastebėjote, kad išgirdę žinią apie streikuojančius Lietuvoje žmones dažnai jais piktinamės ar smerkiame jų veiksmus, tačiau žavimės užsienyje streikuojančiųjų veiksmais ir jiems pritariame? Kodėl lietuviai kantriai laukia, kol jų gyvenimas pagerės? O gal Lietuvoje streikuoti nemadinga ir nenaudinga? Galime svarstyti įvairias versijas, tačiau mokslininkai pateikia išsamias analizes, pagrįstas tyrimais. Filosofiniai, sociologiniai ir psichologiniai šių reiškinių tyrimai parodė, kad socialiniai konfliktai yra imanentinis visuomeninio gyvenimo reiškinys, kurio turbūt niekad nepavyks panaikinti, bet kurį galima ir reikia valdyti ir panaudoti visuomenės pažangai.

Savų nesuprantame, svetimiems pavydime

Vos prieš keletą mėnesių, t. y. liepos 1 dieną, įsigaliojo Darbo kodeksą keičiančio įstatymo nuostatos, kuriomis, be kita ko, buvo siekiama supaprastinti streikų skelbimo sąlygas Lietuvoje. Tačiau didesnio visuomenės, o visų pirma darbuotojų ir jų atstovų – profesinių sąjungų bei darbo tarybų, dėmesio šis pakeitimas nesulaukė. Tiesa, Seimui priėmus šį įstatymą pasigirdo Lietuvos pramoninkų konfederacijos atstovų nuogąstavimų, kad greitai į Lietuvos gatves išeis didžioji dalis įmonių darbuotojų, kad bus paralyžiuota gamyba, ištiks ekonominė ir socialinė krizė. Įstatymo leidėjo ryžtą sveikino didžiosios Lietuvos profesinės

streikuoti negražu?

sąjungos, teigdamos, kad bent po truputį streikų reglamentavimo srityje artėjame prie vakarietiško tradicijų. Baimės liko baimėmis, nuogąstavimai nuogąstavimais. Tačiau net ir palengvinus streikų skelbimo sąlygas Lietuvos gyvenimo šis reiškinys neparalyžiavo. Tai gal nėra jau taip blogai? Gal padejuodami, kad darbo užmokestis mažas, kad darbo laikas nenormuotas, kainos auga, o mokesčiai „suvalgo“ didžiąją dalį pajamų, tiesiog tradiciškai lietuviškai skundžiamės, nors tam nėra pagrindo? O gal priešingai, į mūsų sąmonę taip giliai įaugęs paklusnumas, kad net ir pačią sunkiausią akimirką, kai susiduriame su akivaizdžiu mūsų teisių pažeidimu, romiai su tuo susitaikome ir laukiame „geresnių laikų“? Štai kodėl daugelis, neabejoju, smerkė Lietuvos mokytojus, kurie visai Lietuvai streikais pranešė apie apgailėtinas savo darbo sąlygas, arba medikų ketinimą prieš kelerius metus imtis tokios pačios radiklios priemonės. Pasipiktinome, net pasmerkėme tokius bandymus: „Kas mus gydys?“, „Kas mokys mūsų vaikus?“, „Ko jiems trūksta?“ ir pan. Bet retas kuris turbūt susimąstė, kad gal šie darbuotojai siekia mus mokyti, gydyti, tačiau nebegali vykdyti savo pareigų? Kodėl mes nesuprantame savo tautiečių, išdrįsusių ginti savo darbo teises, jeigu su pavydu klausomės pranešimų, kad streikai paralyžiavo Paryžių, kad Italijoje ar Vokietijoje streikuoja traukinių vežėjai, kad Londono darbuotojai dėl miesto visuomeninio transporto streiko į darbą keliolika kilometrų kulniavo pėstute? Pabandykite tokį išbandymą patirti, pavyzdžiui, Vilniuje. Išgyvensime, bet vežėjus ilgai keiksnosime, o štai paryžiečiai ar Londono gyventojai patys išeis į gatves ir solidarizuos su streikuojančiais darbuotojais. Kas tai? Tautos temperamentas, visuomenės susivokimo lygis, tradicijos, o gal kaip tik polinkis į destrukciją? Turbūt visi šie dalykai po truputį, o visų pirma suvokimas, kad kiekvienas darbuotojas turi prigimtine teisę į teisingas darbo sąlygas, į žmogiškąjį orumą darbe.

Kaip streikuoja užsienyje?

Tokio reiškinio kaip streikai iki XVIII amžiaus vidurio nereglementavo nė vienos valstybės įstatymai. Dar daugiau, XVIII amžiaus pabaigoje priimti užsienio valstybių įstatymai draudė

streikuoti. Bet jau XIX amžiaus antroje pusėje, suaktyvėjus darbuotojų judėjimui, buvo atkreiptas dėmesys į teisės streikuoti svarbą. Pripažinus darbuotojų teisę jungtis į profesines sąjungas (Anglijoje – 1824 metais, Prancūzijoje – 1864 metais, Vokietijoje – 1869 metais, Rusijoje – 1905 metais), streikai tapo viena iš leidžiamų kovos už darbuotojų interesus formų (palyginimui – Lietuvoje streikų laisvė pirmą kartą buvo paminėta 1920 metų laikinojoje Lietuvos valstybės konstitucijoje. Tiesa, vėlesnėse tarpukario Lietuvos konstitucijose dėl to meto politinių ir socialinių nuotaikų tiesiogiai streikų laisvė nebebuvo deklaruojama). Šiuo metu darbuotojų teisė streikuoti pripažįstama visose demokratiškose valstybėse. Šių valstybių kolektyvinių darbo ginčų sprendimo praktikoje streikai skirstomi į rūšis pagal įvairius požymius: 1) pagal trukmę – *ispėjamieji* ir *tikrieji* streikai; 2) pagal tikslą – *ekonominiai*, *socialiniai*, *politiniai*, *palaikomieji* streikai; 3) pagal kilusio kolektyvinio darbo ginčo apimtį (lygį) – *lokalūs*, t. y. streikai, kylantys vienoje įmonėje ar jos padalinyje, *šakiniai*, *regioniniai* ir *nacionaliniai*, arba *visuotiniai*, streikai; 4) pagal organizavimo būdą – *okupaciniai* streikai, kai darbuotojai saugo savo darbo vietas neleiddami kitiems į jas stoti, „*vežlio*“ streikai, kai dirbama ypač lėtai, „*darbas pagal taisykles*“, kai darbuotojai dirba griežtai laikydamiesi darbo taisyklių ir dėl to darbo tempas labai sulėtėja, *boikotavimas*, kai darbuotojai atsisako dirbti

su tam tikro tiekėjo siūlomomis medžiagomis ar gaminti tam tikram vartotojui skirtas prekes arba kai darbuotojai atsisako dirbti su tam tikrais kitais darbuotojais ar tam tikra jų grupe, pavyzdžiui, su darbuotojais, nepriklausančiais profesinei sąjungai, ir kt. Pateikti statistinių duomenų, kiek vienoje ar kitoje šalyje įvyksta streikų, beveik neįmanoma, nes skiriasi ir jų fiksavimo taisyklės, ir statistinių duomenų kaupimo sąlygos. Tačiau ten, kur gyvuoja stiprios darbuotojų profesinės sąjungos, neišvengiamai praktikoje labai dažnai susiduriama ir su tokiu reiškinio kaip streikai, nes teigiama, kad kolektyvinės derybos be teisės pasinaudoti streikais (deryboms nepavykus) yra tik „kolektyvinis elgetavimas“.

Socialiniai konfliktai – viena iš varomųjų visuomeninio gyvenimo raidos jėgų

Abrahamas Lincolnas yra pasakęs: „Ginčas – tai problema, kurią reikia išspręsti, o ne mūšis, kurį reikia laimėti.“ Tai ypač tinka kalbant apie darbo santykius, nes vienas iš jų požymių yra konfliktškumas. Darbo ginčai tarp darbdavių ir darbuotojų – neišvengiamas reiškinys, nes tai konfliktas tarp tų, kurie moka, ir tų, kuriems moka; tarp tų, kurie nustato tvarką, ir tų, kurie tai tvarkai privalo paklusti; tarp tų, kurie priima sprendimus, ir tų, kurie privalo jais vadovautis. Kitaip tariant, konfliktas tarp šių dviejų kardina-

liai skirtingų interesų grupių neišvengiamai egzistuoja kiekvienoje visuomeniniuose darbo santykių sistemoje ir bet kuriuo metu iš latentinės formos gali peraugti į atvirą kovą. Savo ruožtu visi socialiniai konfliktai yra viena iš varomųjų visuomeninio gyvenimo raidos jėgų. Ten, kur egzistuoja visuomenė, kur žmonės kuria savo tarpusavio buvimo ir elgesio taisykles, visada esti ir socialinis konfliktas, tiksliau – jo užuomazgos, kurios bet kada susiklosčius atitinkamoms visuomenės gyvenimo aplinkybėms išauga į konfliktą. Socialinis konfliktas – tai priešingų pozicijų, nuomonių, vertybių ir idėjų susidūrimas, kurį žmonės stengiasi išspręsti pasitelkdami įtikinėjimus arba ima elgtis valdomi emocijų. Kitaip tariant, bet kurio socialinio konflikto pagrindas yra susikaupusios objektyvios arba subjektyvios, realios arba iliuzinės priešingybės. Todėl kartais pakanka pačios mažiausios dingsties, kad konfliktas užsiliepsnotų. Potencialūs konfliktų kilimo šaltiniai visada glūdi bet kurios socialinės grupės, organizacijos ar kito socialinio junginio veikloje.

Kodėl mes bijome streikuoti?

Darbo ginčai yra vienas iš imanentiinių darbo santykių, egzistuojančių šiuolaikinės industrijos valstybėse, bruožų. Lietuva perėmė Vakarų valstybėse keletą dešimtmečių deklaruotą principą, kad darbo santykiai savo esme yra kolektyviniai santykiai, o šio požiūrio pagrindas – asociacijų laisvės ir kolektyvinių darbo santykių šalių autonomijos principai bei su jais susijusių teisių pripažinimas. Viena iš šių pamatinių teisių yra darbuotojų teisė į streiką, kuris suprantamas kaip *ultima ratio* sprendžiant kilusius darbo konfliktus.

Lietuvoje darbuotojų teisę streikuoti garantuoja Konstitucijos 51 straipsnis, kuriame teigiama, kad darbuotojai, gindami savo ekonominius ir socialinius interesus, turi teisę streikuoti, o šios teisės apribojimus, įgyvendinimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 76–85 straipsniai kaip tik ir yra skirti teisės streikuoti, streiko skelbimo, vadovavimo streikui, streiko teisėtumo klausimams regla-

mentuoti. Nors teisė savo darbo teises ir pažeistus interesus ginti streikais Lietuvos darbuotojams garantuojama jau nuo 1991-ųjų, tačiau tik paskutiniaisiais metais apie šį reiškinį girdima dažniau. Statistikos departamento duomenimis, 2000 metais įvyko 56 streikai, iš jų 21 įspėjamasis; 2001 metais – 34 streikai, iš jų 29 įspėjamieji. Tuo tarpu 2002, 2003, 2004 ir 2006 metais streikų Lietuvoje visiškai nebuvo. 2005 metais užregistruotas tik vienas streikas, o štai 2007 metais – net 161 streikas ir visi jie įvyko švietimo įstaigose. 2008 metais pedagogų streikai tęsėsi ir jų per pirmąjį ketvirtį taip pat vien švietimo įstaigose užregistruota net šimtas vienuolika. Žinoma, labai tikėtina, kad išanalizavus pedagogų streikų struktūrą, jų apimtį skaičiai nebūtų tokie įspūdingi, bet ne tai svarbiausia. Svarbu, kad ir Lietuvos darbuotojai išdrįsta ieškoti būdų spręsti darbo konfliktus, o ne aklaiai susitaiko su netenkinama padėtimi darbe. Bet ar tai jau reiškia mūsų sąmonės laisvėjimą ir drąsą? Vargu, nes, kaip parodė Pilietinės visuomenės instituto ir TNS-Gallup 2008 metais atliktas Lietuvos visuomenės pilietinės galios indekso tyrimas, per metus tik 4,1 proc. respondentų dalyvavo streikuose (tyrimo metu buvo matuotas 2007 metų pilietinės galios indeksas), o štai į klausimą, kaip elgtųsi, jei valstybėje iškiltų rimta ekonominė problema, net 35,4 proc. respondentų atsakė, kad laikytųsi nuošalyje ir nesiimtų jokių pilietinių akcijų. Nerimą kelia ir priežasčių tyrimas, parodęs, kad beveik 50 proc. apklaustųjų bijo dėl savo akcijų prarasti darbą. Kaip teigiama tyrimo išvadoje, daugiau nei pusės Lietuvos gyventojų nuomone, žmonės, kurie inicijuoja pilietines akcijas ar aktyviai jose dalyvauja, gali prarasti darbą, gali būti aplinkinių laikomi keistuoliais, viešai užsipuolami, šmeižiami, įtarinėjami,

Streikų ir juose dalyvavusių darbuotojų skaičius Lietuvoje 2000–2008 metais¹

Metai	Iš viso streikų	Iš jų įspėjamųjų streikų ³	Vidutinė streiko trukmė darbo dienomis	Streikuose dalyvavusių darbuotojų skaičius	Iš jų įspėjamuosiuose streikuose
2000	56	21	3,15	3303	1208
2001	34	29	1,27	1703	1114
2002	-	-	-	-	-
2003	-	-	-	-	-
2004	-	-	-	-	-
2005	1	-	11,9	70	-
2006	-	-	-	-	-
2007	161	96	1,36	7033	3978
2008 ²	111	14	6,65	4624	511

¹Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis

²Pirmojo ketvirčio duomenys

³Įspėjamasis streikas gali tęstis iki dviejų valandų

kad veikia dėl savanaudiškų paskatų, gali sulaukti grasinimų susidoroti. Pilietinės veiklos rizikos vertinimo indeksas rodo, kad visuomenėje vyrauja baimė nukentėti dėl dalyvavimo pilietinėje veikloje.

Akivaizdu, kad vien teisinės priemonės nepanaikins darbuotojų neveiklumo ir abejingumo savo darbo santykių kokybei. Panašu, kad ši problema kur kas platesnė. Tai ne tik teisinė ar mentaliteto problema. Tai ir streikų tradicijos nebuvimas, ir gilesnė iš kolektyvinių santykių kultūros kylanti problema. Lietuvoje vis dar pirmenybė teikiama individualizuotiems darbo santykiams, profesinės sąjungos ne visada sugeba sklandžiai organizuoti kolektyvines derybas ir kolektyvinius darbo ginčus bei streikus. Tokios situacijos priežastis yra ir mažas darbuotojų, priklausančių profesinėms sąjungoms, skaičius, ir pačių profesinių sąjungų tarpusavio nesusikalbėjimas. Tačiau turbūt didžiausią įtaką darbuotojų solidarumo nebuvimui daro darbo vietos, darbuotojo atsiejimo nuo kolektyvo arba neoliberalizmo idėjų, sklandančių šiuolaikiniame pasaulyje, tendencijos.

Kolektyvinių darbo ginčų nereikia bijoti

Šiuolaikinėje demokratinėje socialinės rinkos ekonomikos valstybėje tokio reiškinio kaip kolektyviniai darbo ginčai nereikia bijoti – nereikia stengtis bet kokia kaina ir bet kokiomis priemonėmis juos riboti, eliminuoti iš visuomeninio gyvenimo ir darbo santykių praktikos. Iš pirmo žvilgsnio šis reiškinys gali sukelti nerimą požiūrį, ypač kai su kolektyviniais darbo ginčais susiduriame patys tiesiogiai ar kai juos stebime iš šalies. Tokiu atveju kiekvienas siekiame kuo greičiau patenkinti savo interesus ir vėl susigrąžinti buvusią ar bent jau tariamą

taikią būtį. Matydami, skaitydami žinias, klaidoje apie kitų asmenų inicijuojamus kolektyvinius darbo ginčus, apie jų keliamus reikalavimus ir grąsinius streikais, atsiduriame sudėtingoje dvilypėje situacijoje: palaikydami darbuotojus, kartu galime pradėti juos smerkti bijodami tų kilusio kolektyvinio darbo ginčo padarinių, kurie tiesiogiai ar netiesiogiai gali kliuti ir mums.

Pripažinus visuomenės konfliktinę prigimtį, visus socialinius konfliktus,

taip pat ir kolektyvinius darbo ginčus, galima laikyti varomąja visuomenės raidos jėga, leidžiančia atrasti bendrąsias demokratijos vertybes ir idėjas, kuriomis grindžiami rinkos ekonomikos santykiai. Nepabuvę konfliktinėje situacijoje, nepabandę jos išspręsti, negalėsime pajusti socialinės taikos ir ramybės vertės. Tik mokymasis ir bandymas spręsti konfliktines situacijas bei socialinio kompromiso siekimas gali užtikrinti visuomeninio gyvenimo ramybę ir stabilumą.

¹ Oficialūs statistiniai duomenys apie streikus buvo pradėti rinkti ir fiksuoti nuo 2000 metų, kai įsigaliojo tuo metu veikusio Kolektyvinių ginčų reguliavimo įstatymo 161 straipsnis, nustatęs darbdavių pareigą raštu pranešti Statistikos departamentui apie streiką (taip pat ir įspėjimą) ne vėliau kaip kitą dieną nuo jo pradžios.

² Statistikos duomenys skelbiami Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės interneto tinklalapyje: <http://www.stat.gov.lt>.

³ „Visuomenės pilietinė galia – tai piliečių sugebėjimas veikti kartu bendros naudos labui. Pilietinė galia pasireiškia ne vien tada, kai žmonės susitelkia siekdami apsaugoti valstybę nuo išorės priešų ar autoritarizmo pavojaus, bet ir tada, kai susiorganizuoja susitvarkyti daugiabučio namo kiemą, išvalyti kaimynystėje esantį ežerą ar pasirūpinti vienišais miestelio seneliais. Pilietinė galia gali pasireikšti ir kolektyviniais reikalavimais valdžiai, ir veikla savo bendruomenėje. Taigi ši sąvoka apima ir gebėjimą daryti įtaką politinei valdžiai bei ją kontroliuoti, ir gebėjimą patiems – nepriklausomai nuo valdžios – spręsti bendras politines, ekonomines ir vietines problemas.“ Plačiau žr. šį tyrimą: <http://www.civitas.lt/lt/?pid=74&id=78>.

⁴ Kaip teigia Lietuvoje veikiančios profesinės sąjungos, šiandien Lietuvoje tik 18 proc. darbuotojų yra sudarę kolektyvines sutartis, ir tai iš esmės įmonių lygio kolektyvinės sutartys (www.sedvita.lt), nes šiuo metu Lietuvoje galioja tik viena šakos kolektyvinė sutartis.

Lianos Binkauskienės nuotr.

Pagrindinės teisinės nuostatos, reglamentuojančios streikų organizavimą

(Darbo kodekso 76–85 straipsniai)

1. Skelbti streiką galima, kai taikiomis priemonėmis nepavyko išspręsti darbo ginčo arba darbdavys nevykdo darbo ginčą nagrinėjusio organo priimto sprendimo.
2. Streikas – tai laikinas darbo nutraukimas.
3. Streiką gali organizuoti profesinė sąjunga arba darbo taryba, t. y. tik darbuotojų atstovai, o ne patys darbuotojai.
4. Streiko organizavimui slapto balsavimu turi pritarti daugiau kaip pusė įmonės arba daugiau kaip pusė įmonės struktūrinio padalinio (jei streikas organizuojamas padalinyje) darbuotojų.
5. Darbdavys raštu apie būsimą streiką įspėjamas prieš septynias, o visuo-

- menei svarbiose įmonėse ir įstaigose prieš keturiolika kalendorinių dienų.
6. Draudžiama streikuoti statutiniams valstybėms tarnautojams, greitosios medicinos pagalbos tarnybų ir branduolinės energetikos įmonių darbuotojams.
7. Visuomenei svarbiose įmonėse bei įstaigose (medicinos paslaugos, centralizuotas vandens, elektros, šilumos tiekimas, visuomeninis transportas ir pan.) streiko metu jo organizatoriai ir įmonės administracija privalo užtikrinti paslaugų minimumą.
8. Niekas negali būti verčiamas dalyvauti ar atsisakyti dalyvauti streike.
9. Streiko metu jame dalyvaujantiems

- darbuotojams nemokamas darbo užmokestis, sustabdomos kitos darbinės garantijos, išskyrus darbo stažo skaičiavimą ir valstybinį socialinį draudimą (išlieka galioti ligos, motinystės, tėvystės, nedarbo, pensijų socialinis draudimas).
10. Darbdaviui draudžiama naudoti priemones, lemiančias streiko neveiksmingumą (priimti naujus darbuotojus vietoje streikuojančių, uždaryti įmonę ir pan.).
11. Streiką neteisėtus gali pripažinti tik teismas. Tokiu atveju atsakomybė už neteisėtą streiko metu padarytą žalą kyla streiko organizatoriams, taip pat gali būti naudojamos lėšos, skirtos darbuotojų premijavimui.

Going on strike is not smart, going on strike is not in fashion

By Assoc. Prof. Daiva PETRYLAITĖ

Scientists have presented comprehensive analyses based on the research focusing on the reasons why Lithuanians are not inclined to go on strikes. Philosophical, sociological and psychological approaches of the research dealing with the phenomenon of strikes revealed that social conflicts are immanent occurrences in public life, which probably may never be abolished, but they may and must be controlled and applied for the progress of society. Law provision that changes the Labour Code and which was expected to waive the requirements for strike declaration in Lithuania, came into force just several months ago, i. e. on the 1st of July, this year. The resolution of the legislator was congratulated by the major Lithuanian Trade Union organisations, who also pointed out the fact that step by step we have started approaching western traditions in the field of strike regulation. Although the requirements for strike announcement were relaxed strikes have not paralysed Lithuania's life. What is it? Is it the character of the nation, the level of society perception, traditions, or just the opposite, the nation's mere inclination towards destruction? Obviously, all these aspects seem to matter respectively, but, above all, one should never forget about their innate right to fair work environment

and respect towards human dignity.

At present the employees' right to go on strike is acknowledged in all democratic states. It is impossible to represent statistical data on the number of strikes proceeded in one or the other country because the rules of their fixation and conditions of data collection differ greatly. However, in practice strikes occur in the countries where active trade unions exist: it is thought that collective negotiation without the right to make use of strikes (in case negotiations failed) is only a "collective bargaining". All social conflicts are the driving force of social life progress. A social conflict is a confrontation of controversial positions, opinions, values and ideas, and it is tried to be solved either by negotiating or expressing people's emotions in public. That is why the least reason is enough to light up a conflict. Lithuania accepted western principles that declare labour relations to have been collective relations for decades. The essence of this point of view happens to be the principles of autonomy of collective labour relations and recognition of the rights related to them. One of these basic rights is the employees' right to go on strike which is considered to be the ultima ratio in handling labour conflicts.

Employees' right to go on strike in the Republic of Lithuania is guaranteed by 51st Article of Constitution, which states that employees have a right to defend their economical and social interests by going on strike. The Article defines the limitations of this right, conditions and order of its implementation as well.

The right of making use of strikes in order to defend one's abused labour rights and interests has been guaranteed since 1991, although it has been spoken about more often recently. The Department of Statistics states that there were 56 strikes in 2000, 21 of them bore a warning character. In 2001 there were 34 strikes, 29 of them were of a warning type. However, there were no strikes in Lithuania at all in the years of 2002, 2003, 2004 and 2006. The statistical data of 2005 year indicates just one occurrence, however, there were 161 strikes registered in 2007 and all of them took place in the institutions of education. The strikes in the field of education continued; in the first quarter of 2008 there were 111 teachers' strikes registered. The Institute of Civil Society and TNS-Gallup made the research on civil power index of the Lithuanian society in 2008; the obtained data revealed that only 4.1 per cent of the respondents took part in strikes (the research investigated the social power index of the year 2007). However, 35.4 per cent of the informants stated that they wouldn't take any action if a serious economical problem had aroused. Having assessed the index of risk of civil activity it could be stressed that fear for the consequences for participating in civil actions dominates the society. Trade unions are not always able to organize collective negotiations, disputes or strikes in a smooth way. The lack of employees' solidarity is negatively influenced by the trends advocating for separating employees and workplaces from the staff; the impact of neo-liberal ideas dominating the contemporary world contribute to the latter fact as well.

Translated by Ieva Kieraitė

Ar dėstytojai nesirengia palikti universitetų?

Doc. Laima BULOTAITĖ,
doc. Birutė POČIŪTĖ,
doc. Remigijus BLIUMAS

2004 metais laikraštyje „The Guardian“ pasirodė vedamasis straipsnis intriguojančiu pavadinimu – „Plyšiai mokslo šventovėse“. Jame buvo pristatyti keliuose universitetuose atlikti dėstytojų streso tyrimai. Išvados skelbė, kad tik išoriškai universitetai atrodo kaip ramybės ir civilizacijos oazės.

Tyrimai verčia suklusti

Įvairiose šalyse atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad dėstytojai dėl darbinio streso patiria įvairių sveikatos problemų, aukštas dėstytojų streso lygis lemia vis didėjančią nepasitenkinimą darbu, mažėjančią produktyvumą ir ketinimus keisti darbą.

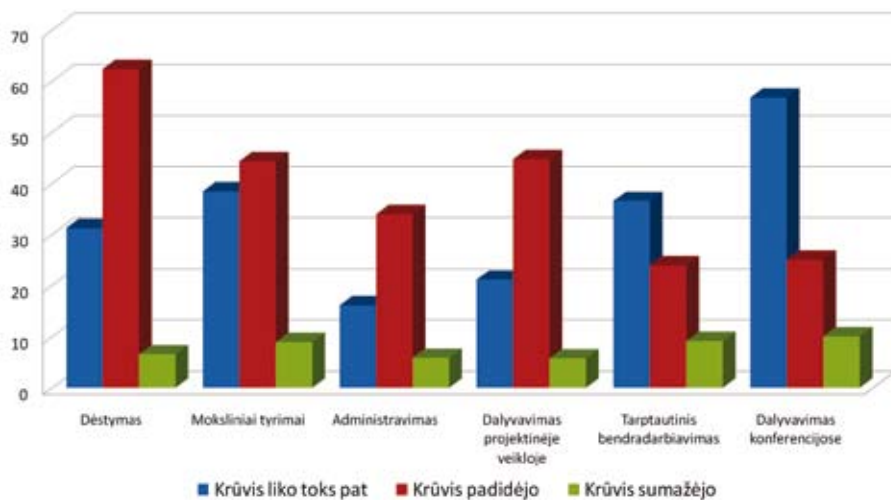
1998 metais Jungtinėje Karalystėje net 44 proc. universitetų dėstytojų svarstė galimybę pasitraukti iš aukštojo mokslo sektoriaus. 2004 metais šis skaičius pasiekė 47 proc. 69 proc. dėstytojų teigė, kad jų darbas kelia per didelį stresą. 65 proc. minėjo, kad jie turi per daug „darbo su popieriais“, 56 proc. buvo nepatenkinti parama, kurią jiems teikia administracija.

Kanados universiteto dėstytojų asociacija inicijavo tyrimą, kuriame buvo apklausta 1470 dėstytojų iš 56 šalies universitetų. Tyrimas atskleidė, kad universiteto dėstytojų patiriamas streso lygis yra labai aukštas. Tarp dažniausiai minimų stresorių yra darbo krūvis (85 proc.), darbotvarkė (73 proc.), vaidmenų konfliktas (82 proc.), vaidmenų nevienareikšmiškumas (71 proc.), darbo ir laisvalaikio disbalansas (76 proc.). Visuose tyrimuose minimas didelis neatitikimas tarp įdedamų pastangų ir atlygio, kurį gauna dėstytojai.

O kaip jaučiasi universitetų dėstytojai Lietuvoje? Juk iki šiol jie nestreikavo ir net negrasino streikais dėl atlyginimų, kaip darė mokytojai. Dėstytojai net neturi profsąjungos. Ir tyrimų apie tai, kaip jaučiasi dėstytojai, kokių problemų turi,

nebuvo. Atrodė, kad tai prestižiškos ir geros darbo vietos, kurių visi trokšta. Gal ir iš tikrųjų Lietuvoje universitetų dėstytojai jaučiasi puikiai? Vis dar tebevyksta aukštojo mokslo reforma. Ją kritikuoja visi – politikai, žurnalistai, studentai. Visos šios priežastys paskatino atlikti universitetų dėstytojų apklausą.

Tyrimė dalyvavo 255 universitetų dėstytojai (49 proc. vyrų ir 51 proc. moterų). Pagal mokslo sritis tiriamieji pasiskirstė taip: humanitariniai mokslai – 35,7 proc., socialiniai mokslai – 12,5 proc., fiziniai mokslai – 11,8 proc., biomedicininiai mokslai – 4,7 proc., technologiniai mokslai – 35,3 proc. Tiriamųjų amžius – nuo 21 iki daugiau nei 60 metų. Pagal darbo aukštojoje mokykloje stažą apklausti dėstytojai pasiskirstė taip: iki 5 metų – 12,2 proc., 6–10 me-

1 pav. Darbo krūvio pokyčiai per pastaruosius 5 metus (proc.)

tų – 28,7 proc., 11–20 metų – 25,6 proc., per 20 metų – 33,5 proc.

Tyrimas atskleidė, kad per pastaruosius metus dėstytojų krūvis smarkiai padidėjo visose veiklos srityse (1 pav).

Kaip matome iš rezultatų, daugiau nei pusė dėstytojų minėjo, kad padidėjo jų dėstymo krūvis. Beveik pusė minėjo krūvio padidėjimą mokslinių tyrimų ir projektinės veiklos srityse. Turint galvoje, kad dėstytojai vykdo ne vieną, o kelias veiklas, bendras darbo krūvio padidėjimas per penkerius metus tikrai didelis.

68,7 proc. apklaustų dėstytojų teigė, kad jie, be pagrindinių pareigų aukštojoje mokykloje, dar papildomai dirba: 29 proc. eina papildomas pareigas toje pačioje aukštojoje mokykloje, o 39,2 proc. – kitur. Pagrindinė papildomo darbo priežastis – pinigai. Ją nurodė 48,6 proc. apklaustų dėstytojų.

Dėstytojų buvo klausama, kokioms su jų darbu susijusioms veikloms jie teikia pirmenybę ir kam pirmenybę teikia darbdaviai (administracija) (žr. 2 pav.).

Nustatyti reikšmingi skirtumai tarp asmeninių ir administracijos teikiamų prioritetų šiose veiklos srityse: dėstymas ($z=-5,944, p<0,05$), administravimas ($z=-5,798, p<0,05$), dalyvavimas projektinėje veikloje ($z=-2,035, p<0,05$), tarptautinis bendradarbiavimas ($z=-2,183, p<0,05$) (Wilcoxon Signed Ranks Test).

Mūsų apklausti dėstytojai svarbiausiomis savo darbo veiklomis laiko dėstymą ir mokslinius tyrimus. Pirmenybę jie teikia dėstymui. Administracija, dėstytojų nuomone, svarbiausiu jų darbo aspektu laiko mokslinius tyrimus. Šie rezultatai liudija, kad dalis dėstytojų patiria konfliktą tarp asmeninių ir darbdavių prioritetų, o tai didina stresą ir kelia nepasitenkinimą darbu. Šis neatitikimas stiprina dėstytojų nesaugumo jausmą, kuris lemia nepasitenkinimą darbu ir

žadina mintis palikti darbą švietimo sistemoje.

Darbas užgožia laisvalaikį

Didžioji dauguma dėstytojų sutiko arba iš dalies sutiko su teiginiais, kad dalį savo laisvalaikio turi skirti darbui ir šeima nėra

tuo patenkinta (3 pav). Tai galima aiškinti tuo, kad per pastaruosius penkerius metus smarkiai padidėjo dėstytojų darbo krūvis ir visoms darbinėms veikloms vykdyti reikia vis daugiau laiko. Bendras apklaustų dėstytojų pasitenkinimas darbu (įvertintas pagal skalę, kur 1 – labai nepatenkintas, o 5 – labai patenkintas): 3,81. Nerasta skirtumo tarp vyrų ir moterų pasitenkinimo darbu. Nustatyta, kad su amžiumi bendras pasitenkinimas darbu truputį didėja (tačiau skirtumai nėra reikšmingi).

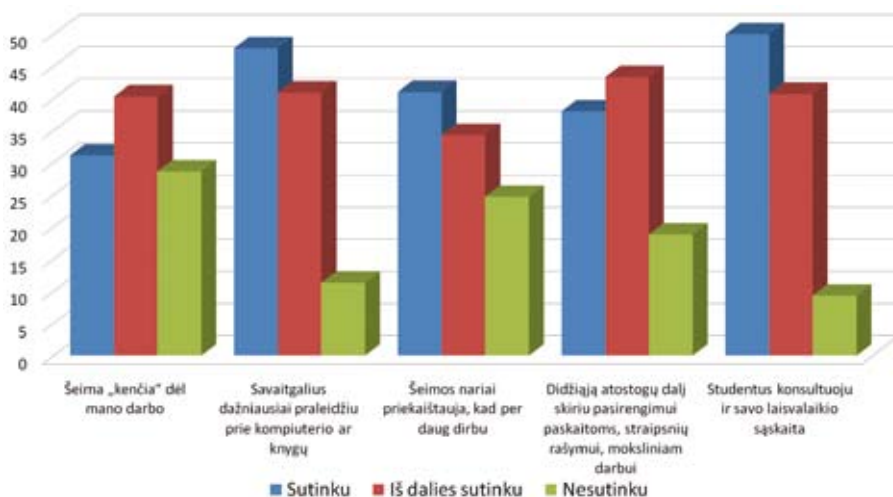
Dėstytojai vertino pasitenkinimą įvairiomis savo darbo sritimis (4 pav.; pagal skalę nuo 1 – labai nepatenkintas iki 5 – labai patenkintas).

Rezultatai rodo, kad labiausiai dėstytojai yra patenkinti dėstymu. Tai galima paaiškinti ir tuo, kad šiai veiklai, kaip jau minėjome anksčiau, jie teikia didžiausią pirmenybę. Taip pat nustatyta, kad kuo didesnis stažas, tuo didesnis dėstytojų pasitenkinimas dėstymu.

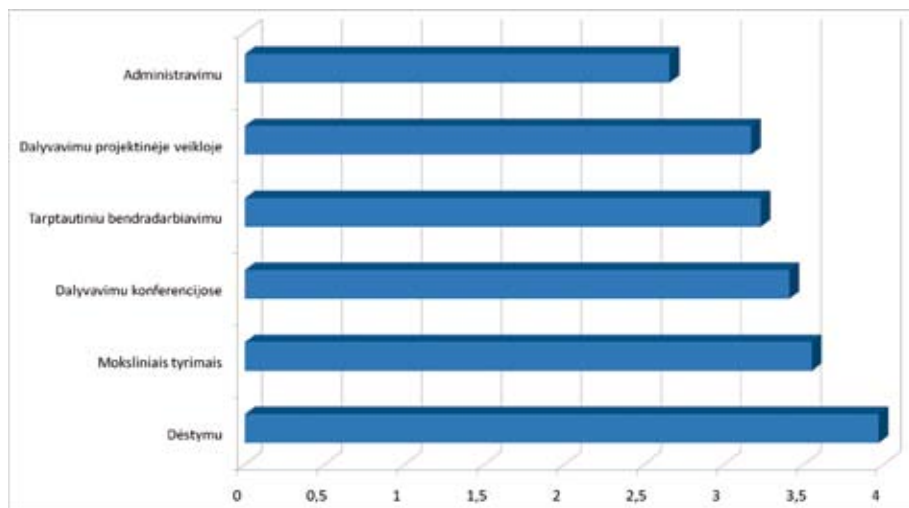
Anketoje buvo klausama, kurios darbo sritys dėstytojams kelia daugiausia streso (5 pav.). Atsakymus reikėjo įvertinti pagal skalę nuo 1 (visiškai nekelia) iki 4 (nuolat kelia).

	Asmeniniai prioritetai			Administracijos prioritetai		
	1	2	3	1	2	3
Dėstymas	69,5	20,7	9,8	41,5	32,9	25,6
Moksliniai tyrimai	48,3	36,8	14,9	47,8	36,5	15,8
Administravimas	19,3	42,0	38,7	44,9	39,8	15,3
Dalyvavimas projektinėje veikloje	26,2	56,0	17,8	36,0	47,7	16,2
Tarptautinis bendradarbiavimas	29,5	55,4	15,2	40,5	45,1	14,4
Dalyvavimas konferencijose	25,5	60,7	13,8	35,9	45,6	18,4

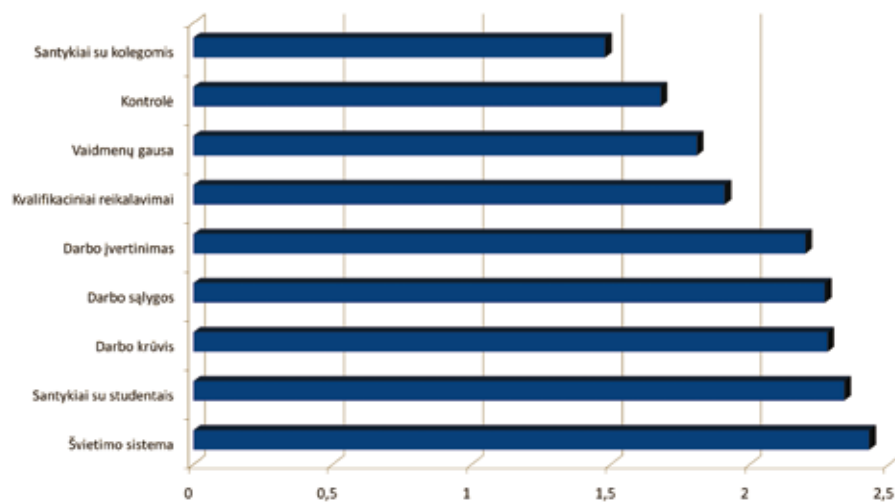
2 pav. Asmeniniai ir darbdavių prioritetai (proc.; 1 – labai svarbu; 2 – svarbu; 3 – nesvarbu)

3 pav. Ar sutinkate su šiais teiginiais apie savo darbą (proc.)

4 pav. Pasitenkinimas įvairiomis darbo sritimis

5 pav. Darbo sritys, keliančios stresą

Kaip matome iš pateiktų rezultatų, daugiausia streso dėstytojams kelia švietimo sistema. Dėstytojai nerimauja dėl bendros švietimo politikos, švietimo sistemos reformos, universitetų reformų. Antroje vietoje – santykiai su studentais. Dėstytojams didelį stresą kelia vis mažėjanti studentų motyvacija, prastas mokyklinis pasirengimas, dirbantys studentai. Visa tai irgi yra susiję su švietimo sistemos reformomis. Trečioje vietoje nurodytas streso šaltinis – darbo sąlygos. Prie darbo sąlygų priskyrėme darbą pagal terminuotąsias sutartis, dėstytojo darbo vietą, auditorijų bei laboratorijų įrangą ir mokslinių tyrimų finansavimą. Didžiausią stresą iš šių veiksmų aukštųjų mokyklų dėstytojams kelia mokslinių tyrimų finansavimas. 53,9 proc. dėstytojų minėjo, kad tai jiems kelia stresą dažnai arba nuolat. O juk tai viena iš prioritetinių dėstytojų veiklos sričių, tiek jų, tiek administracijos nuomone.

Tyrimas atskleidė, kad didėjant darbiniam stresui mažėja pasitenkinimas darbu. Dėstytojai, kurie nuolat ar dažnai jaučia stresą dėl darbo krūvio, darbo sąlygų, kontrolės, vaidmenų gausos, kvalifikacinių reikalavimų, tarpusavio santykių su kitais dėstytojais, darbo įvertinimo, yra mažiau patenkinti savo darbu nei tie, kurie šį stresą jaučia kartais.

Dėstytojų bendras savo sveikatos būklės vertinimas (pagal skalę, kur 1 – labai prasta, o 5 – puiki) lygus 3,8.

Bent vieną kartą per savaitę dėstytojai skundėsi patiriantys šiuos simptomus:

- Nuovargį – 92,7 proc.
- Miego sutrikimus – 63,9 proc.
- Galvos skausmą – 63,3 proc.
- Įtampą sprando ar pečių srityje – 59,9 proc.
- Užkimimą – 53,8 proc.
- Virškinimo sutrikimus – 47 proc.
- Skrandžio maudimą – 39,7 proc.
- Skausmą krūtinėje ar širdies plote – 38,6 proc.
- Aukštą kraujo spaudimą – 37,3 proc.
- Apetito sutrikimus – 21,6 proc.
- Odos išbėrimus – 15,5 proc.

Nustatyta, kad dėstytojų sveikatos būklė yra susijusi su jų pasitenkinimu darbu bei patiriamu stresu. Kuo daugiau dėstytojai patiria streso įvairiose savo veiklos srityse, kuo labiau nepatenkinti savo darbu, tuo daugiau turi ir sveikatos problemų. Atlikę tyrimą autoriai, kaip įprasta, pateikė tyrimo išvadas. Tačiau manome, kad skaitytojams jų net nereikia pateikti. Faktai liudija patys. Tad jeigu nenorime, kad dėstytojai paliktų auditorijas, turime galvoti, kaip spręsti šią problemą.

tyrinėjimai

Apie kai kuriuos mažai žinomus

Prof., habil. dr.,
Lietuvos MA narys korespondentas
Jonas Remigijus NAUJALIS

Augalai yra be galo atviri organizmai, ypač palyginti su paukščiais, vabzdžiais ar ropliais. Juk augalai neturi nei kojų, nei sparnų, todėl negali nuo smalsulių pabėgti. Daugumą augalų galima apžiūrėti iš bet kurios pusės, paliesti jų stiebus, lapus, pumpurus, žiedus ar vaisius. Todėl kartais atrodo, kad apie augalus žinome viską. Iš ankstesnių laikų atkeliavusiuose pasakojimuose augalai dažnai lyginami su įvairiais negyvais ar gyvais paslaptiniais ar nelabai mėgstamais sutvėrimais: raganomis (raganų šluotos), velniais (velniapupė), mėnuliu (mėnutė), kaukais (kaukalynas), varnomis (varnauogė) ar žalčiais (žalčialunkis). Paprastai panašūs vardai nurodo specifines augalų savybes arba apibūdina nesuprantamus ar sunkiai paaiškinamus reiškinius. Prie tokių dar ne visai ištirtų, todėl mažai žinomų augalų gyvenimo savybių dera priskirti antrinę ramybę ir raganų ratilus.

Lianos Binkauskienės nuotr.

augalų gyvenimo reiškinius

Apgaulingi išnykimai

Labai nemalonu būna, kai pradings-ta pinigai, knygos, laikrodis, dviratis ar dar kokie nors daiktai. Bet ypač smagu, jei prarasti daiktai atsiranda. Kartais taip atsitinka ir augalams: vienais metais „iš-nyksta“, bet po kelerių ar net keliolikos metų vėl pasirodo. Tokius reiškinius ekologai vadina augalų antrine, arba laikina, ramybe. Tai ypatinga pasyvios augalų raidos forma. Antrinės ramybės būklės augalai dėl vienokių ar kitokių priežasčių vienus, dvejus ar net kelerius metus neišaugina jokių antžeminių or-ganų – nei stiebų, nei lapų, bet jų po-žeminės struktūros išlieka gyvybingos ir normaliai funkcionuoja.

Pirmieji apie antrinės ramybės augalus jau daugiau nei prieš šimtą penkiasde-šimt metų pranešė kininio ženšenio (Pa-nax ginseng) rinkėjai. Kadaisė kininio ženšenio šaknys, kaip manyta, galinčios išgydyti bet kokius žmogaus kūno ne-galavimus, buvo brangesnės už auksą ar brangakmenius. Vertingiausiomis visai pagrįstai laikytos kuo brandesnio amžiaus sulaukusių augalų stambios ša-knys. Todėl, aptikę ūksminguose, klai-džiuose Mandžiurijos miškuose jaunos ženšenis, profesionalūs ieškotojai tokių augalų kasti neskubėdavo, bet, gerai įsi-dėmėję jų radavietes, kasmet stengda-

vosi patikrinti jų būklę. Pastebėta, kad kartkartėmis žinomose vietose ženšeniai tiesiog pradingdavo, nors jokių jų iška-simo ar sunaikinimo ženklų nebūdavo. Pradžioje tokie augalai laikyti tiesiog žuvusiais. Bet toje pačioje vietoje po kelerių metų pertraukos vėl atsirasdavo ženšenis, tik jau stambesnis, augesnis ir todėl ekonomiškai vertingesnis. Laikui bėgant, sužinota, kad pasyvi raidos bū-klė būdinga ir kai kuriems kitiems au-galams, ypač gegužraibiniams (Orchida-ceae), todėl ekologai sugalvojo ir tokius reiškinius apibrėžiančią sąvoką – antrinė ramybė. Pirminės ramybės sąvoka taiko-ma dar nedygusioms, bet gyvybingoms sėkloms apibūdinti.

XIX amžiaus pabaigoje vienas žymiau-sių pasaulio augalų ekologų amerikietis F. E. Clementsas su savo bendradarbiu R. Poundu JAV prerijų augalijos dina-mikai tirti pirmą kartą pradėjo naudoti specialiai įrengtus ilgalaikio stebėjimo laukelius, kuriuose buvo fiksuojamos konkrečių augalų lokalizacijos vietos. Po keliolika metų trukusių tyrimų kons-tatuota, kad antrinė ramybė nėra dažnas, bet įvairių sisteminių grupių augalams retsykliais pasitaikantis reiškinys. Daž-niausiai antrinės ramybės būklę augalai pasiekia dėl nepalankios ekologinės si-tuacijos, pavyzdžiui, užsitęsusios saus-rų metu. Plačialapių medžių miškuose

Sauspievėse augantis paprastasis varpenis visiškai nepanašus į kitus mūsų krašto paparčius

Antrinės ramybės būklę dažnai pasiekiančio ki-ninio ženšenio šaknų forma labai panaši į žmo-gaus figūrą

Antrinės ramybės būklės paprastasis varpenis jokių antžeminių struktūrų neturi

dėl drėgmės trūkumo antrinės ramybės būklės gali būti ne tik paprastoji garšva (*Aegopodium podagraria*), bet ir vaistinė baltašaknė (*Polygonatum odoratum*) ar keturlapė vilkauogė (*Paris quadrifolia*). Dar viena dažnesnė antrinės ramybės priežastis – žemrausių graužikų sukeltos augalų traumos. Prieš kelis dešimtmečius Rusijoje atliktais specialiais tyrimais nustatyta, kad ženšenių antrinę ramybę dažniausiai nulemia šių augalų šaknimis kartais mėgstantys pasmaguriuoti gyvūnai. Keliolika metų stebint pažymėtus ženšenius, išaiškėjo, kad šių augalų antrinė ramybė gali tęstis net šešerius metus. Antrinės ramybės veiksnys gali būti ir augalų tarpusavio konkurencija. Visais šiais atvejais augalų antrinės ramybės priežastis – ekologinis arba biotinis stresas, sutrikdantis aktyvų augalų požeminių struktūrų funkcionavimą.

Visiškai kitokio pobūdžio yra driežlielinių (*Ophioglossaceae*) šeimai priklausančių varpenio (*Botrychium*) genties atstovų natūrali antrinė ramybė. Pasaulyje žinoma vos 40 rūšių varpenių; mūsų krašte iš penkių varpenių rūšių net keturios yra Lietuvos raudonojoje knygoje. Varpeniai yra papartūnų (*Polypodiophyta*) skyriaus atstovai, visiškai nepanašūs į kitus mūsų krašto paparčius. Jie apskritai į jokių kitų augalų nepanašūs. Kodėl taip yra? Spėjama, kad driežlieliniai nuo bendro paparčių evoliucinio kamieno atsiskyrė maždaug prieš 300 milijonų metų. Botanikai neabejoja: driežlieliniai – itin sena, galbūt pati archajiškiausia papartūnų grupė Žemėje. Mokslininkai varpenius, o ir kitus driežlielinius, dažnokai pavadina augalais atsiskyrėliais, kadangi beveik visos varpenių struktūros tik jiems vieniems ir būdingos. Tik varpeniai ir kiti driežlieliniai yra vienalapiai augalai, kitų tokių mūsų krašte nėra. Varpenių lapas savo sandara panašus į miniatiūrinį medelį, kurį sudaro trumpas stiebelis su dviem visiškai skirtingomis viršutinėmis dalimis. Savo išvaizda sterilios varpenių lapo dalies segmentai primena pusmėnulius. Viduramžiais buvo manoma, kad tarp varpenių ir mėnulio egzistuoja paslaptingi glaudūs ryšiai, kadangi šių paparčių lapų segmentai, kaip ir mėnulis, nuolat keičia savo formą. Tiesos šiuose viduramžių žolininkų samprotavimuose išties galima rasti: pavyzdžiui, paprastojo varpenio (*Botrychium lunaria*) sterilios lapo dalies vos ne kiekvienas lapelis nors ir nedaug, bet skiriasi. Tai nėra įprastas augalų lapams požymis, neabejotinai skatinantis priskirti varpeniams antgamtiškumą.

Daugumai mūsų krašto žmonių varpeniai yra beveik visiškai nežinomi augalai. Pavieniai varpenių lapai iš žemėje esan-

čio šakniastiebio viršūnės išauga balandžio pabaigoje arba gegužės pradžioje, todėl kai kuriose Lietuvos vietose šie augalai vadinami gegužžolėmis arba gegužio žolėmis. Pagonybės laikais daugelio Vidurio Europos šalių gyventojai varpenius laikė tikro pavasario floristiniais simboliais. Iš varpenių pasirodymo laiko ir šių augalų gausos buvo sprendžiama apie metų gamtines sąlygas. Jeigu varpenių daug, vadinasi, gamtoje vyrauja gerosios dvasios ir pavasaris bus palankus žemdirbiams, ir atvirkščiai. Daugelio tautų iš kartos į kartą perduodamuose senoviniuose pasakojimuose varpeniai buvo siejami su plėšikais, kipšais ir raganomis, nes netikėtai, lyg iš dangaus nukritę, pasirodo tam tikrose vietose, o po to ilgam be jokios akivaizdžios priežasties kažkur pradingsta. Tokio laikino, kartais net kelerius metus užsitęsti galinčio varpenių išnykimo priežastis yra antrinė ramybė, kurios metu nesusiformuoja augalų antžeminės struktūros. Varpenių antrinė ramybė nėra tiesiogiai nulemta nepalankių ekologinių veiksnių, viskas priklauso nuo augalų šakniastiebių ir šaknų būklės. Šių augalų nedidukai, poros ar trejeto centimetrų ilgio ir tik kelių milimetrų diametro šakniastiebiai kiekvienais metais nesukaupia pakankamai energetinių išteklių, kurių reikia naujam lapui subrandinti, juolab kad varpenių šaknys visai neturi šakniaplaukių. Kaipgi tada varpeniai siurbia vandenį ir mi-

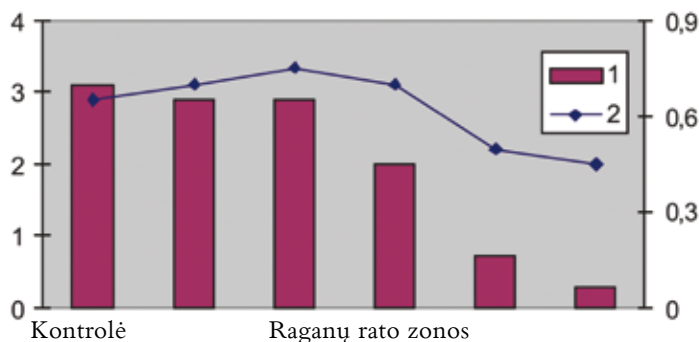
neralinės mitybos elementus iš dirvos? Atsakymas vienas: varpeniai privalo gerai sutarti su endofitiniais grybais, kurių hifai, įsiskverbę į šaknų žievės sluoksnį, ir atlieka augalų šakniaplaukių funkcijas. Driežlielinių mikotrofiniai simbioantai dažniausiai yra *Fusarium* genties grybai, kurie labai greitai skaldo dirvožemio paviršiuje susikaupiančių augalų liekanas ir perduoda išlaisvintus azoto, kalio ir kitų elementų jonus varpeniams. Tik todėl varpeniai gali augti sausų smėlėtų pievų, čiu arba kerpinių pušynų dirvožemių sąlygomis. Kita vertus, nesant dirvožemyje simbiotinių grybų varpeniai augti negali. O pakenkti varpenių mikosimbiontams gali ir pievų tręšimas ar pesticidų naudojimas. Tokiais atvejais požeminis gyvenimo būdas yra beveik vienintelis efektyvus būdas šakniastiebių gyvybėms galioms atkurti. Naujo varpenio lapo požeminė raida gali trukti ketverius ar penkerius metus. Dėl to didesnė dalis bet kurios populiacijos varpenių visada yra po žeme.

Neįprastos formos

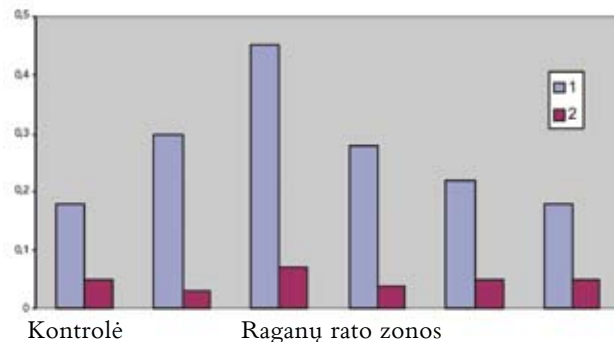
Vieni seniausių mūsų planetos augalų yra pataisai. Lietuvoje auga šešių rūšių šios grupės atstovai, trys iš jų – vaistinis pataisas (*Lycopodium clavatum*), dvišakė padraika (*Diphasiastrum complanatum*) ir trivarpė padraika (*D. tristachyum*) – grybautojų mėgstamuose dzūkų

Dvišakės padraikos raganų rato fragmentas

Fermento peroksidazės pokyčiai dvišakės padraikos raganų rato zonoje ir kontroliniame pušyno mėginyje: 1 – paklotė, 2 – viršutinis dirvožemio sluoksnis

Fermento ureazės aktyvumo kaita dvišakės padraikos raganų rato zonoje ir kontroliniame pušyno mėginyje: 1 – paklotė, 2 – viršutinis dirvožemio sluoksnis

šiluose ir kai kur kitur pasaulyje sudaro augimo formas, dažnai raganų ratais, raganų ratilais arba raganų žiedais vadinamas. Pataisų raganų ratas yra ovalo arba apskritimo formos pataisų sąžalynas, kurį sudarančios augalų antžeminės dalys susitelkusios pakraštyje į labai ryškia, visai ar iš dalies uždarytą juostą, o juostos viduryje pataisų ūglių beveik nėra. Raganų ratų tipo augimo formos būdingos ne tik pataisams. Raganų ratas sudaro ir kai kurios grybų rūšys, pavyzdžiui, lauminis mažūnis (Marasmius oreades). Tačiau mūsų krašte raganų ratų pavidalo augimo formų jokie kiti augalai nesudaro. Didesnio diametro pataisų raganų žiedus galima aptikti brandesniuose pušynuose, jeigu miškai nėra per daug sukultūrinti. Iš senų laikų išlikusiuose pasakojimuose teigiama, kad atkampiuose, gūdžiuose miškuose esantys pataisų žiedai yra raganų ir kitų nelabųjų gamtos dvasių sambūrio vietos. Paprastai jų buvo vengiama, kadangi manyta, jog žmogus, patkęs į raganų rato vidų, blogųjų miško dvasių taip bus suklaidintas, kad kelio namo neras. Pataisų žiedai susidaro dėl intensyvios šių augalų vegetatyvinės plėtros. Pradžioje iš požeminių gniužuliškų gametofitų atsiradę pataisai sudaro nedidelių vejų pavidalo santalkas, bet išcentrinis pagrindinių stiebų augimas ir seniausių dalių nykimas nulemia uždarytą juostų susidarymą. Ypač ryškūs pataisų žiedų kontūrai pušynuose be pomiškio. Atskirų pataisų rūšių raganų ratų juostų plotis gerokai skiriasi ir priklauso ne tik nuo pagrindinio stiebo augimo greičio, bet ir nuo jo gyvenimo trukmės. Pavyzdžiui, Varėnos miškuose dvišakės ir trivarpės padraikų juostų plotis neviršija 1,5 metro, o vaistinio pataiso gali siekti ir 2 metrus. Tačiau dažniausiai pataisų raganų ratų juostų plotis yra apie 80 centimetrų.

Kiekvieno pataisų raganų rato juosta yra ryškiai zonuota. Išorinė gan siaurą zoną sudaro jauni horizontaliai besidriekiantys einamųjų metų ūgliai trumpomis

Pataisai išauga iš gniužuliškų mažai kam matytų požeminių gametofitų

Autoriaus nuotr.

šoninėmis šakelėmis. Artimesnėje zonoje vyrauja vyresni, dar be sporinių varpučių šoniniai ūgliai. Paskui prasideda sporifikuojančių šakučių zona, joje vyraujančių ūglių amžius – 5–10 metų. Dar arčiau į vidų susidaro nykstančių šoninių ūglių, o po jų – ir suirusių pagrindinių stiebų zonos. Varėnos pušynuose atliktais tyrimais nustatyta, kad pirmose raganų rato juostos zonoje dirvožemio transpiracijos intensyvumas kur kas didesnis nei žiedo išorėje. Dirvožemio transpiracijos intensyvumą nulemia pataisų stiebų ar šakniastiebių į aplinką išskiriami fermentai. Šie fermentai skatina intensyvių organinių medžiagų skaldymą. Miško paklotėje esantis ligninas sudaro pagrindinę augalinės kilmės nuokritų ląstelių sienelių dalį, bet dauguma miško augalų panaudoja lignino savo mitybos poreikiams nesugeba. Dėl pataisų įtakos smarkiai pagausėja be galo svarbių augalų raidai elementų, visų pirma fosforo, azoto ir kalio bei mikroelementų, jonų. Taip pataisai įsisavina mineralinės mitybos rezervus, nepasiekiamus kitiems žoliniais augalais. Tai ir yra vienas atsakymų į klausimą, kodėl neturtingose kerpinių pušynų dirvose pataisai yra vieni produktyviausių, puošniausių ir sveikiausių žolinių augalų. Maisto išteklių mažėjimas verčia

šoninius horizontaliai besidriekiančius pataisų ūglius arba šakniastiebius augti išcentriškai, raganų žiedo išorėn, kol iš naujo nebus atkurti išnaudoti rezervai. Tai tik vienas iš raganų ratų augimo formos susidarymo paaiškinimų.

Pušynuose retokai pasitaiko taisyklingų formų pataisų raganų ratų, dažniau jų ribos išsikreipusios. Kartais pačios raganų žiedų juostos sutrūkinėja į atskiras dalis. Matyt, tai priklauso nuo skirtingo paklotės storio, dirvožemio netolygumo ir kitų augalų, ypač kadagių, įtakos. Lietuvoje matyto didžiausio uždaro pataisų raganų žiedo diametras siekė 35 metrus. Bendras tokio raganų rato amžius turėtų būti apie 70, o gal ir daugiau metų. Mūsų krašto miškuose yra ir senesnių pataisų raganų žiedų, bet jų tikslesnį amžių sunku nustatyti. Kai kurie JAV tyrėjai mano, kad pasaulyje esama pataisų raganų ratų, kurių amžius gali būti 300 ir daugiau metų. Kaupiantis nuokritoms ir joms mineralizuojantis, maisto medžiagų kiekis raganų ratų viduje gali atsinaujinti, tada raganų ratų formavimosi eiga tampa visiškai nenuspėjama.

Žoliniai pataisai yra vieni archajiškiausių sausumos augalų. Kiekvienam iš mūsų reikia apie juos žinoti kaip galima daugiau, tada gal nė vienas miškų lankytojas pataisams nieko blogo nedarys. Nors pataisų sporos ir dabar yra ganėtinai svarbi vaistinė žaliava, anksčiau ypač dideli jų kiekiai naudoti metalurgijoje ir pirotechnikoje. Dabar pataisai ypatingos taikomosios reikšmės neturi, kitaip vargu ar miškuose pamatyti pataisus būtų taip paprasta. Kita vertus, visiškai tikėtina, kad pataisai turi tokių medžiagų, kurios gali būti žmonėms naudingos ateityje. Juk per milijonus savo egzistavimo Žemėje metų pataisų nesunaikino nei augalėdžiai gyvūnai, nei patogeniniai grybai, nenukonkuravo ir kiti augalai. Norisi tikėti, kad ir žmogus šito niekada nepadarė. Pataisų raganų rato tipo augimo formos neabejotinai galėtų būti vertinamos kaip unikalūs gamtos paminklai.

Prof. habil. dr. Mykolas MICHELBERTAS

Archeologo darbas niekada nesibaigia su vasaros lauko tyrinėjimų sezonu. Grįžus iš ekspedicijos, tenka tvarkyti tyrinėjimų planus, brėžinius ir, žinoma, svarbiausią turtą – archeologinius radinius. Po pirminio sutvarkymo, inventorinimo radiniai perduodami vienam iš Lietuvos muziejų. Muziejai savo ruožtu pagal galimybes archeologinius radinius konservuoja ir restauruoja, vertingiausiais ir įdomiausiais papildo ekspozicijas. Kartais kai kurie radiniai ir prabėgus ilgesniam laikui „prabyla“, suteikdami iki tol negirdėtos įdomios informacijos. Čia kartais archeologams talkina tikslųjų mokslų atstovai.

Ir kariavo, ir midų gėrė...

Noriu papasakoti apie keletą radinių iš Paprūdžių kapinyno, Kelmės r., kurių tyrimų rezultatai – didžiulė sensacija Lietuvos archeologijos (ir istorijos) moksle.

Paprūdžių kapinynas yra to paties pavadinimo kaimo pietinėje dalyje, plento Tauragė–Šiauliai dešinėje pusėje, per 200–300 metrų į šiaurę – šiaurės rytus nuo tiltelio per Vėgėlės upelį. Kapinynas buvo aptiktas dar prieš Antrąjį pasaulinį karą kasant žvyrą plento tvarkymo darbams. Dalis daiktų iš suardytų kapų tuo metu pateko į Kauno Vytauto Didžiojo kultūros muziejų (šiuo metu saugomi Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejaus Archeologijos skyriuje). Radinių chronologija – nuo II iki XI–XII amžiaus, galbūt ir XIII–XIV amžiai.

Kapinyno teritorija ilgą laiką buvo ariama, vykdomi kiti žemės judinimo darbai. Dėl šių priežasčių kapinynas yra labai apardytas.

Nuo 2000 metų Paprūdžių kapinyną tyrinėja Vilniaus universiteto Archeologijos katedra. Per devynis tyrinėjimų sezonus (2000–2008) kapinyne buvo atidengtas apie 800 kv. metrų plotas, surasti 27 nedegintų žmonių kapai, datuojami III amžiaus pabaiga – VI amžiumi. Taip pat aptikta gana daug pavienių daiktų. Visi radiniai perduoti Lietuvos nacionaliniam muziejui Vilniuje.

Bene sėkmingiausias mums buvo 2006 metų tyrinėjimų sezonas.

Tų metų liepos mėnesį buvo tyrinėjama kapinyno teritorijos vakarinė dalis. XXXI perkasoje aptiktas kario kapas su gausiomis įkapėmis, išskiriančiomis šį kapą iš likusių Paprūdžių kapinyno vyrų kapų, daugelio kitų Lietuvos teritorijos vidurinio geležies amžiaus (V–IX am-

žiai) pirmosios pusės kapų. Savo unikaliais radiniais kapas išsiskiria ir tarp visos plačios baltų teritorijos vyrų kapų.

Kario kapas Nr. 24

Perkasos pietiniame gale, 60–65 cm gylyje, atidengtos vyro kapo liekanos (1, 5 pav.). Mirusiojo griaučiai buvo beveik visiškai sunykę, išskyrus nežymius kaulų fragmentus, buvusius prie metalinių dirbinių.

Mirusiojo galvūgalyje, dešinėje galvos pusėje, lygiagrečiai su mirusiuoju gulėjo 2 geležiniai įmoviniai ietigaliai, plunksnomis atsukti kapo išorės link.

Į kairę nuo mažesnio ietigalio mirusiojo galvos link aptikti 2 žalvariniai viršutiniai geriamųjų ragų apkalai (2 pav. 1, 2).

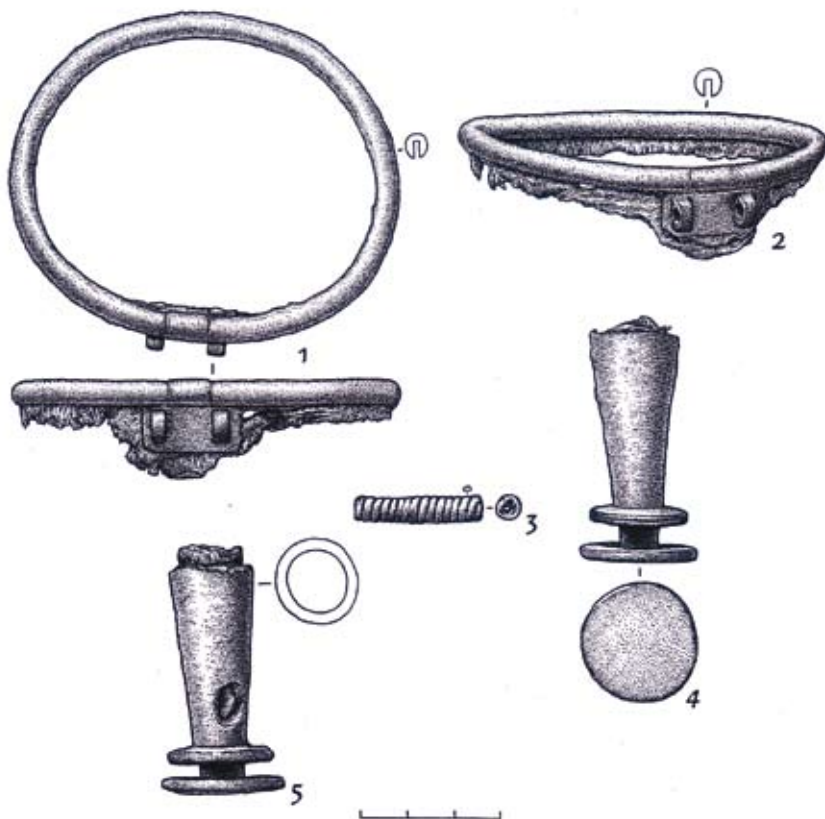
Vėliau nuimant kapo radinius po viršutiniiais apkalais truputį giliau buvo rasti ir žalvariniai apatiniai apkalai (2 pav. 4, 5). Tiek viršutiniuose, tiek apatiniuose apkaluose yra likę kaulo – rago fragmentų. Atrodo, kad buvo panaudoti stumbro ar tauro ragai.

Kairėje galvos pusėje lygiagrečiai su mirusiuoju gulėjo geležinis kovos peilis, kurio kotas papuoštas nedideliu žalvariniu ornamentuotu apkalu. Prie peilio smaigalio, beveik statmenai ašmenimis įbestas į žemę, rastas geležinis įmovinis kirvis.

Per 19 cm nuo kovos peilio mirusiojo kojų link rastos odinio diržo liekanos. Jas sudarė žalvarinė ovalinė sagtis su odinės juostelės fragmentais, puoštais žalvario spurgeliais, ir žalvarinis diržo

1 pav. Kapas Nr. 24

2 pav. Kapo Nr. 24 įkapės. Geriamųjų ragų liekanos

galo apkalas. Matyt, tai perpetės liekanos (3 pav.). Po sagtimi ir galo apkalu rasta audinio liekanų.

Mirusiojo krūtinės srityje aptikta žalvarinė lankinė segė ilga kojele, apačioje, viršuje ir įvijos galuose papuošta dvigubais apskritimais (4 pav.). Prie segės siūlais buvo prišti 2 gintariniai skirtingos formos karoliai.

Sprendžiant iš įkapių padėties, mirusysis palaidotas galva į šiaurės vakarus 310° kryptimi.

Taigi kartu su juo rasta 11 daiktų, tarp jų ginklų komplektas – dvi ietys, kovos peilis su perpete, kirvis. Netenka abejoti, kad kape palaidotas karys priklausė gentinei diduomenei.

3 pav. Kapo Nr. 24 detalė – diržo liekanos

Radiniai

Vienas įdomiausių kapo radinių yra žalvarinė lankinė ilgakoję segė, puošta dvigubais apskritimais. Ši segė – unikalus radinys tiek Lietuvos, tiek platesnės baltų genčių teritorijos archeologinėje medžiagoje. Ilgakojęs segės Lietuvoje naudotos jau V amžiaus pradžioje – pirmojoje pusėje, plačiau – V amžiaus antrąjoje pusėje ir VI amžiaus pradžioje.

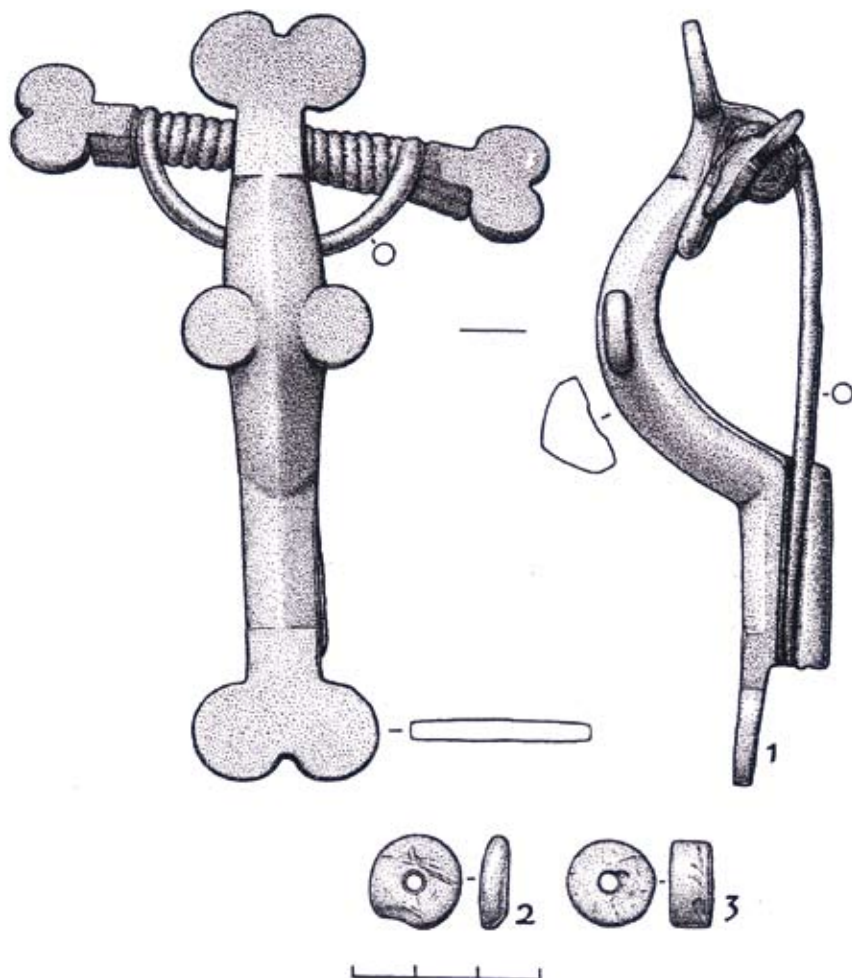
Įdomu tai, kad Paprūdžiuose atsitiktinai toje pačioje perkasoje rasta panašios segės detalė – matyt, vietinio meistro tokių segių buvo pagaminta daugiau. Prie kapo Nr. 24 segės rasti 2 gintariniai karoliai, kuriuos tenka laikyti amuletais. Beje, karolių amuletų aptikta ir kituose Paprūdžių kapinyne vyrų kapuose (Nr. 1, 18, 19). Matyt, jie karius turėjo saugoti nuo priešų ginklų ar kitokių nelaimių.

Kape Nr. 24 rastas perpetės diržas viename gale turi žalvarinę ovalinę sagtį ir žalvarinį galo apkalą kitame. Ovalinės sagtys yra įprastinis V–VI amžiaus dirbiny, o apkalas ankstyvesnis. Matyt, darant diržą buvo panaudotas senesnis apkalas. Diržas puoštas perpetėmis būdingais žalvariniais spurgeliais, kurių, beje, perkasoje rasta ir atsitiktinai.

Paprūdžių kapo Nr. 24 geriamieji ragai visiškai tiksliai analogų Lietuvos archeologinėje medžiagoje neturi. Viršutiniai apkalai vienos pusės išorėje turi po 2 kilpeles, prie kurių galėjo būti tvirtinamos grandinėlės ar kilpelės rankenoms. Apatiniai smaigalių apkalai – „taurelės“ yra vientisi. Tokio tipo apkalai Lietuvos žemėse dažniausiai gaminti V–VI amžiuje.

Taigi pagal radinius šį kario kapą galima datuoti V amžiaus antrąja puse – VI amžiaus pradžia.

Kape geriamieji ragai buvo padėti vertikaliai šalia mirusiojo galvos. Dėl to neabejojame, kad ragai į kapą buvo įdėti su gėrimais. Tačiau kokie gėrimai buvo įpilti į ragus kario kelionei į poirtinį pasaulį? Vanduo, pienas ar koks nors alkoholinis gėrimas? Spėlionių buvo daug. Todėl nuspręsta patikrinti, ar ragų taurelėse neišliko kokios nors organinės medžiagos. 2008 metų pavasarį ragų apkalai perduoti į Lietuvos nacionalinio muziejaus Restauravimo centro chemikės Reginos Ulozaitės rankas. Ji atliko geriamųjų ragų organinių liekanų infraraudonųjų spindulių spektrinę analizę. Nustatyta, kad ragų apatinėse dalyse – taurelėse, baltose nuosėdose ir tamsesnėje masėje yra polisacharidų, etilo ir metilo alkoholio junginių ir kitų organinių junginių liekanų. Taigi galima daryti išvadą, kad abiejuose raguose galėjo būti midaus likučių. R. Ulozaitės atlikti ty-

4 pav. Kapo Nr. 24 įkapės. Segė ir karoliai

5 pav. Kapas Nr. 24

Autoriaus nuotr.

rimai suteikia neginčijamą įrodymą, kad Lietuvoje mirusiesiems kelionei į Anapilį įpildavo alkoholinių gėrimų, kad nuo V amžiaus antrosios pusės buvo naudojamas midus! Tokie tyrimai Lietuvoje atlikti pirmą kartą.

Kodėl mirusiajam į geriamąjį ragą piltas midus? Pagal daugelio ano meto europinių genčių tikėjimą mirusysis prisikelia kitam, nemirtingam gyvenimui, o prisikėlimui gali padėti šventas gėrimas. Matyt, Paprūdžių kariui tas šventas gėrimas ir buvo midus. Reikia pažymėti, kad paprotys mirusiajam į kapą dėti po 2 geriamuosius ragus gerai žinomas germanų genčių teritorijoje. Vieno germaniško kapo ragų liekanų cheminė analizė parodė, jog viename rage būta alaus, kitame – midaus.

Manychiau, kad Paprūdžių kapas Nr. 24 priklauso neeiliniam kariui. Tai rodytų ne tik pati ginkluotė, bet ir pagal užsakymą gaminta lankinė segė, greičiausiai ir geriamieji ragai. Panaši puošimo detalėmis segė rasta ir labai turtingame įkapių Kalniškių kapinyne, Raseinių r., kario – raitelio kape. Galima spėlioti, ar tik šitokios segės nebuvo kokio nors karių rango ar pasižymėjimo ženklai?

Paprūdžių kapinyne aptiktas dar vienas turtingas kario kapas (Nr. 19), kuriame mirusysis palaidotas su 2 ietimis, įmoviniu kirviu, kovos peiliu su grioveliais geležtės šone, nešiotu ant perpetės, puoštos žalvariniais apkaliukais. Dar keliuose kapuose ir atsitiktinai rasti kovos peiliai-durklai.

IV amžiaus pabaiga – VI amžius – vadinamasis tautų kraustymosi laikotarpis, kada didžiuliai klajoklių būriai iš Rytų traukė į Centrinę Europą. Tai buvo hunai, vėliau – avarai, kitos gentys. Žlugo vakarinė Romos imperija, per kelis šimtmečius pasikeitė Europos „politinis žemėlapis“. Netenka abejoti, kad baltų gentys juto didžiulį pavojų ir buvo pasiruošusios jį atremti. Tai rodo vykdyti fortifikaciniai darbai piliakalniuose, gerai ginkluotų vyrų kapai baltų žemėse.

Turtingi Paprūdžių kapai rodo, kad ir šiame Žemaitijos regione tautų kraustymosi laikotarpiu formavosi kariaunos, kurios galėjo dalyvauti ir tolimuose karo žygiuose. Žemaitijos karius nebuvo svetima mada nešioti kovos peilius-durklus ant perpečių. Paprūdžiuose laidoti kariai pėstininkai, kurie iš esmės turėjo tokią pačią ginkluotę, kaip ir raiteliai.

Negalima atmesti tikimybės, kad ir baltų kariai (pėstininkai ir raiteliai) dalyvavo vadinamuosiuose hunų karuose Centrinėje Europoje.

Atomo branduolys: žmonijos priešas ar draugas?

Prof. habil. dr. Liudvikas KIMTYS,
prof. dr. Vidmantas REMEIKIS

„Atomas“, „atomo branduolys“... nuo kada žmonės žino šiuos žodžius ir ką iš tikrųjų jie reiškia? Jų atsiradimo istorija labai ilga ir paini, ji prasideda maždaug 450 metų prieš Kristų. Pirmasis pasaulyje branduolinis reaktorius atsirado Čikagos universiteto sporto salėje. Didelių energijos kiekių gavimas vykstant branduolinėms reakcijoms pirmiausia buvo panaudotas kariniams reikalams. Tik didėjantis energijos poreikis pasaulyje privertė ieškoti „takaus atomo“ panaudojimo galimybių. Šiandien mokslininkams tenka spręsti daugybę branduolinės pramonės keliamų mokslinių taikomųjų uždavinių.

Atomo branduolio istorija

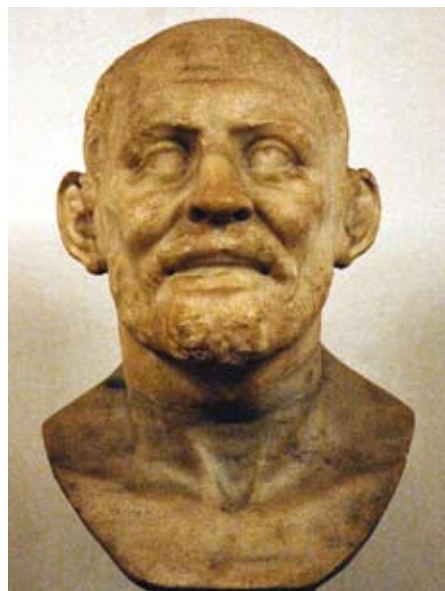
Žodį „atomas“ pirmasis pavartojo senovės graikų filosofas Demokritas maždaug 450 metų prieš Kristų. Taip jis pavadino mažiausią medžiagos (materijos) dalelę, iki kurios galima susmulkinti bet kokią daiktą. Britų mokslininkas Johnas Daltonas 1808 metais dar aiškiau apibūdino atomą: tai sferiniai mažyčiai rutu-

liukai, iš kurių sudaryta materija. Tokios pažiūros į materijos sandarą išsilaikė labai ilgai, net iki XIX šimtmečio pabaigos.

Tyrinėjant įvairius elektrinius reiškinius, ypač – elektrolizės, XIX šimtmetyje buvo aptikta, kad egzistuoja ypatingas elektros krūvio diskretiškumas. Paaiškėjo, kad medžiagose yra ypač mažų dalelių, kurių elektros krūvis mažiausias

(elementarus). Nuo 1897 metų žinomas „elektronas“, o jo atradėju pripažįstamas anglų fizikas Josephas Johnas Thomsonas, bet pavadinimą dalelei sugalvojo airių fizikas George'as Johnstone'as Stoney. Elektrono atradimas privertė suabejoti senąją atomo sampratą. Kadangi nesutrikdytos būsenos medžiagos neturi elektros krūvio, o elektrono krūvis

Graikų filosofas Demokritas

Britų mokslininkas Johnas Daltonas

Anglų fizikas Josephas Johnas Thomsonas

yra neigiamas, vadinasi, atome turi būti ir teigiami krūviai, kurie sudaro atsvarą neigiamam elektronų krūviui. Į mokslo istoriją įrašyti šie atomo modeliai: 1904 metais – J. J. Thomsono „kekso su razinomis“ (teigiamą krūvį turintis rutuliukas, jo viduje – elektronai), 1910 metais – Ernesto Rutherfordo (Nobelio premija 1908-aisiais) planetinis (atomo centre mažytis branduolys, o aplink jį sukasi elektronai), 1913 metais – Nielso Bohro (Nobelio premija 1922-aisiais) kvantinis (elektronai juda tik stacionariose orbitose).

Neabejojama tuo, kad atomo branduolį „atrado“ E. Rutherfordas. Tai ypač maža teigiamą elektros krūvį turinti dalelė atomo centre. Laikoma, kad atome yra 99,999999999 proc. „laisvos erdvės“. Branduolys užima tik 10^{-12} atomo dalį. Degtuko galvutės dydžio branduolinės medžiagos gabalėlis svertų net 100 tūkstančių tonų!

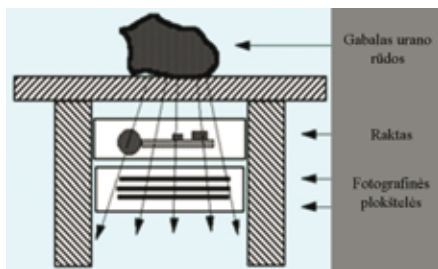
Atomo branduolį „atrado“ Ernestas Rutherfordas

Nuo XX šimtmečio pradžios pasidarė aišku, kad atomo branduolys nėra vieniša dalelė, o sudarytas iš nukleonų – protonų (teigiamo krūvio dalelių) ir neutronų (elektros krūvio neturinčių dalelių). Daugelyje mokyklinio lygio vadovėlių atomo branduoliai vaizduojami tarsi ryšulėliai, sudaryti iš skirtingų spalvų rutuliukų – protonų ir neutronų.

Didieji fizikų atradimai

XIX šimtmečio pabaiga apvainikuota daugybe didžiųjų atradimų. Vokiečių fizikas Vilhelmas Roentgenas (Nobelio premija – pirmoji! – 1901 metais) atra-

do vėliau jo vardu pavadintus spindulius, prancūzas Henri Becquerelis (Nobelio premija 1903-aisiais) – gamtinio (natūraliojo) radioaktyvumo reiškinį. Įdomu tai, kad radioaktyvumas atrastas visiškai atsitiktinai. Urano druskos gabalas, padėtas ant stalo, sugadino fotografines plokšteles, buvusias žemutiniame stalčiuje. Bet, detaliau apžiūrėjęs, Becquerelis suprato, kad dėmė išryškintoje fotografinėje plokštelėje yra rakto, buvusio viršutiniame stalčiuje, atvaizdas. Paaikškėjo, kad urano druska sleidžia ypatingus spindulius, gebančius sukelti fotocheminę reakciją. Buvo atrasti ir kiti radioaktyvūs elementai. Po poros metų Marie (Nobelio premijos 1903 ir 1911 metais) ir Pierre'as (Nobelio premija 1903-aisiais) Curie iš rūdos išskyrė naują cheminį elementą radį, kuris nustebino visus mokslininkus, nes nuolat be jokios regimos priežasties generavo šilumą ir visai nelauktai virsdavo kitais

Urano druskos gabalas, padėtas ant stalo, sugadino fotografines plokšteles, buvusias žemutiniame stalčiuje

Dėmė išryškintoje fotografinėje plokštelėje yra rakto, buvusio viršutiniame stalčiuje, atvaizdas

elementais. 1905 metais Albertas Einšteinas (Nobelio premija 1921-aisiais) išnarpiojo neišsenkančios radžio energijos paslaptį.

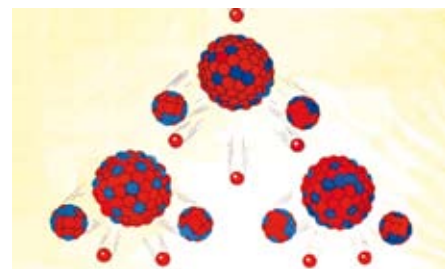
Branduolių energija

Mažai kas tuomet tikėjo, kad atomų energiją kada nors būtų galima panaudoti. Įžymusis amerikiečių išradėjas Nicola Tesla kartą pasakė, kad atominės energijos paieškos jam atrodo dar beviltiškesnės nei pastangos sukurti amžinąjį variklį. Jo manymu, skaldant atomus visada reikėtų sunaudoti daugiau energijos, negu paskui būtų galima iš tokios reakcijos

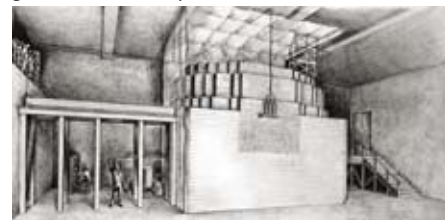
gauti. Žymus fizikas Robertas Millikanas (Nobelio premija 1923 metais) garsiai skelbė: „Nepanašu, kad žmogus kada nors galėtų panaudoti atomo galią.“

Metams bėgant fizikai sukauptė vis daugiau žinių apie atomų sandarą, bet tai, kaip reikėtų gaminti ir naudoti atomuose sukauptą energiją, nepasidarė aiškiau. 1938 metais du vokiečių fizikai Otto Hahnas (Nobelio premija 1944-aisiais) ir Fritz Strassmanas aptiko urano atomų branduolių skilimą. Uraną sudaro du pagrindiniai izotopai: ^{235}U ir ^{238}U . Mokslininkai atrado, kad tuomet, kai į ^{235}U atomo branduolį pataiko neutronas, jis skyla į dvi dalis, o šio proceso metu išsiskiria didžiulis energijos kiekis. Dar daugiau, skylant branduoliui išsilaisvina nauji neutronai, galį skaldyti kitus atomus ir sukelti grandininę reakciją.

Išsiskyrusios energijos kiekis suyrant vienam branduoliui yra apie 400 milijonų kartų didesnis negu degimo metu ok-

Skylant branduoliui išsilaisvina nauji neutronai, galį skaldyti kitus atomus ir sukelti grandininę reakciją

Pirmasis pasaulyje branduolinis reaktorius

siduojantis vienam anglies atomui, t. y.

1 g urano išlaisvina energiją, lygią sudeginant 2 tonas naftos arba 8 tonas anglies. Išsiskiria tiek daug energijos, kad ją jau galima naudoti elektros gamyboje arba kuriant atominę bombą. A. Einšteinas laišku iškart perspėjo JAV prezidentą Frankliną Rooseveltą, kad nacių Vokietija gali pasigaminti nepaprastai galingas naujos rūšies bombas, ir pareiškė, kad tokius tyrimus būtina pradėti ir Amerikai. Prezidentas paklausė žymiojo fiziko ir skyrė nemažą finansavimą labai slaptam projektui „Manhattan“, skirtam urano sodrinimo ir branduolių skilimo tyrimui.

Pirmasis pasaulyje branduolinis reaktorius atsirado Čikagos universiteto sporto salėje. Reaktorius pradėtas bandyti vadovaujant Nobelio premijos (1938 metais) laureatui, italų fizikui Enrico Fermi. Lėtai buvo traukiami lauk kontrolės strypai, turėję pristabdyti branduolinę reakciją. Dėl viso pikto greta stovėjo laborantas su kirviu rankose, pasiruošęs bet kuriuo momentu nukirsti lyną, kuriuo kontrolės strypai buvo keliami. Nors atominės energijos tuomet tebuvo gauta labai mažai, galia siekė vos pusę vato (!), ši 1942 metų gruodžio 2 diena pateko į istoriją. Pirmą kartą pavyko gauti grandininę branduolių skilimo reakciją. Ir tai padaryta milžinišku įrenginiu, kuriame panaudota 400 tonų grafito, 6 tonos metalinio urano, 58 tonos urano oksido. Minint pirmosios valdomos branduolinės reakcijos 25-metį 1967-aisiais Čikagos universitete buvo atidengta žymaus skulptoriaus Henry Moore'o sukurta

Henry Moore'o sukurta skulptūra „Branduolinė energija“

skulptūra „Branduolinė energija“ (Nuclear Energy). Iš panaudoto grafito (neradioaktyvaus!) buvo padaryti specialūs suvenyrai. Tokių suvenyrų, gautą Čikagos universitete, akademikas Algirdas Šileika padovanojo Fizikos muziejui.

Dar po trejų metų, 1945-aisiais, Naujosios Meksikos (JAV) dykumoje buvo susprogdinta pirmoji atominė bomba. Sprogimas sukūrė tiek energijos, kad plieno bokštas, kuriame bomba buvo įtaisyta, išgaravo, o dykumos slėnis aplink jį išsilydė. Nedaugelis iš sproginę stebėjusių mokslininkų suprato, kad vos po mėnesio toks pat sproginis sunaikins tūkstančius žmonių gyvybių. Tuo metu

JAV kariavo su Japonija ir prezidentui Harry Trumanui teko spręsti, panaudoti ar ne atominę bombą. Jo sprendimas pakeitė istoriją. Rugpjūčio 6 dieną bomba sprogo Hirosimoje, o dar po trijų dienų – Nagasakyje.

Atominė bomba tebuvo pirmasis iš naujo baisy ginklų arsenalo. Kitos kartos bombos – termobranduolinės arba vandenilinės – naudojo dviejų vandenilio atomų susijungimą į helio atomą. Nuo tada, kai 1952 metais JAV susprogdino pirmąją vandenilinę bombą, pasaulis ėmė vis daugiau nerimauti dėl šių bombų sukuriamos radioaktyvios aplinkos taršos. Galiausiai dauguma branduolinių valstybių pasirašė bombų bandymus draudžiančią sutartį.

Branduolių energija – žmogaus labui

Didelių energijos kiekių gavimas vykstant branduolinėms reakcijoms pirmiausia buvo panaudotas kariniams reikalams. Tik didėjantis energijos poreikis pasaulyje privertė ieškoti „taikaus atomo“ panaudojimo galimybių. 1956 metais Anglijoje buvo paleista pirmoji pasaulyje atominė elektrinė. Tuomet buvo prognozuojama, kad apie 2000-uosius tokios elektrinės gamins daugiau nei 50 proc. elektros energijos. Tačiau šie pranašai neatsižvelgė į tai, kokių katastrofiškų padarinių gali turėti atominių elektrinių avarijos. Po didžiųjų avarijų Trijų Mylių salos (Three Mile Island, JAV) ir Černobylio (TSRS) atominėse elektrinėse, sukėlusių didelę ir visoms gyvybės rūšims pavojų keliančią radioaktyvią taršą, požiūris į branduolinę energetiką ėmė radikaliai keistis.

Dabar pasaulyje veikia 439 energetiniai branduoliniai reaktoriai, kurių suminė galia – 372 GW (milijardų vatų). Juose 2007 metais buvo pagaminta 2608 milijardai kilovatvalandžių (kWh) elektros energijos. Tai sudarė 16 proc. visos pasaulyje pagamintos elektros energijos, o reaktoriuose sunaudoto branduolinio kuro gamybai prireikė apie 65 000 tonų nesodrinto gamtinio urano. Pasaulinis lyderis eksploatuojant branduolines jėgaines yra JAV – 104 reaktoriai 2007 metais pagamino 807 milijardus kWh elektros energijos. Tarp lyderių yra Prancūzija – 59 reaktoriai (433 milijardai kWh), Japonija – 55 reaktoriai (280 milijardų kWh). Lietuva 2007 metais Ignalinos atominėje elektrinėje, kurios vieno bloko su RBMK reaktoriumi galia – 1185 milijonų vatų, pagamino 9,1 milijardo kWh elektros energijos ir tai sudaro 64,4 proc. visos šalyje pagamintos elektros energijos. Tai vienas iš aukščiausių rodiklių pasaulyje, pagal jį mus lenkia tik Prancūzija.

Perspektyvos ir problemos

Tačiau tolesnė žmonijos pažanga ir intensyvi pramonės, žemės ūkio, transporto ir kitų gamybos sričių plėtra (ypač Kinijoje, Indijoje ir kitose besivystančiose šalyse) neatsiejama nuo augančių energetinių poreikių. Kita vertus, senka gamtinės naftos ir dujų atsargos, atmosferoje ir kituose aplinkos sanduose kaupiasi žalingi aplinkai ir žmogui degimo produktai. Pastaraisiais metais dėl besikaupiančių „šiltnaminių“ dujų (anglies dvideginio, sieros ir azoto oksidų ir t. t.) aiškiai matyti žalingi klimato atšilimo padariniai.

Šios aplinkybės privertė palankiau žiūrėti į branduolinę energetiką, kurios pagrindiniai privalumai – labai švari gamyba, mažos kuro sąnaudos ir maža elektros energijos gamybos savikaina. Naujausi moksliniai laimėjimai leidžia geriau įvertinti galimų avarijų scenarijus, tikimybes ir padarinius, numatyti priemones, kaip tokių įvykių išvengti. Dėl naujų medžiagų, naudojamų branduolinėje energetikoje, ir naujų technologijų, diegiamų gaminant reaktorių, branduolinį kurą, kontrolės ir valdymo sistemų elementus ir įrenginius, ypač išaugo branduolinių jėgainių sauga ir patikimumas. 1950–1960 metais sukurta ir pastatyti reaktoriai priskiriami pirmajai kartai, o beveik visi šiuo metu pasaulyje veikiantieji yra antrosios reaktorių kartos. Pirmasis trečiosios kartos 1300 milijonų vatų galios reaktorius pradėjo veikti Japonijoje, Kašivazaki Kariva elektrinėje, 1996 metais. Tai verdančio vandens reaktorius ABWR (Advanced Boiling Water Reactor), sukurta GE (General Electric). Jo statybos kaina – apie 2000 JAV dolerių vienam kilovatui galios, elektros energijos savikaina sudarė tik apie 7 centus už kilovatą. Projektuojama veikimo trukmė – 60 metų.

Paminėtume ir AREVA (Prancūzija) bei „Siemens“ (Vokietija) sukurtą suslėgto vandens EPR (European Pressurised Water Reactor) reaktorių. Tai lengvo vandens nuo 1600 iki 1750 milijonų vatų galios reaktorius, pasižymintis aukšta kuro išdegimo geba ir 36 proc. šiluminio naudingumo koeficientu, numatytas 60 metų darbui. Vienas iš tokių reaktorių sumontuotas Suomijoje, statomoje Olkiluoto elektrinėje, jo kaina apie 3 milijardus eurų.

Trečiosios kartos branduoliniai reaktoriai yra pretendentai pasirenkant reaktorių naujai Visagino atominę elektrinę. Ketvirtosios kartos reaktoriai – tai ateities reaktoriai, jų statyba numatoma po 2020 metų.

Šiuo metu pasaulyje statomi 35 reaktoriai, kurių suminė galia – apie 26 milijardus vatų. Daugiausia jų – Rusijoje (7 reaktoriai), Kinijoje (6), Indijoje (6). Iki 2020 metų Rusija planuoja pastatyti net 27 reaktorius, Indija – 30, Kinija – 40. Pagal reaktoriaus tipą populiariausi (net 26) suslėgto lengvojo vandens reaktoriai.

Naują termobranduolinės (lengvųjų branduolių jungimosi) energetikos erą pradės 500 milijonų vatų galios termobranduolinis ITER (International Thermonuclear Experimental Reactor) reaktorius, pastatytas Kadaraše, Pietų Prancūzijoje (susitarimas pasirašytas 2006 metais, statyba truks apie 10 metų). Tai tarptautinis projektas, pademonstruosiantis termobranduolinės elektrinės galimybes.

Branduolinė energetika, kaip ir bet kuri kita pramonės šaka, neįmanoma be atliekų. Radioaktyviosios atliekos – tai panaudotas branduolinis kuras ir kitos medžiagos, užterštos radionuklidais arba turinčios jų savo sudėtyje, kai radionuklidų koncentracijos arba jų aktyvumas viršija nebekontroliuojamus (švarumo) lygius. Radioaktyviosios atliekos skleidžia jonizuojančiąją spinduliuotę, todėl turi būti tvarkomos taip, kad nekeltų grėsmės aplinkai ir žmonėms viso branduolinės energetikos ciklo metu.

Lietuvoje šie principai įteisinti Lietuvos Respublikos radioaktyviųjų atliekų tvarkymo įstatymu, pagal kurį visa radioaktyviųjų atliekų tvarkymo sistema susideda iš aiškių technologinių grandžių, įgyvendinamų nuosekliai viena po kitos – nuo radioaktyviųjų atliekų susidarymo iki jų palaidojimo.

Dalis radioaktyviųjų atliekų gali būti išmetamos į aplinką (skystos, dujinės) arba laidojamos kaip neradioaktyvios, jei neviršija teisės aktais ir tarptautiniais susitarimais nustatytų nebekontroliuojamų lygių. Viršijus nebekontroliuojamus aktyvumo lygius, atliekos rūšiuojamos,

apdorojamos arba perdirbamos ir paruošiamos laidojimui arba laikinam saugojimui. Sudėtingiausia radioaktyviųjų atliekų saugojimo ir perdirbimo grandis yra panaudoto branduolinio kuro tvarkymas. Į šią sąvoką įeina pirminis kuro saugojimas (laukiant, kol suskils trumpamžiai nuklidai), kuro perdirbimas, iš-

Didžiausi techniniai pajėgumai sukonzentruoti Selafiledo panaudoto branduolinio kuro perdirbimo komplekse

skiriant transuraninius elementus, uraną bei ilgaamžius nuklidus, galutinis didelio aktyvumo ilgaamžių atliekų palaidojimas arba transmutacija intensyviame neutronų sraute. Ne visos branduolinės valstybės įvaldė pramonines panaudoto branduolinio kuro perdirbimo technologijas. Didžiausi techniniai pajėgumai sukoncentruoti Selafiledo panaudoto branduolinio kuro perdirbimo komplekse. Didžioji Britanija ir Prancūzija perdirba dalį belgų, vokiečių, šveicarų ir kitų šalių panaudoto branduolinio kuro.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę mūsų mokslininkams tenka spręsti daugybę branduolinės pramonės keliamų mokslinių taikomųjų uždavinių. Lietuvos energetikos institutas yra lyderis termohidraulikos, branduolinės saugos, avarijų analizės srityse, Fizikos institutas – neutronų fizikos, radioaktyviųjų atliekų tvarkymo, radiacinės saugos ir radioekologijos srityse.

Nuo 2008 metų, atsižvelgiant į branduolinės energetikos plėtrą pasaulyje ir Lietuvoje, Vilniaus universitete pradėtos studijos pagal naują pagrindinių studijų (bakalauro) 4 metų trukmės programą „Branduolinės energetikos fizika“. Šios programos tikslas – parengti aukštos kvalifikacijos branduolinės energetikos fizikos specialistus ir suteikti būtinų universitetiniam išsilavinimui socialinių bei humanitarinių mokslų žinių. Studentai, baigę studijas pagal šią programą, įgis fizikos bakalauro akademinį laipsnį, dalis iš jų galės toliau tęsti studijas pagal specializuotas magistrantūros programas tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, o po jų – studijuoti doktorantūroje.

Vilniaus universiteto kartu su Fizikos institutu parengti fizikai bus įsavinę kryptingą fizikinį mąstymo būdą, gerai susipažinę su branduolinės energetikos fizikos pagrindais, turės reikiamus praktinių problemų sprendimo įgūdžius, reikalingus darbui naujoje branduolinėje elektrinėje ir branduolinės energetikos infrastruktūros institucijose. Pastaciūs Lietuvoje naująją atominę elektrinę tokių specialistų poreikis bus milžiniškas. Didesnio skaičiaus tokios kvalifikacijos specialistų atsiradimas Lietuvoje ne tik didins jos intelektualinį ir ekonominį potencialą, bet kartu leis akumuliuoti pažangiausias žinias ir kelti konkurencingumą tarptautiniu mastu.

The new study programme of Nuclear Physics

Due to the development of nuclear energy worldwide as well as in Lithuania, the new study programme under the title “Nuclear Physics” was launched at Vilnius University in 2008. It is an undergraduate programme requiring four years of studies to obtain a Bachelor's degree. The new study programme aims at preparing highly qualified specialists of Nuclear Physics as well as providing them with the essential knowledge of social and humanitarian sciences. Stu-

dents having completed this programme obtain a Bachelor's degree in Physics and have an opportunity to pursue their Master or Doctoral studies in Lithuania or abroad.

Future specialists, trained at Vilnius University and the Institute of Physics, will have mastered a purposeful physical manner of reasoning, the basics of Nuclear Physics, developed necessary competences to handle practical issues useful for working in the new nuclear power

plant and infrastructure institutions of nuclear energy. Precisely such specialists would be of top employment, when the new nuclear power plant is built in Lithuania. The increased number of experts of this particular qualification will enhance the national intellectual and economical potential. It will also enable the accumulation of advanced knowledge, leading to internationally increased competitiveness.

Translated by Agota Aučnaitė

Socialinį darbą gali dirbti bet kas?

Liudmila JANUŠKEVIČIENĖ

Amerikoje, socialinio darbo gimtinėje, jau daugiau nei prieš 90 metų mokslininkams iški-
lo klausimas, ar socialinį darbą
galima vadinti profesija. Vaka-
rų šalyse prasidėjusių diskusijų
atgarsis tik dabar pasiekė Lie-
tuvą. Mūsų šalyje vis dažniau
kalbama apie socialinio darbo
statusą, net pasigirsta svarsty-
mų, ar šios specialybės apskritai
reikia mokytis universitetuose.

Būtinasis kapitalistinėje visuomenėje

Lietuvoje, subyrėjus socializmo san-
tvarkai, kuri ilgą laiką visiškai aprūpin-
davo visuomenę socialiniu požiūriu, kilo
neatidėliotinas naujos srities specialistų
poreikis. Universitetuose atsirado nau-
ja specialybė – pradėti ruošti socialiniai
darbuotojai.

„Socialinis darbas – tai profesija, rei-
kalinga kapitalistinėje visuomenėje,
kurioje dabar gyvename, nes šiuolaiki-
nė visuomenė „prigamina“ daug varg-
šų“, – sako Vilniaus universiteto Filoso-
fijos fakulteto socialinių mokslų daktarė
Birutė Švedaitė-Sakalauskė.

Nors, kaip teigia socialinio darbo spe-
cialistė, kiekviena visuomenė (tiek pir-
mykštės bendruomenės, tiek viduram-
žių ar naujų laikų) turėjo spręsti vargšų
problemas, tačiau profesionali socialinio
darbo veikla atsirado tik XIX–XX amžių
sandūroje Jungtinėse Amerikos Valstijo-
se, įsikūrus pirmosioms socialinio darbo
mokykloms.

Lietuvoje Vilniaus universitetas buvo
pirmoji mokykla, pradėjusi rengti ir vyk-
dyti socialinio darbo studijų programas.
1992 metais Vilniaus universitete socia-
linio darbo studijas, o vėliau ir katedrą
įkūrė profesorius Albinas Bagdonas.

Vos atsiradęs mūsų šalyje socialinis
darbas darė įspūdį labiau savo siekais

Benamis. Javiero Dozos (Kolumbija) nuotr.

Dr. Birutė Švedaitė-Sakalauskė teigia, kad socialinis darbuotojas turi pakęsti ir benamio kvapą, ir pamatyti tokių šeimyninių aplinkybių, kurių jis niekada gyvenime nematė.

Liudmilos Januškevičienės nuotr.

ir misijomis negu apčiuopiamais rezultatais ar prestižu. Lietuvos aukštosiose mokyklose tarp studentų jis tapo labai populiarus. Didžioji dauguma studentų, pasirinkusių šią specialybę, net neįsivaizdavo, koks darbas jų laukia. „1999–2000 metais dar vyravo nuostata, kad socialinis darbas yra lengvas darbas „Sodroje“, kur sėdi saugiai už langelio, pagal tam tikras taisykles sprendi klientų problemas, bet nedirbi tiesioginio socialinio darbo“, – teigė B. Švedaitė-Sakalauskė.

Dabar jau po truputį persilaužiama ir atsiranda supratimas, kad tai individualus darbas su žmogumi, kuris yra labai sudėtingoje gyvenimo situacijoje. „Socialinis darbuotojas turi pakęsti ir benamio kvapą, ir pamatyti tokių šeimyninių aplinkybių, kurių jis niekada gyvenime nematė“, – sako specialistė.

Urtės Kairytės nuotr.

Pasak jos, dar vienas dalykas, kuris sukėlė stojimo į šią naują specialybę bumą, galėjo būti ir tai, kad socialinio darbo studijos atrodė lengvos ir pigios.

Kaip sako socialinė darbuotoja, į šią specialybę turi ateiti labai motyvuoti, orientuoti žmonės, suprantantys, kur jie eina. Tam darbui reikia pašaukimo ir atsidavimo. Deja, motyvacija, kuri reikšminga renkantis bet kurią specialybę, o ypač socialinio darbo, retai kada buvo pagrindinis veiksnys, skatinęs studentus susidomėti socialinio darbo specialybe.

Profesija ar labdaringa veikla?

Socialinis darbas – dar jauna specialybė Lietuvoje, todėl dažnai nesuprantama, kas tai per profesija, kokia ji turėtų būti. Ką turėtų daryti socialiniai darbuotojai?

Lietuvos visuomenėje socialinio darbo profesija painiojama arba su labdaringa, savanoriška veikla, kuria užsiima, pvz., religinės bendruomenės, nevyriausybinių organizacijų, arba su socialinių pašalpų, kitos materialinės pagalbos teikimu – ir viena, ir kita nėra tikrasis profesionalus socialinis darbas.

Pasak socialinio darbo specialistės B. Švedaitės-Sakalauskės, socialinis darbuotojas dirba kasdienėje aplinkoje su berods kasdienėmis problemomis. Todėl plačioji visuomenė nesupranta, kodėl už tuos darbus, kuriuos, specialiai jų nesimokiusi, padaro kiekviena mama, sugėba kiekviena močiutė arba tėtis bei kaimynas, turi būti mokamas atlyginimas. Kyla klausimas, ką socialinis darbuotojas daro kita nei bet kuri mama ir kuo jo patarimai gali būti naudingi.

Prie visuomenės požiūrio, kad aukštąjį išsilavinimą turintys socialiniai darbuotojai nereikalingi, kad jų darbas beprasmiškas, prisideda ir tai, kad sėkmės atvejų socialiniame darbe pasitaiko nedaug. „Taip yra todėl, kad, norint padėti rimtų socialinių sunkumų turinčiam žmogui, būtinas jo vidinis pokytis: jo mąstymo, požiūrio į problemas, gyvenimą“, – aiškina Socialinio darbo katedros lektorė.

Bet ar galima konsultuoti narkomaną, padėti sukrėstam vaikui, kurio girtas tėvas nudūrė motiną, arba išmokyti benamių socialinių, ilgalaikį bedarbį – profesinių įgūdžių, neturint specialių psichologijos, konsultavimo, darbo su bendruomene žinių? Vis dėlto, matyt, socialiniam darbuotojui specialių profesinių žinių reikia.

Todėl socialinis darbuotojas Socialinių paslaugų įstatyme (20 ir 37 str.) apibrėžiamas kaip profesionalas, kuriam būtinas aukštasis socialinio darbo arba jam prilygstantis išsilavinimas. Be to, tai viena iš nedaugelio profesijų, kuri turi etikos kodeksą.

Pavojingų profesijų dešimtuke

Vyriausybės sprendimu socialinių darbuotojų profesija yra įtraukta į pavojingų darbų sąrašą. Amerikoje socialinis darbas patenka į pavojingų profesijų dešimtuką. B. Švedaitė-Sakalauskė kritiškai vertina nutarimą dėl socialinio darbo profesijos priskyrimo prie pavojingų. „Juk pavojingiausios profesijos yra tokios, kur dirbantiems žmonėms, jų gyvybei gresia pavojus – pvz., kai dirbama su sprogstamosiomis medžiagomis ar gaudomi nusikaltėliai. Ar tai reiškia, kad socialinio darbuotojo klientai yra sprogstamoji medžiaga arba nusikaltėliai? Man atrodo, kad tai neetiška. Žinoma, socialiniai darbuotojai patiria pavojų, bet jei jie nuo savo klientų saugosis ginklu ar kitokiomis apsaugos priemonėmis, kaip jiems su klientu užmegzti pasitikėjimo santykius?“ – nesutinka specialistė.

Toks sprendimas buvo priimtas, nes manoma, kad socialiniai darbuotojai, dirbdami su labiausiai pažeidžiamais individualiais, patiria didžiulį stresą ir psichologinę įtampą. Specialistai dažnai bendrauja su nuteistaisiais, benamiais, priklausomybių, sutrikimų, protinę negalę turinčiais žmonėmis.

„Socialiniai darbuotojai dirba su tais, su kuriais jau niekas nebedirba“, – apibendrina B. Švedaitė-Sakalauskė.

Ji teigia, kad socialiniame darbe būna tokių atvejų, kai žmogų ištikusią nelaimę tenka tik „administruoti“ (pvz., dalyti švirkštus narkomanams), nes nėra jilties, kad tas žmogus pasikeis, tačiau jis bent jau šiek tiek pratęs savo gyvenimą.

Bet socialiniai darbuotojai tikrai nėra tik žmonių vegetacijos palaikytojai. Didžioji dalis visos veiklos yra nukreipta į jų klientų gyvenimo pokytį. O tam, kad pokytis įvyktų, reikia tam tikros socialinio darbuotojo vertybinės laikysenos.

Kaip pasakojo socialinio darbo įstaigose tyrimus atlikusi B. Švedaitė-Sakalauskė, vieni socialiniai darbuotojai, kurie sakosi nieko nepakeisiant, kad ir kiek stengtųsi, nes šitie žmonės genuose atsineša užprogramuotą blogį, niekad ir nepasieks to pokyčio. Kiti įsitikinę, kad žmogus iš esmės yra geras, jį kitokiu paverčia socialinė aplinka, kurioje jis gimė ir augo, ir ją pakeitus galima pakeisti žmogaus gyvenimo kokybę – tokiam darbuotojui turėtų pavykti.

Socialiniame darbe labai svarbu sukurti santykį su žmogumi. Tas santykis turi būti draugiškas ir paremtas visišku pasitikėjimu. Norint sėkmingai dirbti socialinį darbą reikia pamiršti, kokiame socialiniam sluoksniui priklauso tavo klientai. „Jie niekuo nesiskiria nuo mūsų, jiems tik labiau nepasisekė gyvenime nei mums“, – teigia vienos nevyriausybės organizacijos vadovas.

Socialinio darbo specialistė sako, kad į šią specialybę ateina trijų tikslų vedami žmonės.

Dažniausiai tai būna žmonės, kurie turėjo gražią, jaukią vaikystę, jiems daug buvo duota ir jie nori dabar to gero atiduoti kitiems. Tai žmonės, jautrūs socia-

liniams, tarpusavio supratimo, bendravimo dalykams.

Kita dalis socialinių darbuotojų yra patys patyrę didelę nelaimę gyvenime arba išgyvenę šeimoje tragediją (turėjo neįgalų gimtinaitį, girtuokliaujančią tėvą, būta smurto, netekusių). Tarp socialinių darbuotojų yra ir tokių, kurie vartojo narkotikus, gėrė, kurie turi negalią.

Trečia dalis socialinį darbą renkasi kaip naują profesiją (pvz., persikvalifikuoja rusų kalbos mokytojai, etc.).

Socialinio darbo katedros lektorės manymu, dirbant tam tikrose socialinio darbo srityse, pavyzdžiui, su priklausomais žmonėmis, socialinio darbuotojo praeityje išgyventas panašus patyrimas padeda lengviau užmegzti santykį su klientu ir įsijauti į jo problemas.

Bet ji įsitikinusi, kad ir žmogus, užaugęs „šiltnamio“ sąlygomis, jei turi tolerancijos, geba empatiškai įsijauti į situaciją, ją suvokti ir neteisti žmonių, be to, turi šiam darbui būtinų profesinių žinių, taip pat gali užmegzti reikiamą santykį su savo klientais ir per tą santykį padėti jiems keistis.

Ar taps prestižinė?

Kasmet Vilniaus universitete socialinio darbo studijas baigia apie 100 bakalaurų. Jie gauna platų išsilavinimą – tam tikra prasme visko, ko mokoma Filosofijos fakultete (sociologijos, edukologijos, psi-

chologijos, filosofijos, socialinio darbo). „Aišku, dėl to socialiniai darbuotojai netampa sociologais, psichologais ar filosofais, nors šių dalykų jie mokomi daugiau nei tik pagrindų“, – sako B. Švedaitė-Sakalauskė.

Svarbiausios, pačių socialinių darbuotojų manymu, yra psichologijos, konsultavimo, komunikacijos ir panašios žinios bei įgūdžiai – visa tai, kas reikalinga tiesioginiame darbe su klientais.

Tačiau tik trečdalis Vilniaus universiteto bakalauro studijų absolventų savo ateitį susieja su įgyta specialybe. Todėl nekeista, kad socialinis darbas Lietuvoje šiuo metu yra labai žemos profesionalizacijos profesija (tik apie 40 proc. Lietuvoje dirbančių socialinį darbą darbuotojų turi atitinkantį jų profesiją išsilavinimą). Šios profesijos profesionalizacija ir prestižu turėtų rūpintis patys socialinių paslaugų tiekėjai. Labai svarbi yra ir valstybės socialinė politika, jai skiriamos lėšos. „Specialybės prestižas smarkiai pakiltų, jei socialinio darbo srityje dirbtų profesionalai, turintys reikiamą išsilavinimą. Kad tai įvyktų, reikia žmonėms mokėti gerą atlyginimą. Vakaruose socialiniai darbuotojai irgi neuždirba labai daug, bet užtektinai visaverčiam gyvenimui“, – pabrėžė B. Švedaitė-Sakalauskė.

Taigi socialinį darbą gali dirbti ne bet kas iš gatvės, jam atlikti reikia labai daug kompetencijos ir profesinių žinių, kurios būtų atitinkamai vertinamos.

Socialinis darbuotojas privalės turėti aukštąjį socialinio darbo išsilavinimą

Vilija BLINKEVIČIŪTĖ
Socialinės apsaugos ir darbo ministrė

padalinių vadovai, socialiniai darbuotojai, ir socialinių darbuotojų padėjėjai, taip pat kiti specialistai.

Vadovaujantis 2006 m. liepos 1 d. įsigaliojusi Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymu, nuo 2011 m. liepos 1 d. dirbti socialiniu darbuotoju turės teisę asmuo, įgijęs aukštąjį socialinio darbo ar jam prilygintą išsilavinimą. Svarbu pažymėti, kad reikalavimas turėti aukštąjį socialinio

darbo ar jam prilyginamą išsilavinimą yra taikomas ne visiems socialinį darbą dirbantiems, o tik socialiniams darbuotojams. Socialinių darbuotojų padėjėjams šis reikalavimas netaikomas.

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis, Lietuvoje 2007 m. įvairaus pavaldumo socialinių paslaugų įstaigose socialinį darbą dirbo 7694 dirbantieji (3076 socialiniai darbuotojai ir 4618 socialinių darbuotojų padėjėjai).

Pagal šiuo metu galiojančius teisės aktus prilyginamam socialinio darbo išsilavinimui yra priskiriamas ir kitas aukštasis socialinių mokslų studijų srities išsilavinimas ir įgyta socialinio darbuotojo profesinė kvalifikacija, kuri buvo suteikta išklausius ne mažiau kaip 40 kreditų (turint kitą aukštąjį ne socialinių mokslų studijų srities išsilavinimą – ne mažiau kaip 60 kreditų)

socialinio darbo dalykų socialinius darbuotojus rengiančioje aukštojoje mokykloje (pastarasis reikalavimas netaikomas socialiniams darbuotojams, turintiems socialinio pedagogo profesinę kvalifikaciją ir dirbantiems su socialinės rizikos šeimomis, socialinės rizikos vaikais ir likusiais be tėvų globos vaikais). Atkreipiame dėmesį, kad iki 2011 m. liepos 1 d. socialiniams darbuotojams neprivalu turėti aukštąjį socialinio darbo išsilavinimą, tačiau neįgiję išsilavinimo ir nestudijuojujantys socialiniai darbuotojai po šio termino turės teisę dirbti tik socialinių darbuotojų padėjėjais.

Atsižvelgiant į tai, kad nemaža dalis šiandien dirbančių socialinių darbuotojų neturi aukštojo socialinio darbo išsilavinimo, socialinės apsaugos ir darbo ministerijoje svarstomas klausimas dėl jų perkvalifikavimo galimybių panaudojant Europos struktūrinių fondų lėšas.

Literatūros mokslas – kaip detektyvas

Viktoras DENISENKO

Vilniaus universiteto Slavistikos katedroje dirbantis doc. Pavelas Lavrinecas gali daug ką papasakoti apie lietuvių ir rusų literatūrų ryšius, rusų spaudos, literatūros, kultūros istoriją XIX–XX amžiaus Lietuvoje. Pasak jo paties, apie kai kuriuos atskirus literatūrinio gyvenimo siužetus jis gali kalbėti valandų valandas. P. Lavrinecas mano, kad filologijos mokslų tikrai negalima pavadinti nuobodžiais, nes tyrinėtojams, siekiantiems atkurti tam tikrus literatūrinio gyvenimo epizodus, kartais tenka susidurti su detektyvo vertomis istorijomis.

Vilniaus universitetas – skirtingų kultūrų sąveikos erdvė

Kaip galėtumėte apibrėžti savo profesinių interesų sritį?

Pagrindinė sritis, kurioje daug nuveikta, parašyta, publikuota, yra rusų literatūros ir kultūros XIX amžiaus ir pirmosios XX amžiaus pusės Lietuvoje istorija. Na, o jeigu kalbėsime vien apie XX amžių, tai ir Lenkijoje, kurios sudėtyje tarpukariu atsidūrė Vilnius. Mane domina literatūrinių ir kultūrinių ryšių susipynimas. Manau, kad šie tyrinėjimai – tai net savotiška mano pareiga literatūros mokslams, nes apie žinomus XIX–XX amžiaus rusų rašytojus ir rusų literatūros reiškinius pasaulyje rašo daug kas ir pasakyti ką nors naujo apie Dostojevskį, Tolstojų ar Puškiną jau labai sunku. Vilniaus literatūrinio gyvenimo situacija tais metais buvo savotiškai unikali. Žinoma, ši medžiaga, kurią aš dažniausiai nagrinėju, dėl savo provincialumo gali pasirodyti nereikšminga, tačiau jos negalima ignoruoti. Pavyzdžiui, kalbant apie rusiškos istorinės romanistikos raidą, sunku nutylėti kai kuriuos antrarūšius ar net trečiarūšius autorius, kurie, be kita ko, rašė ir Lietuvos istorijos temomis. Be šitų autorių rusų romanistikos istorija yra nepilna. Apskritai neįmanoma kurti istorijos remiantis tik žinomais ir garsiais vardais. Antros ar trečios eilės literatūra anuo laiku buvo daug populiareesnė ir skaitomesnė negu literatūros šedevrai. Tai dar iki galo neištirta plotmė, kurią labai svarbu išnagrinėti.

Kokią vietą Jūsų tyrinėjimuose užima Vilniaus universiteto istorija?

Vilniaus universiteto vaidmuo yra milžiniškas. Tie rusų literatai, kurie atsidūrė čia, pirmiausia buvo rusų kalbos dėstyti paskirti profesoriai – tokie kaip Ivanas Loboika ir jo mokiniai. Pirmųjų Puškino

Vladimiro Moraro nuotr.

kūrinių vertimų ir atsiliepimų apie juos autoriai Lietuvoje vėlgi buvo Vilniaus universiteto auklėtiniai. Tad esu įsitikinęs, kad universitetas miesto gyvenime užėmė svarbią vietą. Dėl jo čia klestėjo knygų leidyba ir prekyba. Universiteto nuopelnas, kad Vilnius jau tada buvo tikras kultūrinis centras, kuris galėjo drąsiai konkuruoti su artimiausiomis sostinėmis – Sankt Peterburgu ir Varšuva.

Labai įdomus ir tarpukario lenkiško Stepono Batoro universiteto gyvavimo periodas. Tuo metu universitete rusų kalba ir literatūra nebuvo dėstoma kaip atskira specialybė, tačiau tarp čia dirbusių mokslininkų galima rasti daug šviesių vardų. Reikėtų paminėti Marianą Zdzechovskį – slavistą, kuris bendravo su rusų filosofijos ir literatūros elitu. Jis asmeniškai pažinojo Nikolajų Berdiajevą, Dmitrijų Merežkovskį, Sergejų ir Eugenijų Trubeckojus – ilgus metus su jais susirašinėjo. Tuo pat metu jis dalyvavo vietinių rusų organizacijų gyvenime, globojo rusakalbių Stepono Batoro universiteto studentų būrelį.

Taip pat nereikia pamiršti, kad Vilniaus universitetas buvo erdvė, kurioje sąveikavo skirtingų kultūrų atstovai. Lietuvių, lenkų, rusų literatai sėdėjo tose pačiose auditorijose, klausėsi tų pačių paskaitų, jiems dėstė tie patys dėstytojai. Čia virė literatūrinis gyvenimas – universiteto bibliotekoje saugojamos studentų išleistos knygelės su dedikacijomis dėstytojams. Be to, rašė ne tik studentai, bet ir patys dėstytojai. Galima paminėti rusų kalbos lektorių Vsevolodą Baikina – jis pradėjo rašyti dar iki Spalio revoliucijos Rusijoje, jau tuo metu buvo išleidęs nedidelį rinkinį. Po revoliucijos kurį laiką gyveno Varšuvoje, paskui persikraustė į Vilnių – čia dalyvavo rusų literatūriniam gyvenime.

Kaip vertinate tą laikotarpį, kai Vilniaus universitetas buvo uždarytas?

Tai, kad Vilniaus universitetas XIX amžiuje buvo uždarytas, dar nereikia, jog ši vieta buvo tuščia. Čia veikė Archeologijos komisija kartu su Senienų muziejumi. Vienas iš šios komisijos veikėjų buvo Adomas Kirkoras – leidėjas, žurnalistas, redaktorius. Jis daugiausia rašė lenkų kalba, bet yra nemažai parašęs ir rusiškai. Spaudoje A. Kirkoras debiutavo būtent rusų kalba dar 1838 metais. Jo antkapyje Krokuvoje užrašyta: „Lietuvos praeities tyrinėtojas“, o žodynuose apie jį dažniausiai rašoma kaip apie „baltarusių etnografo ir istoriką“. Tad galima teigti, jog netgi ir neturint universiteto

kaip mokslo įstaigos tarp šių sienų vyko kultūrinis ir mokslinis gyvenimas.

Atradimai slypi bibliotekose

Ar dažnai tenka atrasti ką nors įdomaus ir netikėto?

Sakyčiau, kad mes kartais tinkamai neįvertiname tų vertybių, kurios saugomos mūsų rankraščių ir retų spaudinių skyriuose. Pavyzdžiui, 7 tūkst. vienetų dokumentų, saugomų Mstislavo Dobužinskio fonde Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje. Tai iš

esmės būtų darbas visam gyvenimui – laiškai, dienoraščiai, užrašai, dekoracijų eskizai, afišos. Taip pat straipsniai, kurie buvo spausdinami lietuvių kalba, bet juodraščius M. Dobužinskis rašė rusiškai. Tai labai įdomi medžiaga.

Vilniaus universiteto bibliotekoje irgi yra daug įdomių rankraščių ir dokumentų. Pavyzdžiui, vieno iš „filomatų“ – Pranciškaus Malevskio – laiškai, kuriuose jis dalijasi savo išpūdžiais apie Aleksandrą Gribojedovą ir Kondratijų Rylejevą. Žinau, kad dėl šios medžiagos pas mus atvažiuoja tyrinėtojai iš kaimyninių šalių. Taip pat manau, kad daug įdomių atradimų gali būti padaryta jau minėto M. Zdzechovskio fonde. Žinoma, laiškai, kuriuos jam rašė N. Berdiajevas ir D. Merežkovskis, buvo išspausdinti praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio pabaigoje – dešimtojo dešimtmečio pradžioje, tačiau yra išlikęs jo susirašinė-

jimas su ne mažiau įdomiais žmonėmis. Manau, kad ši medžiaga gali priversti kitaip pažūrėti į kai kuriuos tuometinius Vilniaus politinio ir visuomeninio gyvenimo įvykius, naujai sudėlioti akcentus universiteto istorijoje.

Taip pat kartais pasitaiko siužetų, apie kuriuos galiu valandų valandas kalbėti. Pavyzdžiui, toks rašytojas Gavriilas Chruščiovas-Sokolnikovas buvo trečiarūšis rusų literatūros veikėjas, bet tarp jo kūrinių yra istorinis romanas „Griunvaldo mūšis“, kuris pasirodė XIX amžiaus pabaigoje ir nuo to laiko nebuvo perleidžiamas, tačiau tapo pirmuoju rusų romanu, išverstu į lietuvių kalbą.

Lietuviškai šis kūrinys perleistas ir mūsų dienomis. Be to, 1930 metais pasirodė jo trumpas atpasakojimas lietuvių kalba, kuris vėl išleistas šeštojo dešimtmečio viduryje Anglijoje. Dar daugiau – Ona Pleirytė-Puidienė šio romano pagrindu parašė pjesę, kuri irgi buvo publikuota. Toliau prasideda beveik detektyvinė istorija – yra duomenų, kad 1912 metais kažkur provincijoje pagal šį G. Chruščiovo-Sokolnikovo romaną buvo sukurtas vaidinimas. Nelabai aišku, kokių tekstų remiantis buvo kuriamas tas vaidinimas – ar pagal O. Pleirytės-Puidienės pjesę, ar pagal tekstą, kurį neva sukūrė jos brolis, kuris irgi kažką rašė. Kiek žinau, pas mus rankraščių skyriuje saugomas rankraštis, kurį O. Pleirytės-Puidienės brolis siūlė vienam lietuviškam laikraščiui. Manau, kad šis rankraštis tikrai galėtų atskleisti šios įdomios istorijos detales.

Ar būna kokių „keistų“ atradimų?

Tarp atrastų įdomybių galima paminėti tai, jog kai kurie vietiniai rusiški laikraščiai, tausodami vietą, tarpukariu spausdindavo eilėraščius kaip ištisą neeiluotą tekstą. Tik jaučiamas ritmas leidžia suprasti, kad tai iš tikrųjų eilės, o ne prozos kūrinys. Tokia pateikimo forma labai įdomi, o kartais net atrodo kaip savotiškas meninis atradimas. Pavyzdžiui, buvo toks vietinis poetas Levas Gomolicis – jis vėliau dirbo Varšuvoje. Tarpukariu kai kurie jo eilėraščiai buvo būtent tokiu būdu spausdinti Vilniaus rusų laikraščiuose. Tačiau reikia pažymėti, kad jo eilės labai savotiškos, kartais atrodo, jog tokia publikacijos forma joms kaip tik ir tinka. Jis bandė sulaužyti kūrinio suvokimo stereotipus, vartojo ne visai poetines konstrukcijas. Kai pradėdi skaityti, pirmiausia atrodo, jog tai poetinė proza, o ne poezijos kūriniai, tad manau, jog jis nepelnytai ir neprieštaravo, kad jo eilės būtų spausdinamos taip.

Nežinomo faktoriaus reikšmė

Šiais metais Jūs išleidote knygą „Klauno gyvenimo kelias“ apie poetą, žurnalistą, vertėją Eugenijų Škliarą. Kodėl Jūs sudomino būtent ši asmenybė?

E. Škliaras kaip tik yra vienas iš tų autorių, be kurių negalima nupiešti bendro literatūrinio gyvenimo paveikslo. Emigracijoje jis išleido 7 poezijos rinkinius rusų kalba. Tokiu kiekiu ne kiekvienas poetas gali pasigirti. Kita vertus, tai irgi įmanoma interpretuoti skirtingai – galima sakyti, kad gal kiti poetai daug kritiškiau vertino savo kūrybą, priekabiau ją atrinkdavo ir tai neleido jiems spausdinti rinkinių dažniau, negu jie spausdindavo. Be to, E. Škliaras pasižymėjo ne tik aktyvia kūrybine, bet ir visuomenine veikla. Lietuvoje jis dalyvavo rusiškų laikraščių leidyboje – vienuose dirbo redaktoriumi, kituose – leidėju. Rašė straipsnelius Rygoje leidžiamam laikraščiui „Segodnia“, spausdino ten eilėraščius. Vėliau Berlyne leido „Baltijskij almanach“, kuriame publikavo ir emigracijoje atsidūrusius autorius, ir Sovietų Rusijoje likusius rašytojus bei poetus. Tame pačiame leidinyje spausdino lietuvių, latvių, estų, ukrainiečių ir baltarusių autorių kūrinių vertimus.

E. Škliaro pažinčių ratas buvo platus. Jis pažinojo Laikinosios Rusijos vyriausybės vadovą Aleksandrą Kerenskį, bendravo su poetais Andrejumi Belu ir Vladislavu Chodasevičiumi. Parašiau knygą apie E. Škliarą todėl, kad jo asmenybė padeda sudaryti tikslesnį tuometinio literatūrinio gyvenimo vaizdą. Jis yra svarbus ne tik rusų, bet ir lietuvių literatūrai.

Illustracija iš K. Bachmatavičiaus knygos „Vilniaus prisiminimas, 1837. Litografijos“

Žinoma, jis šiame kontekste nėra pagrindinė figūra, bet pasirodo, jog pirmi Kazio Binkio, Maironio ir dar dešimties lietuvių poetų vertimai į rusų kalbą atlikti būtent E. Škliaro – tai yra svarbus faktas. Čia galima iškelti begalę svarbių klausimų – kodėl jis juos vertė, kodėl jie sutikdavo, kad jų eilės būtų verčiamos, kokia yra šių vertimų vertė, kur šie vertimai buvo spausdinami? Norėčiau pabrėžti, jog nemaža dalis tų vertimų pasirodė leidinyje „Baltijskij almanach“, kuris turėjo daug skaitytojų Europoje. Tai buvo savotiškas lietuvių literatūros populiarinimas už Lietuvos ribų. Manau, kad tinkamai neįvertinus E. Škliaro veiklos negalima kalbėti apie tikslų lietuvių literatūros suvokimo, jos vertimų ir prieinamumo kitakalbiams skaitytojams istoriją.

Ar labai sudėtinga nagrinėti kultūrų sąsajas?

Suprantama, kad tie, kurie nagrinėja tokią medžiagą, turi atitikti tam tikrus kriterijus. Pirmiausia toks tyrinėtojas, kalbant apie mūsų situaciją, turi sugebėti skaityti lietuvių, rusų, lenkų kalbomis. Gera taip pat būtų mokėti jidiš kalbą, bet jos, deja, nesu pramokęs. Tarpukariu Vilniuje ir Kaune buvo daug žydiškos spaudos. Nemokant jidiš kalbos neįmanoma įvertinti to paties E. Škliaro žydų poezijos vertimų. Gali būti, kad ir žydų spaudoje kažkaip atsispindėjo E. Škliaro veikla, tačiau apie tai, deja, nieko konkretaus negaliu pasakyti.

Yra sunkumų su bibliografinė medžiaga. Sakyčiau, visiškai skandalingas faktas, jog neturime jokių tarpukario periodinių leidinių bibliografinių nuorodų žinytų – nei lietuvių, nei rusų, nei lenkų spaudos. Yra nuostabus Vilniaus periodinės spaudos iki 1917 metų žinynas, kurį parengė VUB ilgametė darbuotoja J. Kazlauskienė, tačiau su duomenimis apie vėlesnius leidinius – bėda. Sunku rasti informacijos – kokie buvo leidiniai, kiek jų ėjo, koks periodiškumas, kas redagavo, kur galima rasti komplektus? Pačiam tenka metai iš metų kaupti panašią informaciją – galiausiai gali pasakyti, kur rasti daugiau mažiau pilną lietuviškų laikraščių komplektą, bet su rusiškais to meto laikraščiais niekas neaišku. Visai gali būti, kad Kaune leistame „Echo“ ar Vilniaus „Naše vremia“ būta labai įdomių publikacijų, bet apie tai žino tik tas, kas peržiūrėjo visus 200 ar 300 kokių nors vieno metų numerius. Tai daug jėgų reikalaujantis darbas.

Čia pat norėčiau pabrėžti, kad neįmanoma tinkamai įvertinti nežinomo faktoriaus reikšmės, kuris vėlgį gali sukurti detektyvo vertą intrigą. Gal viskas mūsų galvose apsivers, jeigu sužinosime, kad koks nors žinomas tekstas pirmą kartą buvo išspausdintas kokiam nors tarpukario rusų laikraštyje Vilniuje – anksčiau, negu mes galvojame, kitos redakcijos, kitame kontekste ir pan. Tai gali padaryti rimtą įtaką literatūros istorijos formavimo procesui. Tad tas faktas, jog mes dar nelabai žiname, kas tuose laikraščiuose buvo išspausdinta, leidžia tikėtis naujų atradimų. Nereikia pamiršti, kad laikraščiai buvo labiau perkami ir skaitomi negu knygos. Todėl tai, koks buvo literatūrinis gyvenimas Vilniuje ir Kaune, geriau atspindi būtent tuometiniai periodiniai leidiniai – juose spausdinti meniniai ir publicistiniai tekstai, recenzijos, kvietimai į literatūros vakarus ir pan.

Ačiū už pokalbį.

Vilniaus universiteto masonai ir jų apeiginiai daiktai

Vytautas GRICIUS

Masonai paliko ryškų pėdsaką ir Vilniaus universiteto istorijoje. Daug žymių Vilniaus universiteto profesorių aktyviai dalyvavo „laisvųjų mūrininkų“ veikloje. Pagrindiniai Lietuvos masonų tikslai buvo dvasios ir proto galių ugdymas, savitarpio pagalba, savišvieta ir labdaringa veikla. Masonų judėjimas Lietuvoje ir Lenkijoje turėjo įtakos Gegužės 3-iosios konstitucijos priėmimui ir Tado Kosciuškos sukilimui. Masonų idėjų pagrindu Vilniaus universitete susikūrė studentų visuomeninės šubravė, filomatų ir filaretų organizacijos.

Pirmoji Lietuvoje masonų ložė *Gerasis Ganytojas* įsteigta 1778 metais Vilniuje. Po dvejų metų ji suskilo į prancūziškąją *Gerojo Ganytojo* (*Bon Pasteur*), lietuviškąją *Uoliojo lietuvio* (*Gorliwy Litwin*) ir vokiškąją *Šventyklos išminties* (*Zum Tempel der Weisheit*), kurias netrukus bandyta sujungti į vieną didžiąją Lietuvos masonų ložę *Tobula vienybė* (*Union Partaite de Lithuanie*). 1794 metų politiniai neramumai, vėliau rusų okupacija ir valstybės praradimas prislopino masonų judėjimą. 1816 metais savo veiklą atgaivino *Tobulos vienybės* ložė (magistras Ernestas Gotfrydas Grodekas), 1818 metais buvo įsteigta *Sokrato mokykla* (magistras Jonas Chodzka). Vilniuje gyvenę rusai susibūrė į *Slavų erelį*. Raseiniuose veikė *Palemono*, Ukmergėje – *Dorybės triumfo* ložės. Tačiau gausiausia ir turtingiausia Lietuvoje buvo *Uoliojo lietuvio* ložė: 1816 metais ji turėjo 114 narių

1778–1822 metais Lietuvos visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą veikė elitinė paslaptimis, simboliais ir ritualais apipinta organizacija, susikūrusi viduramžių mūrininkų (pranc. *maçon*) organizacijų pavyzdžiu. Tai buvo masonai. Jų idėjos, ritualai ir simboliai turėjo sąsajų su Egipto magų, graikų misterijų, gnostikų, rozenkroicerių, joanitų ir tamplierių simbolika. Nors masonams priklausė skirtingų pažiūrų žmonės, jie visada pasisakė už laisvės ir nepriklausomybės idėjas, kovojo su pasaulietiniu ir religiniu despotizmu. Masonų idėjos suvaidino svarbų vaidmenį Didžiojoje Prancūzijos revoliucijoje, Italijos valstybės suvienijime (Garibaldi ir Mazzini priklausė masonų organizacijai), JAV Nepriklausomybės kare.

(nuo 1817-ųjų šios ložės magistras buvo Mykolas Dluskis, nuo 1819-ųjų – Mykolas Riomeris). *Uoliojo lietuvio* ložės veikloje dalyvavo žymūs Vilniaus universiteto architektai Martynas Knakfusas ir Laurynas Gucevičius, tapytojai Jonas Rustemas, Jonas Damelis, Juozapas Oleškevičius, profesoriai ir adjunktai Leonas Borovskis, Angelas Daugirdas, Kazimieras Kontrimas, Pranciškus Norvaiša, Juzefas Boguslavskis, Mikalojus Mianovskis, Jokūbas Šimkevičius, Juzefas Strumila, Simonas Žukovskis ir kt. *Uoliojo lietuvio* ložė materialiai rėmė gabius neturtingus universiteto studentus (sudarydavo jiems sąlygas tobulintis užsienyje), labdaringas draugijas, skirdavo pinigų nuteistiesiems ir padegėliams. Ir kitos Lietuvos masonų ložės kreipdavosi paramos į gausiausią ir turtin-

giausią Lietuvoje *Uoliojo lietuvio* ložę. Masonai nevengė ir bažnyčios: kasmet birželio 24 dieną buvo švenčiama metinė masonų šventė. Tą dieną universiteto Šv. Jonų bažnyčioje buvo laikomos masonų iškilmėms skirtos mišios, o surinktos lėšos skiriamos labdarai. Pasitikėjimas, atvirumas, romumas, paklusnumas, drąsa, tylos įžadas ir labdara buvo septynios didžiosios masonų dorybės, savotiškas masonų „garbės kodeksas“.

Vienas gražiausių *Uoliojo lietuvio* ložės veiklos epizodų – bandymas panaikinti baudžiavą Lietuvoje. 1817 metų gruodžio mėn., vykstant bajorų seimelių rinkimams, *Uoliojo lietuvio* ložės narys, Upytės seimelio maršalka Simonas Zaviša pasakė masonų idėjomis persunktą kalbą apie žmogaus teises ir apverktiną Lietuvos valstiečių padėtį ir paragino

atsisakyti visų teisių ir privilegijų baudžiauninkų atžvilgiu. Jis galėjo tikėtis 27 (iš 56 seimelio deputatų) *Uoliojo lietuvi* ložės narių paramos. Šis Lietuvos masonų inicijuotas baudžiaivos panaikinimo projektas susilaukė plataus atgarsio visuomenėje, buvo išsiųstas carui Aleksandrui ir tapo viena iš paskatų uždrausti „laisvųjų mūrininkų“ veiklą Lietuvoje.

Kertinis masonų veiklos pamatas buvo organizacijos paslapčių saugojimas. Tuo užsiėmė specialūs masonų brolijos pareigūnai – „broliai cenzoriai“. *Uoliojo lietuvi* ložės įstatai įpareigojo kiekvieną organizacijos narį asmeniškai laikytis paslapčių įžado, atidžiai stebėti, ar pasauliečiams nėra patekę ložės dokumentų, apie mažiausią masonų veiklos ar ritualų užuominą nedelsiant pranešti brolijos nariams – teisėjams. Tai galima buvo padaryti raštu anonimiškai. Brolijos narių sąrašus degindavo, o archyve palikdavo tik vieną egzempliorių. Jei nariai pageidaudavo, jų pavardės nefigūruodavo spausdintuose brolijos sąrašuose arba būdavo pažymimi tik inicialai, kaip dažniausiai žymimas ir pats ložės pavadinimas, pvz., „GL“ (*Gorliwy Litwin*).

Stanislovo Mickanevskio, vieno iš eksmasonų, užrašuose išlikęs įdomus jo iššventinimo į *Uoliojo lietuvi* ložę ceremonijos aprašymas. Pirmojo laipsnio iššventinimas apėmė tris keliones: apsivalymą žeme, pasitikėjimu ir krauju. Iššventinimo ceremonija vyko 1818 metų birželio 29 dieną laikinoje *Uoliojo lietuvi* ložės

būstinėje Mykolo Riomerio namuose Vilniuje, Bokšto gatvėje. Iššventinime dalyvavo du kandidatai. S. Mickanevskis detaliai aprašė visą ceremoniją, o mes trumpai atpasakojame tik trečiąją – įspūdingiausią dalį.

„O dabar imkit, broliai, ir veskit juos šalia vulkanų ir prarajų, ir jei kuris išsigąs, jis nevertas masonų vardo.“ Taip prasidėjo trečioji kelionė, kurią sėkmingai baigdavo ne kiekvienas: būdavo nualpusių, o kartais nepadėdavo nė ceremonijos pakartojimas. Baisūs bilesiai, karštos ugnies liežuviai, perkūno trenksmas ir pažįstamas iš antrosios kelionės ginklų žvangėjimas lydėjo šį kelią. Tik vėliau, iš kitų naujokų stojimo ceremonijų, S. Mickanevskis suprato, kaip visa tai būdavo išgaunama. Pasirodo, liepsnos liežuviai kildavo ant raudonų žarijų užbėrus tam tikrų vaistinėje pirktų miltelių. Perkūno trenksmą imituodavo dviejų masyvių pakabintų metalinių skardų dūžiai, o pragarišką bilesį sukeldavo didelio kalibro akmeninis patrankos sviedinys, ridenamas metalo skarda apkaltame lovyje su metaliniais skersiniais ant dugno. Kad sviedinį lengviau būtų ridinti, lovy turėjo šešias kojas, po dvi žemesnes galuose ir dvi aukštesnes per vidurį. Mykolo Riomerio būstas idealiai tiko šiai ceremonijai: langai buvo iliuziniai (užmūryti plytomis), o patalpos apačioje negyvenamos (arklidė).

Garsus gydytojas, Vilniaus universiteto medicinos mokslų profesorius ir Vil-

niaus medicinos draugijos narys Jokūbas Šimkevičius, tikrasis *Uoliojo lietuvi* ložės narys (ketvirtojo laipsnio), 1818 metų kovo 16 dieną ložės posėdyje iškėlė reformos būtinybę. Jis pabrėžė, kad priesaika paslaptims saugoti nereikalinga, kadangi masonų organizacijoje jokių rimtų paslapčių nėra, o dirbtinai sukurtos paslaptys užtraukia nešlovę ir aplinkinių įtarinėjimus. Bendras sutarimas reformos klausimu nebuvo pasiektas. Taip *Uoliojo lietuvi* ložė skilo į dvi dalis: į „teisėtą“ ir „reformuotą“. Pirmasis reformuotos *Uoliojo lietuvi* ložės posėdis įvyko 1818 metų kovo 26 dieną Vilniaus universiteto literatūros profesoriaus Leono Borovskio bute. Daugumą posėdžio narių reformatorių sudarė Vilniaus universiteto profesoriai, adjunktai, studentai ir žymūs Vilniaus inteligentijos atstovai. Buvo priimti nauji brolijos įstatai ir ložės pavadinimas pakeistas į *Reformuotą uolujį lietuvi*. Iš pradžių *Reformuoto uoliojo lietuvi* posėdžiai vykdavo profesoriaus Leono Borovskio bute Pilies gatvėje, vėliau universiteto vaistinės pastato salėje Universiteto gatvėje. *Reformuoto uoliojo lietuvi* ložės posėdžiuose buvo skaitomi moksliniai pranešimai, išbandomos naujos mašinos ir atradimai siekiant pagerinti laivybą Nerimi, parengtas akmenų pašalinimo iš Neries vagos projektas. Ložės posėdžiai nebesikyrė nuo mokslinės draugijos posėdžių.

1822 metų spalio 1 dieną įsaku caras Aleksandras uždraudė masonų vei-

Lėkštutės ir taurės su masonų simbolika.

Masonų taurės. Kairėje – taurės dangčio smaigalyje deganti širdis su Uoliojo lietuvio monograma „GL“, virš monogramos – „Vytauto kepurė“. Tas pats ženklas ir ant taurės pagrindo. Dešinėje – „P/P“ – Šiaurės deglo monogramos. Vidurinėje taurėje – „Gedimino stulpai“, pagrinde – širdis su monograma „GL“

„Laisvųjų mūrininkų“ simboliai: kampainiai ir mentelė. „GL“ – Uoliojo lietuvio, „P/P“ – Šiaurės deglo monogramos – pagrindiniai masonų simboliai

klą Rusijos imperijoje. Dėl to Lietuvos masonų ložės buvo priverstos nutraukti savo veiklą. Vilniaus generalgubernatorius Rimskis-Korsakovas peržiūrėjo masonų turto sąrašus ir nurodė dalį daiktų

skirti labdarai ir evangelikų bažnyčiai, o daiktus su masonų simbolika sudeginti. Kaip teigė generalgubernatorius, iš Lietuvos masonų „ir pėdsako neliko“. Tačiau rusų okupacinei administracijai dar

ilgai teko kovoti su Lietuvos masonų palikimu. Net po 1863 metų sukilimo, darant kratą Raseinių pavieto Bilevičių dvare, iš bajoro Julijaus Pilsudskio buvo konfiskuota trylika masonų apeiginių daiktų. Tai, be abejo, Telšių pavieto bajorų, jo tėvo ir dėdės Jono ir Stanislovo Pilsudskių, kurie buvo aktyvūs Uoliojo lietuvio ložės nariai, kruopščiai saugotas palikimas.

VUB Mokslo muziejuje saugomas unikalus autentiškas Lietuvos masonų apeiginių daiktų rinkinys. Atrodo, kad jis yra vienintelis masonų apeiginių daiktų rinkinys Lietuvoje. Rinkinį sudaro 5 taurės (iš jų dvi su dangčiu), 3 žvakidės, 4 lėkštutės, 2 kampainiai ir mentelė. Trys taurės, 2 lėkštutės ir 1 kampainis priklauso Uoliojo lietuvio ložei, 2 taurės, 2 žvakidės, 2 lėkštutės, kampainis ir mentelė – Šiaurės deglo ložei ir 1 žvakidė – Lietuvos provincijos Tobulos vienybės ložei. Uoliojo lietuvio ir Šiaurės deglo ložių daiktai identiški, daryti vieno meistro ir tik išpausti ložių ženklai žymi daiktų priklausomybę. Šalia tipiška masoniškų simbolių figūruoja LDK simbolika: „Vytiš“, „Gedimino stulpai“ ir „Vytauto kepurė“ (karūna). Daiktai žalvariniai, meniški, daryti meistro profesionalo. Juos dengia tauri laiko patina. Dar įdomu tai, kad šie daiktai ne paveldėti iš senųjų laikų, kaip daugelis senųjų universiteto rinkinių, o yra surinkti muziejaus darbuotojų.

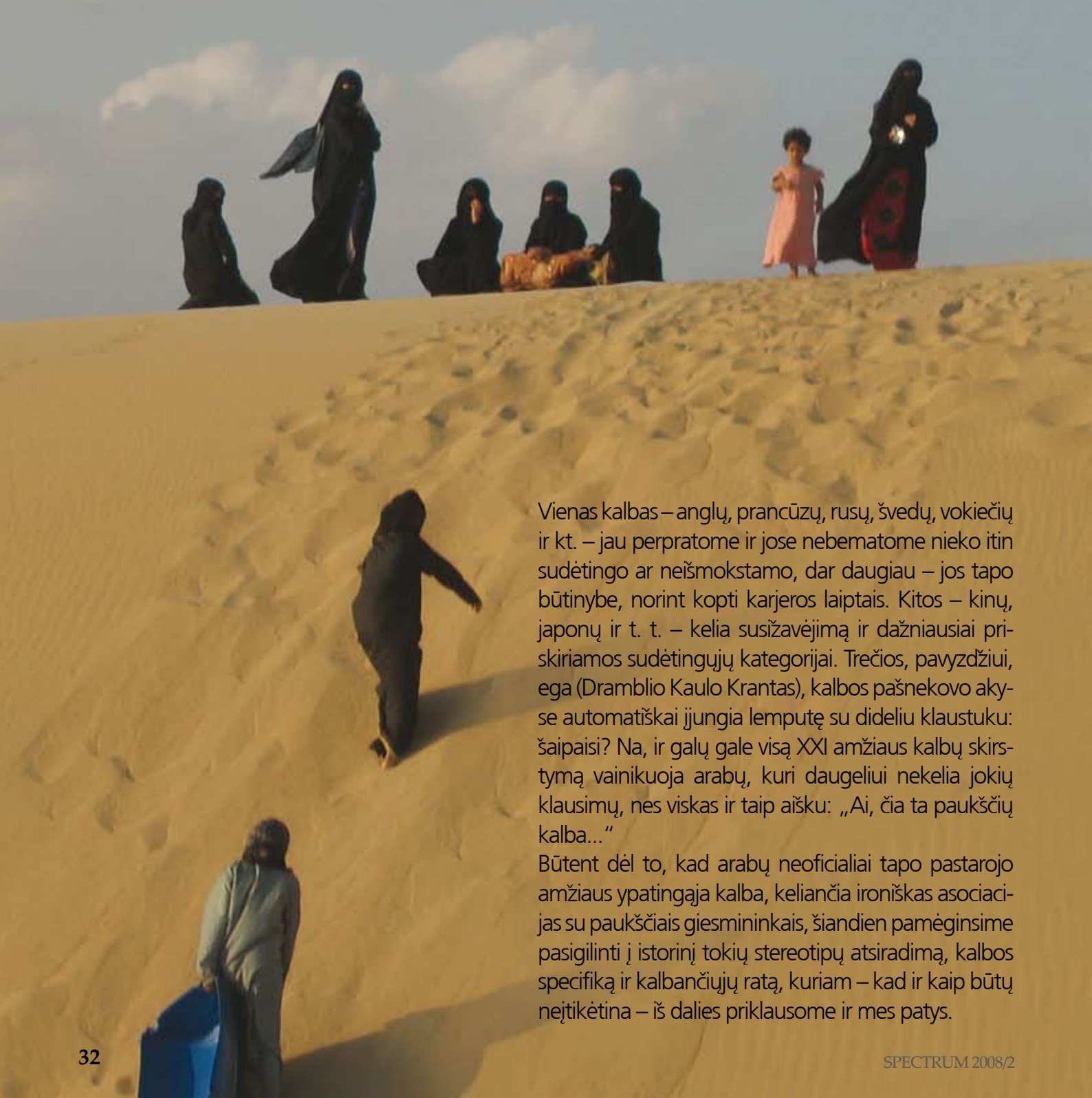
Andriaus Bulotos ir Vido Naujiko nuotr.

Žvakidės. Ant kairės žvakidės pagrindo – „Gedimino stulpai“, ant dešinės – „Vytiš“

Svečiuose pas XXI amžiaus „išrinktuosius“, arba „Paukščių kalba“ iš arčiau

Inga NECIUNSKAITĖ

Vienas kalbas – anglų, prancūzų, rusų, švedų, vokiečių ir kt. – jau perpratome ir jose nebematome nieko itin sudėtingo ar neišmokstamo, dar daugiau – jos tapo būtinybe, norint kopti karjeros laiptais. Kitos – kinų, japonų ir t. t. – kelia susižavėjimą ir dažniausiai priskiriamos sudėtingųjų kategorijai. Trečios, pavyzdžiui, ega (Dramblio Kaulo Krantas), kalbos pašnekovo akyse automatiškai įjungia lemputę su dideliu klaustuku: šaipaisi? Na, ir galų gale visą XXI amžiaus kalbų skirstymą vainikuoja arabų, kuri daugeliui nekelia jokių klausimų, nes viskas ir taip aišku: „Ai, čia ta paukščių kalba...“

Būtent dėl to, kad arabų neoficialiai tapo pastarojo amžiaus ypatingąja kalba, keliančia ironiškas asociacijas su paukščiais giesmininkais, šiandien pamėginsime pasigilinti į istorinį tokių stereotipų atsiradimą, kalbos specifiką ir kalbančiųjų ratą, kuriam – kad ir kaip būtų neįtikėtina – iš dalies priklausome ir mes patys.

Mįslingoje „babaju karalystėje“

Įtampa tarp Artimųjų Rytų ir Vakarų pasaulių nėra viso laiko neseniai susiformavęs naujųjų laikų reiškiny, o arabas – tik po 2001 metų rugsėjo 11-osios įvykių atrastas Žemės gyventojas. Pastarieji Arabia Magna (Arabų pusiasalyje) buvo žinomi gerokai prieš mūsų erą (maždaug IX a. pr. Kr.) arvi – arabų, semitų genčių atstovų, vardu. Jie propagavo klajoklišką gyvenimo būdą ir garbino (kaip ir lietuviai tam tikru metu) galingas gamtos stichijas. Nors apie to meto arabus žinoma gana nedaug, deja, ir vėlesniais Viduramžių laikais, krikščionybei susidūrus su islamu, žinios ilgą laiką apsiribojo fiktyviais keliautojų, pvz., Johno Madeville'io, Presterio Johno, pasakojimais. Tai buvo palyginti neseniai atrastas pasaulis, priešingas Vakarams ir dėl to sunkiai suvokiamas. Atsirado egzotiškų, tai yra nesivystančių, statiškų, atsilikusių ir klasingų, Rytų stereotipas, kuris išsiskynio tiek paprasto krikščionio misinieriaus, tiek žymių visuomenės veikėjų (E. Delacroix, Montesquieu, Voltaire'as, J. Millio, K. Marxo ir kt.) vaizduotėje. Dėl nesugebėjimo suprasti takoskyra tarp „aukšto lygio“ Vakarų ir priešiško Rytų išliko šimtmečius.

Nors dėl XVI, o kiek rimčiau – XVIII–XIX amžiuje prasidėjusių mokslinių Artimųjų Rytų studijų žinios apie arabų laimėjimus pagilėjo, pripažintas jų įnašas į algebros, analitinės geometrijos (Al-Khvarizmį), trigonometrijos (Al-Battani), chemijos (Jabir bin Hajjan), medicinos (Avicena), astronomijos ir kitas sritis, senieji stereotipai sėkmingai vešėjo kaip usnys.

Jau XX amžiuje pradėdami statyti filmus, kuriuose piešiamas vagių, šarlatanų, žmogžudžių, skraidančių kilimų, džinų, gyvenančių stebuklingose lempose, ir pilvo šokėjų pasaulis. Po šaltojo karo metų arabai traktuojami kaip grėsmė Vakarams, kuri galutinai sustiprėjo po teroristinių išpuolių Niujorke 2001-aisiais ir tapo vienu pagrindinių aspektų, be kurio sunku įsivaizduoti šiuolaikinį „gerą“ Holivudo filmą (pavyzdys – pagal Dr. Jacko Shaheeno knygą „Real Bad Arabs“ 2004 metais sukurtas „Planet of the Arabs“). Taigi paskutiniu metu arabas, „pagražintas“ neigiamo atspalvio epitetais, virto neįprastu ateiviu iš – dažniausiai – Irako. Pasaulyje, kur dominuoja osamos, muhamedai, ali arba tiesiog babajai teroristai, tikra arabo sąvoka nukeliama į antrą planą, užleidžiant vietą Artimųjų Rytų baubui.

Šiandien arabu gali būti pavadintas tiek pakistanietis, tiek indas, tiek bet kuris kitas tamsaus gymio gyventojas.

Prakaito verta kalba

Teigti, kad arabų kalba – sunkiai perkandamas riešutas, būtų bene paprasčiausia, jau vien dėl vyraujančio diglosijos – dviejų kalbų (Charles Ferguson) faktoriaus. Net mūsų mažoje šalyje aptinkamos kelios tarmės, tad ką kalbėti apie pasaulį, kurio ribos jungia daugiau nei 20 šalių. Vis dėlto užsispyręs studentas išgliaudo dar ne tokias užduotis, tad ir į pačią arabų kalbą reikėtų žiūrėti kaip į mokslą, vertą kiekvieno prakaito lašelio. O prakaituota tikrai daug.

Pirmi studijų metai. Bendrinės arabų kalbos (fusha – محفص) paskaita ir besiplečiančios studentų akys, dėstytojo rankai pradėjus lengvai judėti iš dešinės į kairę, rašant abėcėlę. Atrodo, vos 28 į lotynišką nė iš tolo nepanašios (غص ظر) raidės – ne taip ir daug. Akys dar labiau išsiplečia, sužinojus, kad kone kiekviena raidė turi keturis jungimo būdus ir skirtingą formą, nelygu raidės vieta žodyje. Neverta išsigąsti: su griežtu dėstytoju ranka greitai išlavinama. Raštas tampa pačia lengviausia kalbos mokymosi dailimi: juk išmokyti tereikia 17 pagrindinių raidžių formų, o visa kita kaip matematikoje: sudėlioji reikiamą kiekį taškų virš raidės ar po ja, ir darbas baigtas. Pvz.: lietuviška s nuo š tesiskiria varnele, taip ir arabų kalboje s (س) ir š (ش) tesiskiria trimis taškeliais. Panašių dėsnų daug, atsiranda ir su kitomis raidėmis. Tiesa, reikėtų paminėti, kad arabų, priešingai nei dauguma kalbų, priskiriama abjad (Peter Daniels), arba bebalės abėcėlės, grupei. Tai yra žodžio pagrindą iš esmės sudaro priebalsės (neskaitant ilgųjų balsių a, y ir ū), o trumpieji balsiai žymimi diakritiniais ženklukais, dedamais virš (a, u) arba po (i) raide. Tokia taškelių (apibalsinimo) sistema buvo įvesta tik VI–VII amžiuje, kai legendinis arabų gramatikos kūrėjas Abu Al-Asvad Al-Du'ali uždėjo didelius raudonus taškus balsėms žymėti. Kadangi jo sistema šiek tiek šlubavo, nes maišėsi su pačios priebalsės taškais, tai netrukus, VIII amžiuje, buvo reformuota į dabartinę, įstrižių brūkšniukų (a ir i žymėjimas) ir mažo devynetuko (u) raišką, kurios vartojimas liko pasirinktinis: tikras arabas skaito gryną abjad tekstą, balses sudėliodamas intuityviai.

Dar vieną prakaito lašą (o kam ir daugiau) tenka išspausti, pradėjus mokytis mums neįprastų garsų (kh, gh, kelių z...) tarimo. Dėstytojui ištarus „Ikra“ – „skaityk“, viena raidė įstriniga kažkur gerklėje, kita nosyje, trečia užkrinta už dantų, galiausiai susipina

liežuvis ir kapteli dar vienas prakaito lašas. Na ką, reikia praktikuotis: rūkantieji gana greitai išmoksta kh, sloguojantieji ain, kiti garsai taip pat ilgainiui paklūsta. Galiausiai nė nepajunti, kaip ranka automatiškai juda priešingai įprastai kryptiai, akys nebemato balsinių brūkšniukų, o liežuvis ištaria daugiau nei visiems žinomą Allahu Akbar. Išspaudi džiaugsmo ašarą, kad bent kažką sugebi pasakyti kalba, gyvavusia, kaip teigia Namaros įrašas, rastas netoli Damasko, dar IV amžiuje. Suimi save į rankas ir eini į kitą – ilgą gramatikos etapą.

Tenka sutikti, kad procesas gana varginantis, tačiau pirmame kurse sugrauztos karčiosios šaknys virsta sadžiausiu vaisiumi, išvykus studijuoti, dirbti ar tiesiog poilsiauti į Artimuosius Rytus, kur atsiveria kitas, arabisto akį džiuginantis pasaulis ir galimybė pasisveikinti su ne vienu iš daugiau nei 400 milijonų arabiškai kalbančių žmonių ar net pradėti mokytis kaligrafijos meno.

VU Orientalistikos centro arabistikos studentės Ieva Kajokaitė ir Monika Jackutė su merginomis iš Etiopijos, Nigerijos ir Bosnijos
Nuotr. iš autorės arch..

Arabiškas dailyraštis

Kai pranašui Muhamedui pirmą kartą apsiereiškė Dievas (VII amžiuje), ištardamas „ikra“ – „skaityk“, arabų kalba įgijo naują, dievišką prasmę. Kaip tiki musulmonai, tąkart nemokėjusiems skaityti Korano (šventosios musulmonų knygos) kalba atrodė tokia nežemiškai darni ir paslaptinga, o prasmė tokia gili ir sunkiai suvokiama, kad arabų kalba automatiškai įgijo dieviškos reikšmę. Šis pirminis kalbos šventumas ir santykis su religija lėmė įspūdingą kalbos vystymąsi ir atskiros kalbinės meno šakos – kaligrafijos – susiformavimą.

Kadangi Koranas buvo suvokiamas kaip rašytinė Dievo žodžio išraiška, jo analizė netrukus tapo pagrindiniu studijų objektu. Tad islamo sklaida, Korano poreikis ir spausdinimo mašinų nebuvimas vertė susitelkti ties šventraščio perrašymu, reikalavusiu ypatingo kruopštumo ir atsakomybės.

Būtent tuomet pradėjo vystytis kaligrafija, arba „dailusis rašymas“. Tai itin sudėtinga ir atkaklumo reikalaujanti rašymo maniera, kuria tekstą stengiamasi paversti mistiška formule, vaizduojančia paslėptą pasaulį ir dievišką grožį.

Beribės linijos, nuolat sukimbančios tarpusavyje, virsta musulmonų Visatos supratimo atspindžiu ir nuolatinio Abso-liuto ieškojimu, siekiant peržengti esamą pasaulį ir atrasti vienybę su Dievu. Toks rašymas tampa savotišku paties kaligrafo bendravimu su Aukščiausiuoju. Dėl to, prieš paimant nendrinį kalamą (specialų rašiklį) į rankas, derėtų pasimelsti, o norintiems imtis Korano perrašymo – pasninkauti. Kaip šakė vienas arabų poetas, kaligrafui neužtenka vien gabumų, jis turi turėti „rašalą, juodą kaip jo likimas, plunksną, nenumaldomai judančią tarsi blakstienos, ir rašymo būdą, gražų kaip mylimosios plaukai“ ir nuolat lavinti įgūdžius. Anot Fakir Mir Ali (1530 m.), „jei kas nors bent trumpam nustoja lavinti ranką, kaligrafija išblunka tarsi chna (specialūs dažai) spalva“.

Tikėjimas, kad „angelai neįžengia į namus, turinčius paveikslų“, nulėmė spartų įvairių rašymo stilių – ma'il, kufik, nastali'k (Iranas), divani (Turkija), thuluth ir kt., besiskiriančių linijų grakštumu ir puošnumu, plėtojimąsi. Taip kaligrafija tapo itin gerbiama meno šaka, naudojama tiek svarbių dokumentų rašymui, tiek monetų graviravimui ir pas tatų dekoravimui.

Arabistikos studijos Lietuvoje

Jau XVI amžiuje Europoje atsirado arabistikos studijos, daugiausia orientuotos į būdų prekybiniams-diplomatiniams santykiams tarp Rytų ir Vakarų plėtoti ieškojimą. Žinoma, krikščionių misio-nierių istorijos vis dar buvo svarbus žinių šaltinis, kadangi būtent jie labiausiai domėjosi išpūdinga islamo sklaida ir siekė išsiaiškinti esmines religijos koncepcijas. Gilinimasis į Korano – gyvenimo būdo šaltinio – tiesas tuo metu tapo vienu pagrindinių studijų objektų, vedusiu, viena vertus, į išsamesnį musulmonų bendruomenės pažinimą, kita vertus, į dar griežtesnį jų įvaizdžio formavimą.

Tuo metu, apie 1582-uosius, į Artimuosius Rytus įžengė ir kone pirmasis

Lietuvos gyventojas Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis (1549–1616), kuris aplankė Siriją, sausuma nukeliavo į Jeruzalę ir pamatė Egipto piramides. Jo kelionės išpūdžių knyga „Kelionė į Jeruzalę“ yra bene pirmasis žinių apie arabų kraštus šaltinis Lietuvoje.

Pati arabistikos studijų pakraipa, remiantis Krokuvos Čartoriskų bibliotekoje saugomu Kazimiero Kontrimo (1777–1836) raštu, kuriame Adomui Čartoriskui (1770–1861) siūloma įsteigti Arabistikos katedrą Vilniaus universitete, oficialiai Lietuvoje atsirado XIX amžiuje. Ją paskatino galimybė siekti diplomatinės karjeros Rusijos atstovybėse Rytuose. Būsimos katedros vadovu buvo paskirtas Osipas (Julianas) Senkovskis (1800–1858), garsėjęs neeiliniais gabumais ir imlumu kalbai. Deja, po studijų Artimuosiuose Rytuose gavęs gerą pasiūlymą dirbti Rusijoje, jis išvyko į užsienį, o arabistikos studijos taip ir liko nep pradėtos.

Kiek vėliau arabų kalbą ir Korano analizę pradėjo dėstyti Michailas Bobrovskis (1784–1848), kuris teigė, jog arabų pranoksta visas turtingiausias pasaulio kalbas. Jo veiklą tęsė V. Miunchas (1793–1829), kol 1832 metais universitetas buvo uždarytas ir beliko tik keliautojų Ignoto Žagelio (1826–1891) ir vienintelio arabisto Vladimiro Girgaso (1835–1887) neuniversitetinė veikla. Ir tik atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Visuotinės istorijos katedros docentė Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė (1885–1941) iš dalies atgaivino Artimųjų Rytų dvasią Lietuvoje, nuolat užgriebdama arabų tematiką savo paskaitose. Iki šiol ji yra vienintelė Lietuvos egiptologė, mokėjusi skaityti hieroglifus.

1993 metais Dalios Švambarytės iniciatyva atkurtas Orientalistikos centras, kuriame nuo 1994-ųjų rugsėjo dėstoma ir arabų kalba. 2000 metais priimti pirmieji arabistikos studentai, 2006-aisiais studijas baigė antroji laida. Deja, šiuo metu arabistikos studijos nevyksta, tačiau arabų kalba dėstoma nuo 2002 metų veikiančioje Rytų kalbų mokykloje.

Nuotr. iš autorės arch..

Universiteto požemių paslapčių šydą pravėrus

Nijolė BULOTAITĖ

Vilniečiai ir miesto svečiai neaplenkia senųjų universiteto rūmų. Čia ne tik vyksta paskaitos, bet ir rengiami koncertai, festivaliai, Poezijos pavasario šventė.

Ir, matyt, tik tie, kurie čia dirba ilgesnį laiką, žino, kad po centriniais rūmais yra požemiai, rūšiai. Juose visais laikais dažniausiai būdavo sandėliai, sukraunami ne naudojami baldai, ūkiniai reikmenys. Metai bėga, ir paslaptingos praeities istorijas iš požemių gyvenimo prisimena tik jų dalyviai. Gal po kiek laiko ir mūsų prisiminimai apie universiteto požemius bus aprašomi kaip istoriniai įvykiai?

Nuo slėptuvės iki kino salės

Gal daugiau žinomi Šv. Jonų bažnyčios požemiai ir juos gaubiančios legendos apie paslėptus lobius bei po bažnyčios skliautais palaidotus „prakeiktuosius“, kurie besivaidendami sukeldavo daug triukšmo ir baimės miestelėnams. Šie požemiai labiau sutvarkyti, išvalyti, kartais į juos patenka ir turistai, bažnyčios lankytojai.

Tuo tarpu po centriniais rūmais, biblioteka, Filologijos fakultetu esantys rūšiai amžiams bėgant, plečiantis universitetui dažnai buvo užverčiami statybinėmis nuolaužomis, ant jų statomi priestatai, mūrijamos sienos, klojami vamzdžiai.

Matyt, kaip ir šiais laikais, žmonėms jie buvo reikalingi atsargoms, rečiau naudojamam turtui susikrauti. Išliko duomenų, kad kai jėzuitai iš sekretoriaus M. Jasinskio 1568 metais nusipirko namą kolegijai už tiems laikams didelę sumą – 400 grašių, buvęs namo savininkas pasiliko teisę naudotis rūšiais. Taip pat minima, kad kilus 1610 metų gaisrui vakarinėje miesto dalyje broliai jėzuitai, gelbėdamiesi nuo ugnies, į rūšius sunešė retas knygas, kitus vertingus daiktus ir taip juos išgelbėjo. Gaisras nuniokojo miestą, išliko tik penktadalis pastatų. Sudegė

karaliaus rūmai ir Katedra, kurioje išliko tik Šv. Kazimiero koplyčia. O iš jėzuitų kolegijos pastatų ugnis nesuniokojo tik keturių skliautuotų patalpų pirmajame aukšte ir keturių požemiuose, dabar – Universiteto g. 3, kur atidengti gotikinių raudonų plytų pastatų fragmentai.

Ilgametis Vilniaus universiteto centrinų rūmų administratorius Stasys Gaidys galėtų daug papasakoti, kas ir kada čia buvo. Jis ir užsiminė, kad po centriniais rūmais rūsyje pučo metu (1991 rugpjūtį) buvo įrengta saugykla materialinėms universiteto vertybėms, dokumentams saugoti. Sunešti tie dokumentai nebuvo, bet slapta buvo planuojama tai padaryti, jei prireiks. Prieš remontą šiose patalpose buvo sandėliai, saugomas popierius. Dabar čia taip pat sukrautas popierius, knygos, rečiau naudojamos ūkio atsargos.

Po buvusios „Žaltvykslės“ A. Mickevičiaus kiemelyje esantys rūšiai jau 1977 metais, kai S. Gaidys pradėjo dirbti universitete, buvo restauruojami, tvarkomi, kai kurie pagilinti 20–30 centimetrų, nukastos žemės. Skapo gatvės ir Pilies g. 11 pastatai po restauravimo jau buvo sutvarkyti, o rūšius tuo metu dar tvarkė. Tai gotikiniai XV–XVI amžiaus rūšiai su cilindriniais skliautais. Viename jų kurį laiką veikė kino salė, joje buvo demonstruojami filmai užsienio kalbomis.

Požemiuose – studentų teatras

L. Gucevičiaus kiemelio rūsiuose prieš švenčiant Vilniaus universiteto 400 metų sukaktį buvo įrengtas studentų teatras, paskui ten buvo įsikūręs universiteto interklubas.

Kai universitetas rengėsi minėti jubiliejų, Istorijos fakulteto studentams buvo leista įkurti teatrą požemyje. Vienas iniciatorių buvo žurnalistiką tuo metu studijavęs ir Kiemo teatre vaidinęs buvęs Jaunimo teatro literatūrinės dalies vedėjas Juozas Pocius. Buvo rengiamos studentų talkos, dekanatas pakvietė studentus padėti išvalyti rūsius, kuriuose buvo daug žemių ir kaulų. Kažkada ten buvo universiteto rūmų komendanto dirbtuvės. J. Pocius mano, kad ten kažkas laikė gyvulius, nes buvo tikrai daug šiukšlių. Kilo idėja padaryti tarsi studentų pagrindį ir entuziastų grupę ėmėsi darbo. Tarp jų buvo dabar žinomas vertėjas Antanas Gailius, režisierius Rimantas Venckus, nemaža kitų. „Pastatėme spektaklį pagal Sarbievijaus poeziją ir Arvydo Stasiulevičiaus „Suolą“, kuris labai išgarsėjo. Iš viso pastatėme apie 10 spektaklių, teatras gyvavo apie 10–15 metų“, – prisimena režisierius. Vėliau J. Pocius pradėjo dirbti Jaunimo teatre ir kurį laiką globojo Požemio teatrą. „Na, ir kartos keitėsi. Tai buvo susiję su svajonėmis, romantika, poezija, kuri buvo tarsi didžiausia tiesos paslaptis, perduodama iš rankų į rankas, – prisimena J. Pocius. – Tada teatro niekas necenzūravo, studentai patys rinkdavosi repertuarą. Jo netvirtino nei universitetas, nei fakultetas. Galbūt saugumas vaikščiojo, bet mes nežinojome. Lankėsi spektaklyje ir Andrzejus Wajda, ir „Comedie Française“ aktoriai. Visus traukė kameriškumas. Tai buvo tarsi kambario teatras, kai nėra ribos tarp aktoriaus ir žiūrovo, ir neaišku, kas tas žiūrovas. Kaip sakė Shakespeare’as, visas pasaulis vaidina.“ Paklaustas apie požemių paslaptis ir atmosferą režisierius prisiminė, jog ten gyveno šikšnosparniai, aktoriai juos vaikydavo, kad neįsiveltų merginoms į plaukus. Į teatrą įžengdavo su kepurėmis, saugodamiesi paslaptinių požemio gyventojų. Salė būdavo sausakimša, už durų likdavo būrys nepatekusiųjų.

Sovietmečiu tai buvo ypatinga vieta, vykdavo spektakliai, į kuriuos nelen-gva būdavo patekti. Pati patalpa taip pat buvo pilna paslapties. Nusileidus siaurais laiptais, kaip ir šiuo metu, patekdavai į skliautuotą gotikinę salę, kuri yra tarsi teatro vestibulis ir rūbinė. Iš jos durys

Pučo Rusijoje metu čia buvo rengiama slėptuvė

atsiveria į panašaus dydžio teatro salę, kurios galinę sieną puošia nedidelės nišos. Galbūt viduramžiais čia buvo laikomos maisto atsargos? Gal čia buvo slėptuvė ar sandėlis?

Dabar teatralams požemiuose nesivaidena

Universiteto teatro meno vadovas ir režisierius Rimantas Venckus papasakojo, kad kamerinis teatras MINIMUM šiuose požemiuose įkurtas 1990 metais ir veikė iki 2005-ųjų. Nuo 2006 metų, susijungus dviem trupėms, požemiuose vėl vyksta repeticijos, spektakliai. Skliautuotoje salėje telpa iki 50 žiūrovų, patalpa kamerinė, čia pakankamai drėgna ir vėsu. Spektakliai turi būti pritaikyti tokioms sąlygoms. R. Venckus patikino, kad patalpose nesivaidena, ypatingų istorijų neteko girdėti.

Andriaus Bulotos nuotr.

Rūsiuose dar galima rasti ir sovietmečio atributikos

Didžiausias galvos skausmas – slaptažodžiai

Aurelijus VALEIŠA,
<http://aurelijus.eu>

Slaptažodžių problemų sprendimas

Kaip išspręsti slaptažodžių saugumo problemą? Vienas iš geriausių ir paprasčiausių būdų – naudoti kokį nors tam skirtą įrankį.

Naujausios interneto naršyklės jau turi integruotus slaptažodžių atsiminimo įrankius, tad, vieną kartą prisijungus sistemoje, antrą kartą naršyklė atsimins prisijungimo duomenis. Deja, šis sprendimas nėra saugus, nes piktadariai, perėmę kompiuterio valdymą, gali išgauti tuos slaptažodžius. Be to, interneto naršyklės gali tik saugoti tinklalapių duomenis ir nesuteikia plačių galimybių juos valdyti.

Blieka viena išeitis – naudoti atitinkamą programinę įrangą. Ji suteikia galimybę vienoje vietoje saugoti visus savo slaptažodžius, tereikia žinoti vieną ar du stiprius slaptažodžius.

KeePass – sprendimas Windows platformoje

KeePass yra nemokama atviro kodo programa, veikianti Windows operacinėse sistemose. Jos padedami galite saugiai laikyti visus slaptažodžius vienoje vietoje ir jų nepamiršti.

Programos principas – visi duomenys yra saugojami vienoje duomenų bazėje, iš kurios juos išgauti galima su vienu pagrindiniu slaptažodžiu ir/arba raktiniu failu. Duomenys yra užkoduojami geriausiais ir šiuo metu saugiausiais algoritmais (AES ir Twofish), kuriuos naudoja ir bankai. Taip pat naudojama daug kitų saugumo priemonių, tad jūsų duomenis perimti būtų labai sunku.

KeePass yra portabili programa – jos nereikia įdiegti, ją galite turėti ir savo USB atmintinėje, taigi slaptažodžius galite pasiekti prie bet kokio kompiuterio.

Dar vienas didelis plusas – programa gali naudotis ir aklietė, kadangi ji yra sukurinama su ekrano skaitymo įrankiais.

KeePass turi ir daug kitų smulkesnių funkcijų, kaip slaptažodžių kopijavimas į klaviatūrą, tad jų nereikia nurašinėti ir taip apsisaugoma nuo pikto programų, kurios perduoda piktadariui viską, ką parašote klaviatūra.

Šiuolaikinėje aplinkoje su slaptažodžiais susiduriame visur – bankomatuose, laiptinėse, mobiliuosiuose telefonuose, kompiuteriuose, internete. Slaptažodis – populiariausia priemonė jūsų privatiems duomenims apsaugoti. Deja, su slaptažodžiais susijusios dvi problemos – jo atsiminimas ir stiprumas.

Nesinaudojantiems kompiuteriais ir internetu problemų daug nekelia – atsiminti dažniausiai reikia tik banko kortelės ir mobiliojo telefono keturių skaitmenų PIN kodus. Tačiau kiti rūpesčių turi daugiau – kompiuterio vartotojo, el. pašto, pažinčių portalo ir kt. slaptažodžius atsiminti nėra lengva. Atitinkama programinė įranga suteikia galimybę vienoje vietoje saugoti visus savo slaptažodžius.

Deja, naujausia programos versija dar neišversta į lietuvių kalbą, tačiau senesnė versija yra ir lietuviška.

Plačiau žr. <http://keepass.info>.

1Password – sprendimas Mac OS X platformoje

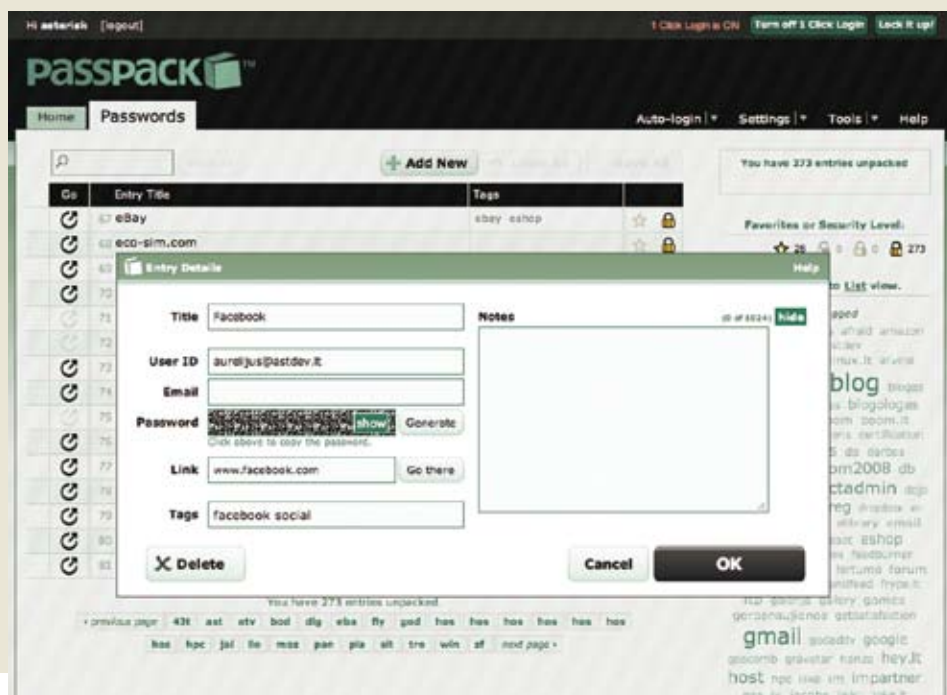
1Password yra komercinė programa, kainuojanti apie 90 litų, veikianti Mac OS X operacinėje sistemoje. Ji veikia panašiai kaip ir KeePass – duomenis saugojate vienoje vietoje, juos galite pasiekti žinodami vieną saugų slaptažodį.

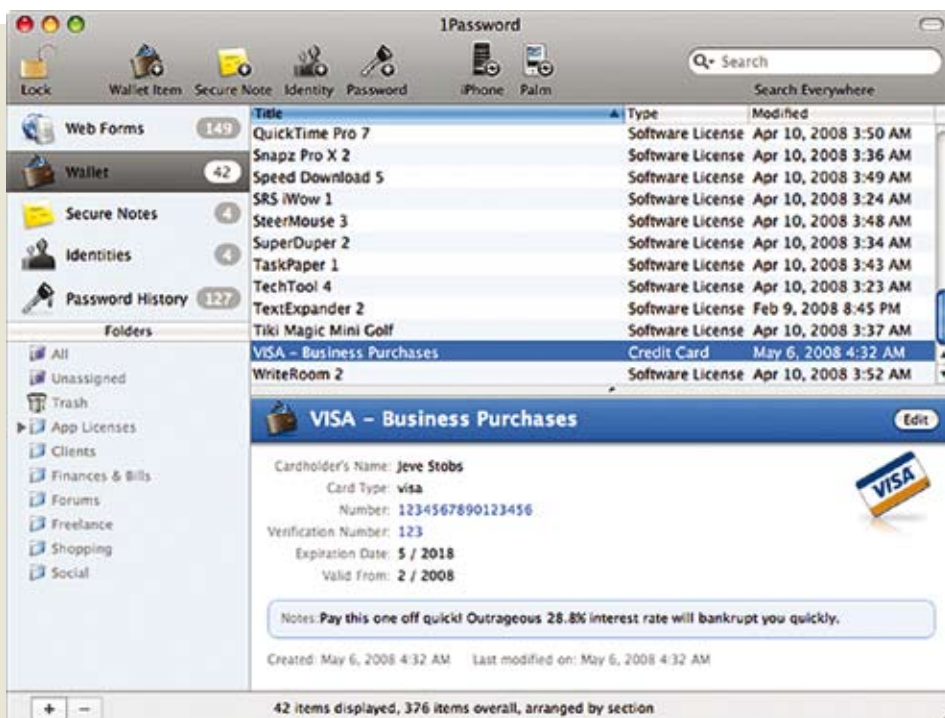
Pagrindinis 1Password privalumas yra sąsaja su naršyklėmis. Norint prisijungti prie bet kurios svetainės, jums tereikia

paspausti programos ikoną ir pasirinkti vartotojo vardą, kuriuo norite prisijungti. Taip galite išvengti slaptažodžio kopijavimo ar nurašinėjimo.

Antras patogus dalykas – palengvinimas registruojantis tinklalapiuose. Programoje jūs galite susikurti profilius, kur surašote norimą informaciją, pvz., vardą, pavardę, el. pašto adresą. Tuomet tinklalapio registracijos puslapyje 1Password padedami galite dviem paspaudimais pateikti visus duomenis ir 1Password jums automatiškai sugeneruoja unikalų ir saugų slaptažodį.

Programa pasižymi vartotojo sąsajos patogumu ir Mac OS X operacinei sistemai būdinga išvaizda. Be to, ji turi

ir versiją neseniai Lietuvoje pasirodžiusiam iPhone telefonui bei iPod touch gro-tuvi.

1Password suteikia galimybę pasiekti savo slaptažodžius ir internetu, naudo-jantis interneto naršykle, tačiau ši funk-cija dar uždara ir ja naudotis gali tik ke-letas vartotojų.

Plačiau apie programą žr. <http://agile-websolutions.com/products/1Password>.

Passpack – universalus sprendimas nepriklausomai nuo platformos

Passpack – nemokamas internetinis projektas, skirtas slaptažodžiams saugoti. Passpack pranašumas prieš kitus įrankius tas, kad jis yra pasiekiamas bet kur, kur yra internetas – nereikia įdiegti pro-

gramos, nereikia su savimi turėti jokios USB atmintinės, tereikia turėti interneto naršyklę. Tai ypač patogus žmonėms, kurie daug keliauja arba dirba vis su kitais kompiuteriais.

Passpack principas – jūsų slaptažodžių užkoduota duomenų bazė su naršyklės pagalba parsisiunčiama į kompiuterį ir pasinaudojant pagrindiniu slaptažodžiu atrakinama. Be jo niekas – net Pass-pack – negali atrakinti jūsų duomenų. Padarius pakeitimus, jie užkoduojami jūsų kompiuteryje ir vėl išsiunčiami atgal į Passpack serverius, tad net duomenims keliaujant į Passpack jų perimti niekas negali. Passpack, kaip ir KeePass, naudoja vieną saugiausių algoritmų – AES.

Sistema turi dvigubą apsaugą – pir-miausia prisijungiate su vartotojo var-du ir slaptažodžiu, tuomet jus pasitinka

pagrindinio slaptažodžio apsauga, juo ir atrakiniate savo duomenų bazę.

Keliautojai ar dažnai dirbantys prie svetimų kompiuterių žmonės (dėstyto-jai, sistemų administratoriai ir pan.) gali pasinaudoti laikinųjų slaptažodžių funk-cija. Jums suteikiama 30 laikinų slapta-žodžių, kaip el. bankininkystės kortelė-se. Vieną kartą panaudojus slaptažodį, jis nebegalioja – taip apsisaugosite nuo piktų programų, kurios įrašo klaviatūra spausdinamus simbolius.

Passpack taip pat siejasi su dauguma naujausių naršyklių, tad prie tinklalapio prisijungti galima vienu mygtuko pa-spaudimu.

Be viso to, prisijungti prie Passpack galima naudojantis ir jau turimais siste-mose užregistruotais vartotojų duome-nimis, t. y. su OpenID, Google Account, Windows Live Account, Yahoo ID, Face-book.

Plačiau žr. <http://www.passpack.com>.

Išlieka nesaugumo tikimybė

Kad ir kokius įrankius naudotumė-te slaptažodžiams saugoti, visada išlie-ka tikimybė, kad pasirinksite nesaugų slaptažodį ar kur nors panaudosite tuos pačius prisijungimo duomenis. Tam, kad išvengtumėte tokių nesusipratimų, turėkite vieną pagrindinį slaptažodį tik galvoje – juo galėsite pasiekti visus slap-tažodžius, kad ir kokius įrankius naudo-tumėte. Be to, kiekviename tinklalapyje naudokite vis kitus slaptažodžius, o juos sugeneruokite su anksčiau aptartų pro-gramų siūlomais įrankiais.

100 procentų augus nebūsite, tačiau tą didelį galvos skausmą pamiršus svarbų slaptažodį galima išgydyti.

Moterims tinklalapiai – pramogoms, vyrams – dalykiniam bendravimui

JAV tyrimų kompanija „Rapleaf“ 2008 metų birželio 10 dieną paskelbė sociali-nių tinklalapių vartotojų statistinio tyri-mo rezultatus. Tyrimo tikslas – sužinoti tinklalapių paplitimą ir populiarumą tarp įvairaus amžiaus ir lyties vartotojų, tyri-mas apėmė 49,3 milijono žmonių, esan-čių kompanijos duomenų bazėje, kurie naudoja Myspace, Facebook, LinkedIn ir Flickr socialiniais tinklalapiais.

Paaiškėjo, kad vidutiniškai vienas as-muo yra užsiregistravęs 2–3 tinklala-piuose, o didžiausią populiarumą tokio

pobūdžio tinklalapiai turi 14–24 metų amžiaus grupėje. Moterys socialiniuose tinklalapiuose praleidžia daugiau laiko kurdamos ir puoselėdamos santykius, dažniau publikuoja savo fotografijas. Tuo tarpu vyrams tai daugiau dalykinio bendravimo priemonė, kurią pasitelkus sudarinėjami įvairūs dalykiniai sando-riai. Matyt, ne veltui tarp vyrų popula-resni LinkedIn ir Flickr, kuriuose daug daugiau užsiregistravusių solideseio am-žiaus vyrų. Moterys ir jaunimas labiau mėgsta Myspace ir Facebook. Taip pat

pastebėta, kad Myspace populiariausias tarp 17–18 metų auditorijos, Facebook naudojasi daugiausia 18–19 metų jauni-mas. Šie rezultatai rodo, kad kai Myspace vartotojai baigia aukštąsias mokyklas, jie mieliau renka Facebook.

Parengta pagal:

„Rapleaf Study of Social Network Users vs. Age“, 2008-06-18
(http://business.rapleaf.com/company_press_2008_06_18.html)

Kompozitorius su istoriko diplomu

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto magistras Rokas Radzevičius gerai žinomas Lietuvos muzikiniame pasaulyje – jis yra intelektualaus roko grupės „Skylė“ vadas, kompozitorius ir VŠĮ „Via Artis“ direktorius. Tačiau pats Rokas save vadina tiesiog kūrėju.

– *Kokią vietą Jūsų gyvenime užima laikas, praleistas Istorijos fakultete? Ar jis buvo kuo nors ypatingas?*

Mano gyvenime studijų laikotarpis tikrai reikšmingas. Galbūt ne tiek akademiškai, nors, be abejo, gavau daug žinių ir istorijos studijos labai praplėtė akiratį, pradėjau kitaip matyti pasaulį, priežastingumą, procesus. Bet pagrindinis dalykas – tai žmonės, kuriuos sutikau. Su jais bendraujam iki šiol, jais galiu labiausiai pasikliauti. Jie visi man yra didžiausia vertybė, kurią suteikė laikas Istorijos fakultete. Bendravimas, įvairūs įvykiai (net važiavimas į kolūkius 1990-aisiais) – visa tai davė labai įdomių kūrybinių aspiracijų, būdavo, kad kelias dainas per dieną parašydavau. Visi „Skylės“ muzikantai studijavo universitete (du medikai, vienas ekonomistas, du istorikai) ir visas kūrybinis potencialas buvo susijęs su tuo, ką matėme aplinkui. Universitetas net suteikė patalpas repeticijoms.

– *Kažkada esate pasakęs, kad savęs nevadinote nei kompozitoriumi, nei muzikantu, nei poetu, o esate tiesiog kūrėjas. Ką tai Jums reiškia?*

Negaliu sakyti, kad daugiau nieko nedarau, tik kuriu – tenka dirbti ir administracinį, ir vadybinį darbą. Nesu iš tų menininkų, kurie sėdi ir laukia nežinia kiek laiko, kol kas nors nupirks, tarkim, jų paveikslą. Jei turiu idėją, tai visada stengiuosi ją įgyvendinti. Kūrėjo sąvoka yra labai plati. Labiausiai save sieju su muzika, todėl kompozitoriumi taip pat galėčiau save vadinti. Tikėtina, kad visi akademikai mane nušautų už tokius žo-

Juliaus Baliutavičiaus nuotr.

džius, nes Lietuvoje dar gyvas stereotipas, kad save kompozitorium vadinantis žmogus privalo būti baigęs Muzikos akademiją. Kita vertus, aš kuriu muziką, iš to gyvenu, todėl tai yra mano profesija.

– *Kokios savybės reikalingos kūrėjui, kad jis galėtų iš savo kūrybos gyventi?*

Visų pirma, matyt, reikia turėti įgimtą gyslelę, talentą. Yra žmonių, kurie tiesiog negali nekurti. Esu vienas iš jų. Tiesą sakant, ilgą laiką bandžiau nuo to pabėgti, dėl to ir studijavau archeologiją, istoriją, daile – veikė kitas stereotipas, kad jei jau esi menininkas, tai esi ubagas. Aš pats esu iš menininkų šeimos, mažiau, kaip sunku pragyventi iš meno, dėl to norėjau turėti ir kitą profesiją. Tačiau pabėgti nuo kūrybos nepavyko.

Kūrėjui labai svarbu būti atsidavusiam savo darbui ir pasirošusiam smūgiams. Dabartiniame pasaulyje kiekvienas menininkas priverstas būti ir vadybininku, ir nereikia to bijoti, taip jau yra, kad turi mokėti save ir parduoti. Tai atima labai daug laiko ir energijos, bet įmanoma.

Kitaip tariant, šiandien menininkas turi būti verslininkas.

Dar vienas svarbus dalykas yra žmogiški santykiai – bendravimas su žmonėmis, kuriems kuri ir kurie tą kūrybą vertina.

– *Ar sunku būti kūrėju Lietuvoje?*

Manau, kad sunku. Daugiausia tą lemia valstybės požiūris. Kalbant apie nekomercinę ir neakademinę kūrybą, tai valstybės požiūriu (pagal Kultūros ministerijos nuostatas) tapęs kaip ir nėra. Tuo tarpu pilna žmonių, kurie gyvena iš valstybės teikiamų stipendijų, bet taip nieko ir nesukuria. Tačiau mūsų valstybė dar jauna ir, manau, viskas keisis. Valstybė pinigų kultūrai skiria ne tiek jau mažai, tik klausimas, kas už tuos pinigus padaroma ir kaip efektyviai jie panaudojami. Muzikinis švietimas Lietuvoje taip pat yra duobėje. Kol kas kūrėjas Lietuvoje gana vienišas ir gali remtis tik į save ir bendraminčius. Regis, gyvenimiškos civilizuotoj valstybės, bet jautiesi kaip ufonautas.

Kalbino Birutė KUKLYTĖ

Ar galima Lietuvoje auginti vynmedžius?

Atsako VU botanikos sodo mokslo darbuotojas dr. Darius Ryliskis.

Vynmedžiai (*Vitis* L.) daugeliui žmonių asocijuojasi su egzotiškais, tik pietuose augančiais augalais. Nors vynmedžių uogas – vynuoges – visi esame valgę, dažnai nesusimąstome, kad jos auga ant vynmedžių – taip pat kaip alyvuogės ant alyvmedžių, o ne ant alyvų. Dažnai netgi galima išgirsti nuomonę, kad vynuogė (augalas) – tai ne vynmedis.

Vynmedžių pasaulyje yra apie 35 rūšys. Jie gali augti tik vidutinio klimato juostoje, neauga nei tropikuose, nei šaltuose kraštuose. Dalis jų šalčiui menkai atsparūs, kiti gali augti ir mūsų klimatinėje zonoje. Išvesta tūkstančiai vynmedžių veislių. Daugelis jų nėra vien-

tikrojo vynmedžio (*Vitis vinifera* L.) palikuonys, o sudėtingi tarprūšiniai hibridai. Tarp jų būna ir stebėtinai atsparių šalčiui – iki -40°C , kaip latviška 'Zilga', ar -34°C , kaip amerikiečių 'Swenson Red'. Tačiau vynmedžių vertinti tik pagal atsparumą šalčiui negalima, dar svarbiau jų charakteristikai yra vasaros ilgis ir šilumas, jis nusakomas aktyvių temperatūrų suma (ATS). Lietuvoje kiekvienais metais gali sunokti tos veislės, kurioms reikia iki 2300°C ATS. Aišku, abu svarbiausius parametrus galima kiek pakoreguoti, vynmedžius žiemą dengiant ar juos sodinant prie pietinės mūro sienos. Lietuvoje platiname pakankamai daug lietuviškos, latviškos, lenkiškos, amerikietiškos kilmės vynmedžių veislių, tinkančių pagal atsparumą šalčiui ir ATS, reikalingą sunokimui. Dominuoja desertinės (stalo), bet galima surasti ir vyninių. Deja, aukštos kokybės vyno iš jų neteks pasidaryti, Lietuvoje per mažai šilumos.

Ar gresia mums žemės drebėjimai?

Atsako VU Gamtos mokslų fakulteto geologijos ir mineralogijos katedros prof. habil. dr. Saulius Šliaupa.

Lietuvos teritorijoje nėra užfiksuotas nė vienas žemės drebėjimas. Tačiau tai nereiškia, kad jų negali būti ateityje. Kaimyninėse Latvijoje, Estijoje, Baltarusijoje, Kaliningrado srityje nuo XIV amžiaus užfiksuota keliasdešimt žemės drebėjimų, kurių intensyvumas (pagal MSK-64 skalę) siekė 6–7 balus, t. y. buvo gerai jaučiamas žmonių, pažeisti pastatai. Arčiausiai Lietuvos tokie drebėjimai įvyko Bauskėje, Daugpilyje, Ašmenoje. Ypač aktyvi buvo 1908 metų pabaiga, kai Baltijos regiono teritoriją sudrebino keletas stiprių žemės smūgių. Paskutiniai stiprūs žemės drebėjimai įvyko Osmusarės saloje Estijoje 1976 metais (magnitudė siekė 4,75 balo pagal Richterio skalę) ir Kaliningrado srityje 2004 metais (5,0 balai). Geodeziniai ir geologiniai tyrimai Lietuvoje patvirtina, kad tektoniniai blokai juda išilgai lūžių, o Žemės pluta yra veikiamą tektoninių įtampų. Tokiomis sąlygomis žemės drebėjimai – daugiau dėsningumas nei išimtis. Tad ilgas žemės gelmių „tylėjimas“ Lietuvoje daugiau kelia nerimą, nei guodžia – per ilgą laiką gali susikaupti gana didelių tektoninių įtampų, kurios „atsipalaiduoja“ ypač stipriais žemės drebėjimais.

Ar patirs Lietuva ekonominį nuosmukį?

Ekonomistai ir finansų analitikai prognozuoja, kad 2010 metais Lietuvą ištiks didžiausias ekonominis nuosmukis. Tai siejama su Ignalinos atominės elektrinės (IAE) uždarymu 2009-ųjų pabaigoje ir dėl to maždaug dukart brangšiančia elektra. Prognozuojama, kad bankrutuos nemažai įmonių, išaugs nedarbas. Ar iš tiesų šios prognozės pagrįstos ir kas laukia Lietuvos ekonomikos netolimoje ateityje?

Atsako VU Ekonomikos fakulteto Teorinės ekonomikos katedros vedėjas prof. habil. dr. Povilas Gylys.

Lietuvos ekonomikai iš tiesų kyla nemažai grėsmių. Dalis jų yra vidinės, kitos – globalios. Didžiausia vidinė grėsmė kyla iš rinkos fundamentalizmo ir jo su-

kelto disbalanso tarp privataus ir viešojo sektoriaus pastarojo nenaudai. Dėl to viešieji finansai patirs didelį spaudimą. Kita vidinė grėsmė susijusi su energetika – Ignalinos AE uždarymu ir energetinių jungčių su Vakarų sistemomis nebuvimu. Tai gali sustiprinti išlaidų nulemtą infliaciją. Dėl įvairių priežasčių mažėjant paklausai kyla nacionalinio produkto augimo tempų sumažėjimo ir, nepalankiai susiklosčius aplinkybėms, recesijos pavojus. O tai reiškia mažesnę vartojimą, didesnę nedarbą ir t. t.

Nors Lietuva yra globalios finansų sistemos provincija, finansų rinkų nuosmukis bus jaučiamas ir mūsų šalyje. Tiesiogiai dėl to labiausiai gali nukentėti bankai ir pensininkai, kurie dalį savo „Sodros“ įmokų perdavė į privačių pensijų fondų rankas.

FILOLOGIJA

Lietuvių kalbos enciklopedija

Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008

Šios enciklopedijos tikslas – pateikti visuomenei pluoštą duomenų apie lietuvių kalbą, jos sandarą, istoriją, tarmes, ryšius su kitomis giminiškomis kalbomis, šaltinius ir žymesnius tyrėjus. Tai pirmasis tokio pobūdžio leidinys apie lietuvių kalbą.

Irena ERMANYTĖ

Antonimija ir antonimai

Vilnius, Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008

Monografijoje apibendrinami antonimų teoriniai tyrimai ir Lietuvos bei užsienio lingvistų sukaupta patirtis nagrinėjant antonimijos teorinius ir metodologinius dalykus. Tai pirmas teorinis veikalas apie antonimus lietuvių kalba.

PSICHOLOGIJA, SOCIOLOGIJA

Visvaldas LEGKAUSKAS

Socialinė psichologija

Vilnius, „Vaga“, 2008

Knygoje aptariami pagrindiniai žmonių tarpusavio supratimo, bendravimo ir įtakos principai, kurių suvokimas ir taikymas kasdieniame gyvenime padės skaitytojui pagerinti savo santykių su kitais žmonėmis kokybę.

Moterys, darbas, šeima

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Mokslinių straipsnių studijos tikslas – išnagrinėti ir pristatyti šeimos ir darbo įsipareigojimų derinimo galimybes Lietuvos visuomenėje. Rinkinio autoriai ir sumanytojai didelę reikšmę skyrė ne tik sociologinei rūpimos problemos analizei, bet ir istorinei jos retrospektyvai. Skaitytojas turi galimybę išsamiai susipažinti su vyrų ir moterų pozicijomis užimtumo srityje ir pažvelgti į susiklosčiusias situacijas menotyrininko, kultūrologo, istoriko, komunikacijų specialisto akimis.

ISTORIJA

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos tradicija ir paveldo „dalybos“

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Šiame straipsnių rinkinyje analizuojami iš tradicinių istoriografijų ateinantys stereotipiniai vaizdiniai, į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos (LDK) bendrabūvio tradicijas orientuoti tapatumai ir integraciniai procesai.

Petras STANKERAS

Lietuvių policija Antrajame pasauliniame kare

Vilnius, „Mintis“, 2008

Monografijoje analizuojamos lietuvių policijos atkūrimo politinės aplinkybės 1941 m., jos administravimo tvarka, misija, vaidmuo, struktūrų raida ir reikšmė Lietuvos vidaus padėčiai. Autorius, pasitelkęs naujus istorinės literatūros darbus ir archyvinis šaltinius, visiškai naujai žvelgia į lietuvių policijos atkūrimą ir egzistavimą karo metais.

Alfonsas EIDINTAS

Istorija kaip politika

Vilnius, „Versus aureus“, 2008

Istoriko straipsnių ir apžvalgų rinkinys skirtas paskutinių komunistinės ideologijos dominavimo istorijos moksle metų ir mėnesių situacijai nusakyti, naujos lietuvių istoriografijos bandymams parodyti.

POLITIKOS MOKSLAI

Tomas JANELIŪNAS,
Raimundas LOPATA

Šaltasis karas: tarptautinė sistema ir Europos politika

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Vadovėlyje pateikiami esminiai šaltojo karo bruožai, rodantys šio tarptautinės sistemos etapo išskirtinumą. Ypatingas dėmesys skiriamas JAV ir Sovietų Sąjungos santykiams bei Europos politikos pokyčiams po Antrojo pasaulinio karo.

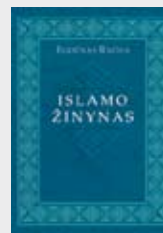

Egdūnas RACIUS

Islamo žinynas

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Žinyno tikslas – supažindinti skaitytojus su islamu, prisidėti prie lietuviškosios terminijos islamo tematika kūrimo ir norminimo. Žinyne terminai išdėstyti abėcėlės tvarka.

Alvydas JOKUBAITIS

Politika be vertybių

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Ši knyga supažindina skaitytojus su politinės filosofijos tikslais ir jos taikymo galimybėmis. Dauguma knygos straipsnių – tai bandymas filosofškai analizuoti konkrečius politinio gyvenimo reiškinius.

MEDICINA

Algimantas RAUGALĖ

Klinikinė pediatrijos farmakologija ir farmakoterapija

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Knygoje pateikiami naujausi duomenys apie vaikams skiriamus vaistus, jų dozavimą, vaistų vartojimo pediatrijoje būdus, šiuo metu Lietuvoje registruotus ir tinkamus vaikams vaistus.

Juozas PUNDZIUS

Klinikinis pilvo tyrimas

Vilnius, „Charibdė“, 2008

Prof. J. Pundzius keletą dešimtmečių kaupė klinikinę patirtį, dirbo mokslinį darbą, mokė ir rašė apie pilvaplėvės ertmės organų ligas. Šiame vadovėlyje jis dalijasi vertinga patirtimi, kuri bus naudinga medicinos studentams, chirurgijos rezidentams, chirurgams praktikiams ir šeimos gydytojams, siekiantiems vieno tikslo – padėti pacientams.

TEISĖ

Solveiga CIRTAUTIENĖ

Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas

Vilnius, „Justitia“, 2008

Monografijoje analizuojami neturtinės žalos atlyginimo teisinio reguliavimo ir taikymo ypatumai ir šio instituto taikymo ribos, įvertinamas esamo teisinio reguliavimo efektyvumas Lietuvoje ir kitose Europos šalyse.

Romualdas DRAKŠAS

Baudžiamoji atsakomybė ir jos realizavimo formos

Vilnius, „Justitia“, 2008

Pagrindinis monografijos autoriaus tikslas – parodyti, kaip, realizuojant baudžiamąją atsakomybę, gali būti užtikrintas žmogaus saugumas visuomenėje, nuo nusikalstamų veikų ginamos jo teisės ir laisvės, visuomenės ir valstybės interesai. Skaitytojai monografijoje ras išsamų baudžiamosios atsakomybės ir jos realizavimo formų nagrinėjimą.

Zita Aušrelė KUČINSKIENĖ

Klinikinės biochemijos ir laboratorinės diagnostikos pagrindai

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Klinikiniai biocheminiai tyrimai sudaro apie trečdalį ir daugiau visų ligoninės laboratorinių tyrimų. Vadovėlis skiriamas medicinos, biomedicinos studijų programų studentams, laboratorinės medicinos ir kitų rezidentūros programų rezidentams, taip pat medicinos biologijos specialybės magistrantams, doktorantams, besitobulinantiems gydytojams.

Cukrinis diabetas

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Šis leidinys pateikia naujausius klinikinius duomenis apie cukrinį diabetą, jo komplikacijas ir gydymą. Jis išleistas vykdant cukrinio diabeto programą, kurią finansavo Lietuvos sveikatos apsaugos ministerija. Vyr. redaktorius Vaidotas Urbanavičius.

GAMTOS MOKSLAI

Jurgis KADZIAUSKAS

Biochemijos pagrindai

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Vadovėlyje aprašomi šiuolaikinės biochemijos pagrindai. Jis susideda iš trijų dalių. Pirmoje dalyje supažindinama su baltymų, fermentų, nukleorūgščių, angliavandenių ir lipidų funkcijomis, jų struktūra. Antroji dalis skirta medžiagų apykaitos klausimų nagrinėjimui. Trečioji – biologinės informacijos saugojimui ir perdavimui. Nagrinėjami DNR, RNR ir baltymų biosintezės mechanizmai.

EKONOMIKA

Povilas GYLYS

Ekonomika, antieconomika ir globalizacija

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Monografijoje iš neortodoksalių (heterodoksalių) pozicijų nagrinėjamos tiek pažintinės, tiek praktinės globalizacijos problemos. Visų pirma aptariami paradigminiai, pasaulėžiūriniai klausimai eksplicitiškai parodant individualistinio ir holistinio globalizacijos suvokimo skirtumus. Toliau originaliai traktuojant ekonomiką, pirmą kartą literatūroje konceptualizuojant antiekonomikos reiškinių, pateikiamas sistemiskės, visapusiškesnis nei įprasta, globalios tikrovės paveikslas.

Vytautas PRANULIS, Arvydas PAJUODIS, Sigitas URBONAVIČIUS, Regina VIRVILAITĖ

Marketingas

Vilnius, „Garnelis“, 3-iasis leidimas, 2008

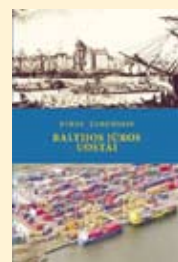

Vadovėlis išsamiai nagrinėja visas pagrindines marketingo temas, įeinančias į platų marketingo disciplinos kursą. Kiekvienas klausimas aptariamas ne tik teoriniu, bet ir praktiniu požiūriu, atskleidžiant marketingo veiksmų svarbą įmonių veikloje. Medžiaga iliustruojama marketingo veiksmų Lietuvoje pavyzdžiais.

Rimas ŽAROMSKIS

Baltijos jūros uostai

Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2008

Monografijoje nagrinėjami Baltijos jūros uostai: aptariama jų raida, kai kurios uostų aplinkos ir navigacijos sąlygos, plėtros problemos, specializacijos ypatumai ir jų kaita, perspektyvos XXI a. Leidinyje esantys senieji bei šiuolaikiniai planai ir žemėlapiai, hidrotechninių įrenginių schemos padės išsiaiškinti daugelio uostų statybos istoriją ir šiandieninę integraciją į kranto zonos gamtos kompleksą.

INFORMATIKA

Jonas BLONSKIS, Vytautas BUKŠNAITIS, Vacius JUSAS, Romas MARCINKEVIČIUS, Alfonsas MISEVIČIUS, Sigitas TURSKIENĖ

Programavimo kalba C++

Vilnius, „Smaltija“, 2008

Knygoje pateikiama C++ programavimo kalbos poaibio, kuris naudojamas pradiniam kalbos įsisavinimui, mokomoji medžiaga, iliustruota programavimo pavyzdžiais. Aprašant atskirus kalbos elementus, paaiškinamas jų veikimas. Yra daug C++ kalbos konstrukcijų pavyzdžių. Pateiktos programos išbandytos Microsoft Visual C++ 2005 ir C++ Builder aplinkose.

Kazimieras BRUNDZA

Patarimai kompiuterio naudotojui

Vilnius, „Smaltija“, 2008

Knygoje aprašyta, kaip pačiam, be specialisto pagalbos ir didesnių pastangų, iš naujo įsidiegti „Windows XP“ arba „Windows Vista“ operacinę sistemą. Taip pat pateikiama patarimų, kaip naudotis „Acronis True Image Home“ 11 programų paketu ir kitomis operacinės sistemos būsenos atkūrimo, nereikalingų duomenų pašalinimo, atsitiktinai pašalintų duomenų atkūrimo programomis. Prie knygos pridėtas CD, iš kurio galėsite įsidiegti 20 knygoje aprašytų programų.

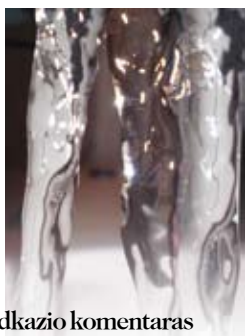

Liana Binkauskienė **Stimuliatorius – į pagalbą širdžiai**

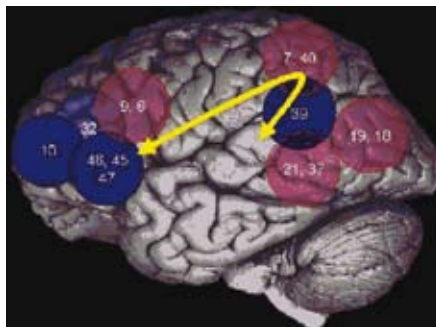
Prof. Albinas Bagdonas **Intelektas ir tautos galia**

Ar užteks Lietuvoje gėlo vandens?

Prof. Vytauto Juodkazio komentaras

Doc. Vytautas Mizaras **Intelektinės nuosavybės teisių apsauga: aktualijos pasaulyje ir Lietuvoje**

Naujas fotokonkursas – „Mokslininko darbo vieta“

„Spectrum“ redakcija skelbia naują fotokonkursą „Mokslininko darbo vieta“ ir kviečia pasižvalgyti po laboratorijas, mokslininkų darbo kabinetus bei bibliotekas. Mokslininko stereotipas – išsiblaškęs keistuolis, atitrūkęs nuo realybės. Ar tikrai taip yra? Jei „netyčia“ pamatytumėte mokslininką, dirbantį įdomioje aplinkoje – būtinai tai įamžinkite ir atsiųskite į redakciją spectrum@cr.vu.lt arba atneškite į Vilniaus universiteto centrinių rūmų 354 kabinetą.

Būtina nurodyti nuotraukos autoriaus pavardę. Jei mokslininkas nepaigeidauja, neprivalu nurodyti, kieno tai darbo vieta, ir padalinį, kuriame jis dirba.

Laukiame įdomių kadrų. Geriausių nuotraukų autoriai bus apdovanoti.
„Spectrum“ redakcija

Vieno Vilniaus universiteto profesoriaus darbo vieta fakultete.
Liudmilos Januškevičienės nuotr.

Vienas žymiausių XX a. vaikų psichologų Jeanas Piaget (1896–1980)

KRYŽIAŽODIS

Atsakykite į klausimus ir surašykite atsakymus į lentelę. Visas sunumeruotas raides surašę į mažąją lentelę apačioje perskaitysite frazę – kryžiažodžio atsakymą.

1. Atskirai stovinti apvalaus ar keturkampio bokšto pavidalo Italijos bažnyčios varpinė. 2. Viso pasaulio valdymas. 3. Nepageidaujamas dainininko balso virpėjimas. 4. Pūlingu turiniu užsipildžiusi pūslė. 5. Monetos briauna. 6. Cirko palapinė su įrenginiais vaidinimams. 7. Pirmasis Lietuvos mokslų akademijos narys medikas. 8. Veiksmas ar veiklos procesas, neturintis materialaus apčiuopiamo rezultato. 9. Dvieilis. 10. Juoda spalva su pilkšvu atspalviu. 11. Uoliena, sudaryta daugiausia iš kvarco ir muskovito. 12. Apvalus žabų ryšulys, naudotas sutvirtinti žeminiams kasiniams ar statiniams. 13. Daikto kontūrinis brėžinys. 14. Pirmųjų šachmatų partijos ėjimų grupė. 15. Geriausi augalai ar gyvuliai, naudojami selekcijai. 16. Graikų miestuose valstybėse paskirtas asmuo, turintis savo lėšomis surinkti ir parengti chorą. 17. Pagiriamieji žodžiai, liaupsė. 18. Greitasis filmavimas. 19. Sraigtaspar-

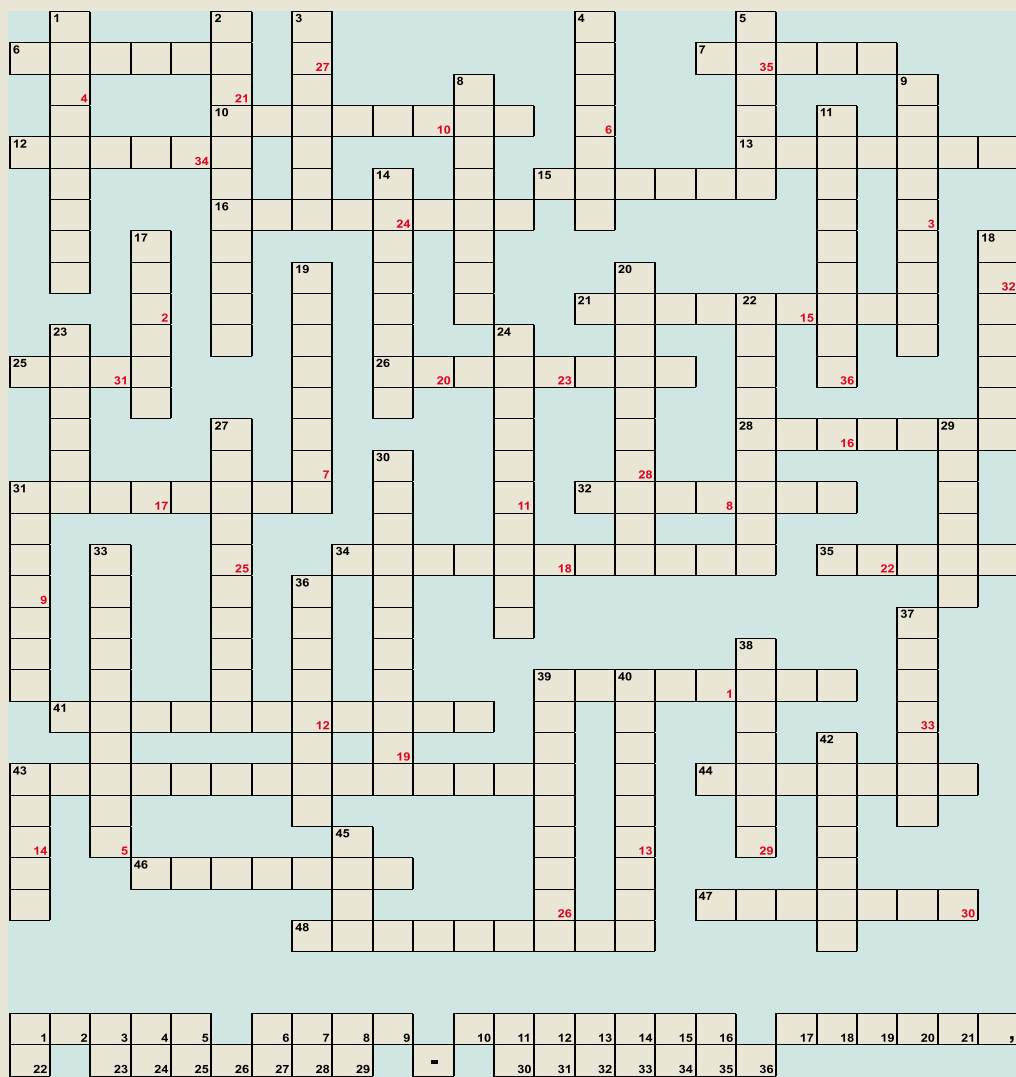
nio sraigtas. 20. Paveldima mažakraujystė, kuria daugiausia serga gyvenantieji prie Viduržemio jūros. 21. Šachmatų pirmtakas, žaistas keturiuose. 22. Teisėti valstybių atsakomieji veiksmai į nedraugiškus kitų valstybių veiksmus. 23. Bepalvis skystis, neturintis skonio ir kvapo. 24. Atomo sąvokos autorius. 25. Griovys, skirtas prisėlinti prie apgultos tvirtovės ar prieš apkasų. 26. Baltijos jūros uostas, kurio gylis nuo 10 iki 12 m (orig. kalba). 27. Lietuvių prozininko A. Vaitkaus slapyvardis. 28. Šviesios eilutės televizoriaus ekrane. 29. Pirmoji finikiečių abėcėlės raidė. 30. Mokslas apie uolienas. 31 (V). Ledo ritulyje baudos smūgis į vartininko ginamus vartus. 31 (H). Vienos šalies vartotojų atsisakymas pirkti kitoje šalyje pagamintas prekes. 32. Senovės graikų indas su trimis ašomis vandeniui atsinešti ir laikyti. 33. Įjūrio ruožas nuo kranto linijos iki ribos, kur bangos ir srovės dar veikia jūros dugną. 34. Tikslinė veikla, vykdo-

ma kranto zonoje žmonių reikmėms tenkinti kompleksškai naudojant jos gamtos išteklius. 35. Nuolaida silpnesniai žaidėjui. 36. Pirmasis VU Teisės fakulteto dekanas. 37. Grafikos technika. 38. Ląstelės edema. 39 (V). Eilėraštis, sukurtas bet kuriuo Alkajo metru. 39 (H). Ląstelių savaiminis irimas. 40. Sausumos stovinčio vandens telkinys, kurio režimą reguliuoja žmogus. 41. Vienos organizmų rūšies genų įterpimo į kitos rūšies genomą technologija. 42. Geležinkelio ilgio matas. 43 (V). Neįpareigojanti kvalifikuota teisinė mufti nuomonė konkrečiu klausimu. 43 (H). Nepriklausomos valstybės suvereniteto apribojimas užsienio ir saugumo politikoje dėl gretimos galingesnės valstybės interesų. 44. Senovinė Lenkijos moneta. 45. Kompensacija už nužudymą ar sužalojimą (musulmonų baudžiamojose teisėse). 46. Realus pasaulio teorinė abstrakcija. 47. Indijos klasikinių šokių mokyla. 48. Raitųjų medžioklė su šunimis.

Kryžiažodžio, išspausdinto praėjusiame numeryje, atsakymai:

1. Zubrus. 2. Sugihara.
3. Mandela. 4. Avicena.
5. Putinas. 6. Didžiulis.
7. Vanga. 8 (V). Nikulinas.
8 (H). Nefertitė. 9. Zweigas / Cveigas. 10. Miltinis.
11. Spartakas. 12. Bliunkvis-tas. 13. Mockus.
14. Einšteinas. 15. Mocartas.
16. Gimbutienė. 17. Bielinis.
18. Blanšet. 19. Valentino.
20 (V). Pulčinelas.
20 (H). Pyris. 21. Vitkauskas.
22. Groening. 23. Morfėjas.
24. Irvinas. 25. Paracelsas.
26. Pavarotti. 27. Ivanauskas.
28. Pliaterytė. 29. Gogenas.
30. Greimas. 31. Fosetas.
32. Mekas. 33. Goras.
34. Gaudi. 35. Evora.
36. Hamiltonas. 37. Sapiega.
38. Dumbldoras. 39. Vudsas.
40. Riurikas.

Pažymėtuose langeliuose:
De gustibus non est disputandum / De gustinus non est disputandum (Dėl skonio nesiginčijama).
Dėkojame pastabiams sprendėjams, pastebėjusiems klaidą kryžiažodžio atsakyme. Nustatant nugalėtojus įskaityti abu sprendimo variantai.

Sudarė Vida Lapinskaitė

Pirmieji kryžiažodį, spausdintą „Spectrum“ Nr. 8, teisingai išsprendė Viktorija Čertokaitė ir Edvardas Janovičius. Jie apdovanoti VU suvenyrais.

Atrask SAVO SĖKMĖS formulę!

JIM CAMP „PRADĖK NUO NE“

Jim Camp pristato sėkmingų derybų sistemą. Jis pateikia priemones ir būdus, kaip pagerinti savo derybinius įgūdžius. Šiuos principus galima taikyti pačiose įvairiausiose situacijose: versle sudarant milijoninį sandorį, perkant namą ar net tariantis, kur eiti su vaikais pietauti. Tai kartu ir taikomosios psichologijos pagrindai, aiškinantys, kaip pakeisti savo elgesį, kad galėtumėte įtikinti, parduoti idėjas.

Atmesdamas jau kliše tapusį „win – win“ (laimėk – laimėk) principą, autorius siūlo skaitytojams eiti į kiekvienas derybas žinant, kad jei jos nepateisina lūkesčių, bet kada galima pasitraukti. Kartais mandagiai atsisveikinti geriau nei nenaudingas kompromisas. Autorius taip pat pataria derybose pamiršti emocijas. „Ar mes norim to, ar ne, iš tikrųjų verslo pasaulis yra džiunglės, ir mes jose ginamės nuo grobuonių.“ J. Camp praktiški patarimai padės kontroliuoti derybas ir pasiruošti bet kokiam netikėtam jų posūkiui.

Knyga parašyta populiariu stiliumi, pavyzdžiai paremti gyvenimiškomis situacijomis.

Leidykla pristato verslo knygų seriją

